

ПЕДАГОГІЧНИЙ МУЗЕЙ УКРАЇНИ

Педагогічні републікації

Випуск 12

**ШКІЛЬНІ МУЗЕЇ
В УКРАЇНІ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XX СТОРІЧЧЯ**

Вінниця
2025

УДК 37.477 «XX» (091)

Ш 66

*Рекомендовано до друку
науково-методичною радою Педагогічного музею України
(протокол № 4 від 29 квітня 2025 р.)*

Укладач	Міхно О. П., д-р. пед. наук, директор Педагогічного музею України
Науковий консультант	Сухомлинська О. В., д-р пед. наук, професор, дійсний член НАПН України
Відповідальна за випуск	Полюхович Т. М., головний зберігач фондів Педагогічного музею України

Ш 66 **Шкільні музеї в Україні в другій половині XX сторіччя /**
Педагогічний музей України ; [укладач : О. П. Міхно ; наук.
консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця : Видавець ФОП
Кушнір Ю. В., 2025. 248 с. (Сер. «Педагогічні републікації» ;
вип. 12).

ISBN 978-617-7721-73-3

*Дванадцятий випуск серії «Педагогічні републікації»
присвячений шкільним музеям — важливому явищу в освіт-
ньому просторі другої половини XX століття. Видання мі-
стить статті українських освітян, уперше опубліковані у
фаховій педагогічній періодиці того часу, які висвітлюють
організацію, функціонування та роль шкільних музеїв в
освітньому процесі. Читач знайде тут матеріали про ство-
рення історико-краєзнавчих, літературних, етнографічних
експозицій, методи залучення учнів до музейної діяльності,
а також нормативно-методичні матеріали, зокрема поло-
ження про шкільні музеї та рекомендації щодо їх паспорти-
зації.*

*Видання буде корисним науковцям,
освітянам, музейним і бібліотечним фахів-
цям, а також усім, хто досліджує історію
освіти та музейної справи в Україні.*

УДК 376.112.4 «XIX-XX»

© Педагогічний музей України

Від укладача

У 2014 р. Педагогічний музей України започаткував видавничу серію «Педагогічні републікації», яка має на меті популяризувати й актуалізувати маловідомі або призабуті праці українських педагогів та освітніх діячів минулого й тематичні підбірки матеріалів з певної проблеми. У 2020 р. побачив світ сьомий випуск серії — «Шкільні музеї в Україні в першій половині ХХ сторіччя». Пропонована вашій увазі книга є дванадцятим випуском цієї серії і містить републікації статей із педагогічних журналів про розвиток шкільних музеїв, їхню роль в освітньому процесі та ідеологічні функції, а також нормативно-методичні матеріали, зокрема положення про шкільні музеї, рекомендації щодо їх паспортизації, ведення обліку та організації музейної роботи.

Шкільні музеї є важливою складовою освітнього процесу, адже вони не лише зберігають історико-культурну спадщину, а й формують в учнів навички дослідницької роботи, почуття національної ідентичності та громадянської відповідальності. У другій половині ХХ століття шкільна музейна справа в Україні активно розвивалася, що підтверджують численні публікації в тогочасних педагогічних журналах.

Шкільні музеї в означений період стали важливою складовою освітнього простору, виконуючи, як і вся освіта, не лише навчальну, а й ідеологічну функцію. Представлені в цьому виданні 30 републікацій охоплюють період із 1950-х до 1990 року. Статті 1950-х років, коли післявоєнне відновлення та

інституційне зміцнення шкільних музеїв відбувалося в межах загальної політики радянської влади щодо виховання молоді, висвітлюють створення в школах історико-революційних музеїв, музеїв бойової слави, музеїв Леніна, що мали закріпити в учнів «правильне» розуміння історії, засноване на офіційній ідеології. У 1960—1980-х роках шкільні музеї дедалі більше формувалися як осередки пропаганди — засоби ідеологічного впливу, спрямовані на виховання «радянського світогляду». Публікації тих часів наголошували на необхідності розроблення тематичних виставок про події Другої світової війни (в тогочасній термінології — Великої Вітчизняної війни), атеїстичного виховання; велику увагу у шкільних музеях приділяли збиранню й експонуванню матеріалів про радянських військових та партійних діячів, а також організації заходів, спрямованих на глорифікацію їхньої діяльності. Водночас, у багатьох українських школах створювали музеї Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Григорія Сковороди та інших видатних діячів української культури. Попри ідеологічний контроль, вони часто виконували роль осередків збереження історичної пам'яті, формування української ідентичності та популяризації культурної спадщини. Окрім літературних музеїв, у школах функціонували етнографічні, краєзнавчі, історичні музеї, які, хоч і мусили працювати в межах радянського дискурсу, нерідко сприяли усвідомленню учнями значення українських традицій та рідної мови. Через експозиції, пов'язані з життям і діяльністю місцевих діячів, збирання народних пісень, ремесел, фольклорних матеріалів, шкільні музеї допомагали зберігати національну самобутність навіть в умовах радянської доби.

Статті 1990 року засвідчують завершення радянського періоду та початок нових тенденцій у розвитку музейної справи. З відновленням незалежності України у 1991 році

відбулися суттєві зміни в концепції музейної роботи в школах: відхід від радянської ідеології, переосмислення історичного наративу, поява музеїв, присвячених українському державотворенню та боротьбі за незалежність. Тому видання «Шкільні музеї в Україні в другій половині ХХ сторіччя» є цінним джерелом для вивчення освітянського музейництва радянської доби, але не охоплює тенденції пострадянського періоду, коли відбулося концептуальне переосмислення ролі музеїв у школах незалежної України.

Представлені публікації охоплюють різні аспекти музейної роботи: від загальних методичних рекомендацій до спеціалізованих досліджень історії шкільних музеїв та їхньої ролі в освітньому процесі, а також поради щодо створення музейних експозицій, опис досвіду ведення обліку фондів, рекомендації щодо використання музеїв у навчальній та виховній роботі.

Більшість представлених у виданні статей були підготовлені фахівцями Міністерства освіти УРСР, науководослідних інститутів та обласних станцій юних туристів, що свідчить про державну підтримку освітянського музейництва та регулювання діяльності шкільних музеїв у межах радянської освітньої політики.

У підготовці видання використано українські педагогічні часописи другої половини ХХ ст., що зберігаються у фондах музею, а саме: «Література в школі», «Початкова школа», «Радянська школа», «Українська мова і література в школі», республіканський науково-методичний збірник «Педагогіка» та інформаційний збірник Міністерства освіти УРСР.

Матеріали розміщено у хронологічній послідовності. На початку кожної републікації подано бібліографічний опис видання, де матеріал було опубліковано вперше. Три-

крапка в дужках [...] позначає ті місця в тексті, де ідеологічна риторика знижувала і витісняла предметно-змістову складову діяльності шкільних музеїв.

Окремо подано бібліографічні описи методичних матеріалів з організації музейної роботи в школах, які зберігаються у фондах Педагогічного музею України.

З метою надання зацікавленому читачеві якнайширшого доступу до серії «Педагогічні републікації» видання виходить у двох варіантах: друкованому та електронному, який розміщено на сайті музею <http://pmu.in.ua/> у розділі «Публікації». Перелік усіх випусків серії та посилання для завантаження їх електронних варіантів подано наприкінці видання.

Висловлюємо щиру вдячність за високофахову консультацію головному науковому співробітнику Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, докторці педагогічних наук, академіку НАПН України О. В. Сухомлинській.

Зауваження та пропозиції просимо надсилати на адресу: Педагогічний музей України, вул. Володимирська, 57, Київ, 01054, або pedmuz@gmail.com

Літературний музей у школі*

*В. С. Петренко,
директор Орданівської школи
Полтавської області*

Три роки педагоги й учні нашої школи працювали над створенням шкільного літературного музею, який тепер відкритий для відвідувачів. Організуючи музей, ми прагнули допомогти вчителям-словесникам збагатити уроки цінними і різноманітними наочними посібниками, стимулювати роботу літературного гуртка і взагалі поліпшити позакласну роботу з літератури. Ми вирішили глибоко вивчити життя і творчість видатних письменників, які в свій час жили і творили на Полтавщині, цікаві літературні явища, якими багатий наш край, записати спогади старожилів про письменників, зібрати фольклор тощо.

[...] Вивчити літературні явища і факти всієї області ми не прагнули, цією роботою займається ряд літературно-меморіальних музеїв, багато педагогічних і учнівських колективів. Однак про найважливіші факти ми хотіли знати. Тому в першу чергу приступили до збирання матеріалів про великого російського письменника М. В. Гоголя, який довгий час жив у сусідньому селі Гоголеве (колишня Яновщина), описав у своїх творах наш район, наше село — один із глухих

* Петренко В. С. Літературний музей у школі. *Література в школі*. 1957. № 3 С. 45—50.

кріпацьких хуторів поблизу Диканьки. Отже, наш музей можна назвати і кімнатою-музеєм М. В. Гоголя.

Поблизу нашого села — районний центр Диканька, де майже 20 років жив і був похований відомий літописець, автор «Летописи событий в Юго-западной России в XVII веке» С. В. Величко (1670—1728); село Хатки, в якому довго жив видатний російський письменник В. Г. Короленко; с. Степанівка — батьківщина відомого російського письменника В. Т. Нарезного (1780—1825), поряд — м. Полтава, с. Великі Сорочинці, багаті літературними пам'ятками.

Під час літніх канікул педагоги провели з учнями немало літературних екскурсій, відвідали всі музеї області, місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних російських, українських письменників та письменників інших народів. Таких місць тут дуже багато, частина з них слабо вивчена. Мало, наприклад, можна дізнатися в обласних музеях про відомих російських поетів, які народилися на Полтавщині, — В. В. Капніста, автора талановитої сатири «Ябеда», М. І. Гнедича, сучасника великого Крилова, І. Ф. Богдановича та ін. Про них ми дещо довідались від старожилів, з мемуарів.

Недосить висвітлена в експозиціях наших музеїв і творчість таких українських письменників, як М. П. Старицький, Леся Українка, І. С. Нечуй-Левицький, А. Ю. Тесленко. Багато цікавого матеріалу про них зібрали учні під час відвідання місць Полтавщини, де свого часу жили і працювали ці письменники. Наприклад, у наших краях є старожили, які добре пам'ятають, коли жила тут в 1902—1905 рр. Леся Українка, фольклорну експедицію композитора Ф. М. Колесси, яку організувала поетеса, розповідають учням про російського поета-петрашевця С. Ф. Дурова, похованого в Полтаві, про уродженця м. Лубен історика літератури С. Ф. Венгерова, про уродженця Полтави драматурга-академіка, видатно-

го діяча Комуністичної партії А. В. Луначарського. Всі ці розповіді старожилів ми записали і зберігаємо в шкільному літературному музеї.

Програма з літератури для середньої школи вимагає, щоб учні добре засвоїли життєвий і творчий шлях письменників-класиків. Тому ми не обмежувалися вивченням експозицій лише місцевих музеїв та літературних пам'яток. Було організовано кілька далеких подорожей. За останні два роки наші вихованці ознайомилися з експонатами Літературного музею в Москві, Музею-садиби геніального російського письменника Л. М. Толстого «Ясна Поляна», відвідали чеховські місця в Підмосков'ї, Абрамцево, літературні музеї І. С. Тургенєва в Спаському-Лутовіновому і Т. Г. Шевченка в Каневі.

Члени літературного і літературно-краєзнавчого гуртків уже давно листуються з рядом музеїв країни. Теплі листи і експонати для шкільного музею гуртківці одержали від внучки великого критика, директора музею М. Г. Чернишевського Н. М. Чернишевської, від сина Панаса Мирного, директора його музею М. П. Рудченка, від дружини М. О. Островського, директора музею письменника в Москві, а також від наукових працівників музею І. П. Котляревського в Полтаві, «Домика М. Ю. Лермонтова» в П'ятигорську, Полтавського художнього музею, Київського музею російського мистецтва.

Крім цього, наші учні листуються з піонерами і комсомольцями шкіл братніх республік і країн народної демократії. Недавно в подарунок шкільному літературному музею з Грузії надіслано «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» М. В. Гоголя в перекладі на грузинську мову; польські друзі прислали твори А. Міцкевича, болгарські — твори Д. Благоева, комсомольці Кабарди — твори молодого письменника-воїна Б. Куашева, піонери Вірменії — твори

Х. Абовяна, А. Акопяна, С. Зар'яна на своїй рідній мові. Учні тримають тісні зв'язки з старими більшовиками (наприклад, з Г. І. Петровським), листуються з письменниками, художниками, вивчають топоніміку, етнографію своєї місцевості. Все це допомагає їм краще зрозуміти виучувані твори і ту епоху, в яку вони були написані.

В першому Відділі експозиції нашого шкільного музею представлені карти, схеми, репродукції картин, що розповідають про велику подію в житті українського народу — возз'єднання України з Росією. Керуючись методикою музейної справи, ми в центрі стенда помістили експонат, який визначає головну ідею експозиції — портрет Богдана Хмельницького; поряд з ним — цитати з схвалених ЦК КПРС «Тез про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.)» про видатну роль славного сина українського народу. В глядача створюється, таким чином, уявлення про те велике значення для розвитку української літератури, що його мав факт зближення з передовою російською культурою.

Експонати наочно ілюструють класову нерівність в ту епоху. В одній старовинній хроніці («Семейная хроника Гоголей») говориться про козацьку старшину нашого краю, яка експлуатувала селянські маси, розповідається про правительку нашого і сусіднього сіл, дружину козацького полковника Танського, — жорстоку й зажерливу, як відома Салтичиха. В цьому ж плані експоновано дві старовинні картини: на одній з них — палац Кочубеїв, на другій — селянська хата. Чудовий парк поміщицького маєтку, ставок, газони, скульптури свідчать про розкіш і сите життя представників дворянства, яке в стінах цього палацу програло в карти цінності, нажиті селянською працею. А ось хата-мазанка, що вросла в землю, з очеретяною «хижею»,

з «бовдуром», з віконцями «піваршина в висоту» і «четверті півтори в ширину». Коло селянської хати художник зобразив її господарів — селян, обірваних, знедолених. Це — типова картина життя українського селянства. Вона красномовно говорить про те, що і українські пани добре вміли плести «кнуту вузлуваті».

*Мій краю прекрасний, розкішний, багатий.
Хто тебе не мучив? Якби розкажуть
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякать,
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувать.*

Цими словами починається експозиція відділу «Література XVIII і першої половини XIX ст.». Для характеристики епохи експоновано копію картини художника А. Горпенка «Повстання в Турбаях», схему Полтавської битви і висловлювання В. Г. Белінського про значення її для долі України, а також портрети М. В. Ломоносова, Г. С. Сковороди, Д. Г. Гурамішвілі, В. В. Капніста, Г. Р. Державша, О. М. Радіщева, О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, В. Г. Белінського, Т. Г. Шевченка, М. О. Добролюбова, І. П. Котляревського, Л. І. Глібова.

Добре оформлено стенд «Видатні письменники на Полтавщині». В центрі його — виготовлена учнями карта області з історико-літературними коментарями до неї і кольорові портрети як українських письменників-полтавчан, так і російських письменників, що побували в нашому краї.

Значне місце в музеї відведено творчості І. П. Котляревського. В обладнанні стенда, присвяченого письменникові, нам багато допомогла дирекція Полтавського літературно-меморіального музею Котляревського, яка передала в школу

ряд цінних експонатів, у тому числі виконаний художником П. М. Горобцем портрет І. П. Котляревського та ін. Сам художник подарував нам ряд картин, що зображують поета під час війни з турками, Вітчизняної війни 1812 року і в пізніший період. Серед інших матеріалів про письменника привертають увагу учнівські реферати, в яких висвітлено зв'язки І. П. Котляревського з декабристами, описано, яким успіхом користуються його драматичні твори в радянського глядача, експоновано фото пам'ятника поетові, театру і бібліотеки в Полтаві його імені та ін.

Ще ширше висвітлена в шкільному музеї творчість нашого славного земляка М. В. Гоголя. Тут є багато його творів, ілюстрацій, монтажів; фотографії і картини доповнюють експозицію (фото рідних письменника, види місць, де він жив, пам'ятників та ін.). Формуванню світогляду М. В. Гоголя ми приділили особливу увагу, оскільки це принципово важливе питання. Світогляд письменника, безперечно, формувався під впливом передової російської культури, її найвидатніших представників О. С. Пушкіна і В. Г. Белінського. На тематику творчості письменника мало також помітний вплив його життя в маєтку батьків на Полтавщині.

Багато цікавих картин і книг є в населення. В місцевого художника нам удалося виявити фотокопію другого варіанта відомої картини полтавського художника В. О. Волкова «Гоголь слухає лірника». Довідавшись про це, ми написали внукові художника, московському письменнику А. Г. Глебову, який у листі розповів нам про історію створення обох варіантів картини.

В музеї експонуються написаний учнем твір «Гоголівські образи в працях В. І. Леніна», унікальний альбом «Гоголь на родині», виданий в 1901 році, що його нам пощастило дістати, партитура опер «Тарас Бульба» М. В. Лисенка та «Со-

рочинський ярмарок» М. П. Мусоргського. В ряді ілюстрацій показано вшанування пам'яті письменника в радянський час (фото недавно споруджених пам'ятників Гоголю в Диканці, Миргороді, Шишаках, Яреськах, Білоцерківці, Великих Сорочинцях). Юні художники виготовили оригінальні картини: «Гоголівські місця Диканщини» та «Столітні дуби Диканьки, описані Пушкіним».

З великою любов'ю оформляли учні експозицію про великого українського поета, революціонера-демократа Т. Г. Шевченка. На окремій таблиці записано всі основні твори великого Кобзаря, поряд — список важливих історичних подій, що лягли в основу тематики його творчості. Приділено увагу висвітленню антирелігійних поглядів Т. Г. Шевченка.

Тут же можна побачити цікавий альбом «Т. Г. Шевченко на Полтавщині», виготовлений дев'ятикласниками. В ньому зібрано матеріали про відвідання поетом семи міст і двадцяти шести сіл нашої області, вміщено фото місць, де був Т. Г. Шевченко, записано перекази старожилів про зустріч його з чеським композитором А. В. Єдлічкою, автором ряду популярних українських пісень, який на той час жив у Полтаві.

В цьому ж розділі експозиції є велика вітрина фотокопій картин (понад 30 штук) про життя і творчість великого російського письменника І. С. Тургенева, що подарували співробітники музею письменника під час перебування наших учнів в Орлі. Екскурсуючи по «тургенівськх місцях» Орловщини, учні сфотографували їх і виготовили самостійно кілька знімків.

У відділі «Література другої половини XIX і початку XX століття» експоновані портрети Л. М. Толстого, В. Г. Короленка, Панаса Мирного, М. М. Коцюбинського, Лесі Українки, О. М. Горького. Про письменників, які жили на Полтавщині,

розповідають спеціальні карти: «В. Г. Короленко на Полтавщині», «Місця, де жила Леся Українка», «Місця, описані Панасом Мирним у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» та ін. В окремому альбомі зібрані матеріали про А. П. Чехова, який бував у Миргороді, Гадячі, Великих Сорочинцях у 1888—1889 рр. Про це цікаво і з любов'ю розповіла в своєму листі співробітниця музею письменника в Таганрозі. Є також спеціальний альбом, присвячений І. С. Нечуєві-Левицькому, який у 1865 році вчителював у Полтаві, а також письменнику А. П. Свидницькому, що майже два роки працював у Миргороді.

Особливе місце зайняли в музеї матеріали, що відображають народну революцію 1905—1907 рр. на Полтавщині. Тут і карта «Революційні події 1905—1907 рр. на Полтавщині», і неопубліковані документи, взяті з Полтавського архіву, про революційні події 1906 року в нашому селі. Поряд — книга В. Г. Короленка «Сорочинська трагедія», тогочасні твори Панааса Мирного («Сон», «Пригода з «Кобзарем»), Архипа Тесленка («Радощі», «Любов до ближнього») та ін.

Усі історичні факти підкріплені висловлюваннями В. І. Леніна та цитатами з революційних творів І. Я. Франка і М. Горького.

На другому плані (в горизонтальній вітрині) експоновано київську літературну газету «Жизнь и искусство» за 13 лютого 1898 року. На сторінці 6 цієї газети увагу глядачів привертає цікава розмова кореспондента з Л. М. Толстим, яка характеризує погляди письменника в національному питанні.

У відділі експоновано учнівські роботи, що стосуються даного періоду розвитку української і російської літератури. Найкращі з них:

- картина олією «Короленківські місця в Хатках»
- і реферат — враження від екскурсії — на тему «Ясна Поляна».

У зв'язку з підготовкою до святкування знаменної дати — 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції — в музеї оформлено окремий розділ «Революційні події 1917—1920 рр. на Полтавщині». Тут поряд з цікавими матеріалами з історії є чимало документів і про письменників, які в той час жили і працювали в нашій краї. [...]

Тут є також замітка з комуністичної газети «Дело революции», в якій повідомлялося про наказ денікінців Короленку залишити Полтаву в серпні 1919 року в зв'язку з виступом письменника про звільнення ув'язнених ворогами робітників. Майже так само вчинили бандити і з письменником-демократом Панасом Мирним, який також рішуче протестував проти злочинів петлюрівців і денікінців. Виступаючи на мітингу 29 серпня 1919 року з нагоди 150-річчя з дня народження І. П. Котляревського, письменник сказав: «...Прийшов я на твою могилу не хвалу тобі складати. А я прийшов скласти на твою домовину свої гіркі жалі та пекучі сльози, що тебе тут немає і нікому повідати про те сучасне лихо, що доводиться переживати...».

У відділі «Радянська література» зібрано матеріали про письменників, що приїздили до Миргорода, Полтави, Диканьки, автографи, листування учнів з відомими митцями слова. Експонати розповідають про життєвий і творчий шлях відомих радянських письменників, які жили в дитинстві і вчилися на Полтавщині, — А. Головка, О. Донченка, П. Усенка, Е. Казакевича, О. Гончара та ін. В музеї є портрет двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака, автора книги «Від Путивля до Карпат», який народився в сусідньому селі Котельва, а також фото монумента, спорудженого йому в рідному селі. [...]

В центрі окремого відділу в рамці під склом — слова М. Горького, написані ним у 1917 році: «В галузі мистецтва, в творчості серця російський народ виявив дивовижну силу,

створивши при наявності найжахливіших умов прекрасну літературу, надзвичайний живопис і оригінальну музику, якою захоплюється весь світ. Замкнуті були уста народу, зв'язані крила душі, але серце його породило десятки художників слова, звуків, барв». Далі розміщені барельєфні портрети М. І. Глінки, М. В. Лисенка, портрет М. О. Ярошенка та інших видатних митців, ряд репродукцій. Тут же експоновано зібрані учнями фольклорні матеріали, збірники історичних пісень різних видань.

Багатий і методичний відділ нашого музею. У ньому в окремих папках зібрано матеріали, критичні статті, що були вміщені в журналах і газетах, про кожного письменника, творчість якого вивчається в школі. Звичайно, відібрано лише потрібне для вчителів і учнів. Тут зосереджено також багато художньої літератури, списки рекомендованої літератури до тем програми, зібрано найкращі учнівські літературні газети та подарунки — книги наших друзів майже на двадцяти мовах.

Певна річ, вміло дібрати експозицію — нелегка справа. Ми не претендуємо на досконалість її, бо це є лише початок нашої роботи. Але не може бути й сумніву, що в школах, віддалених від великих культурних центрів, такий музей потрібний. При наявності його є більші можливості і для організації ряду позакласних заходів, і для підготовки до уроку, і для збереження цікавих літературних матеріалів.

За допомогою експонатів шкільного музею вчитель зможе наочно пояснити багато важливих, але складних літературних явищ. Зрозуміло, що не слід будувати щось на зразок паралельного курсу до програми на базі місцевих літературних матеріалів.

Шкільний музей створити нелегко. Доведеться багато попрацювати і самим учителям, і учням. Треба добре вивчити місцеві історичні пам'ятки, літературні факти і меморіальні

місця, треба знати творчість класиків і розуміти методику музейної роботи. Однак, якщо буде бажання, то педагогічний колектив кожної школи зможе створити і в себе непоганий шкільний музей.

Кілька організаційних зауважень.

Відповідає за успішну роботу шкільного музею, звичайно, вчитель-словесник. Але доцільно створити з старшокласників раду музею, яка вирішуватиме питання реорганізації експозиції, оформлення і паспортизації експонатів, призначатиме екскурсоводів. В обов'язки ради музею входить також популяризація зібраних матеріалів серед учнів і населення, підтримування зв'язків з іншими музеями, організація екскурсій для поповнення матеріалів, інвентаризування всіх експонатів, заповнення картотеки, турбота про гарне оформлення кожного експоната і музею в цілому.

[...]

Музей у школі*

*Г. А. Паперна,
кандидат педагогічних наук,
Львівський державний університет імені І. Я. Франка*

В 1953 р. учні 50 середньої школи м. Львова одержали листа від дружини А. С. Макаренка — Галини Стахівни. «Дорогі товариші! — писала вона. — Нехай цей матеріал про життя і діяльність Антона Семеновича Макаренка буде початком організації музею у вашій школі. Бажаю Вам успіху. Г. Макаренко».

Разом з листом вона надіслала також 40 фотознімків, які відображають життєвий шлях видатного радянського педагога і письменника.

Ініціативу створення музею з радістю підхопив педагогічний колектив школи, який правильно вбачав у цьому один з дійових засобів згуртування учнівського і загальношкільного колективу.

На протязі десяти місяців учителі разом з активом десятикласників-комсомольців провадили копітку підготовчу роботу по збиранню матеріалів з історії своєї школи.

30 грудня 1954 р. відбулося відкриття музею. Це — світла, простора кімната. В центрі — великий портрет А. С. Макаренка. Під ним стенд, на оксамиті якого написано: «Подарунок школі від Г. С. Макаренка». За склом стенда розміщені фотомонтажі, які розповідають про життя колонії імені Горького

* Паперна Г. А. Музей у школі. *Радянська школа*. 1957. № 3. С. 53—54.

і комуни імені Дзержинського, про великий творчий шлях видатного педагога.

Другий розділ музею присвячений історії школи. Тут зібрано матеріали, зв'язані з відкриттям школи, з розвитком учительського і учнівського колективів. На видному місці — постанова, підписана головою облвиконкому і секретарем міського комітету партії про відкриття школи. Є фотографії першого колективу вчителів, членів партійної організації, яка очолювала боротьбу за створення і виховання загальношкільного колективу, кращих учителів, а також учнів-відмінників.

Стенд знайомить і з традиціями, які вже склалися за час існування школи: організацією тижневих чергувань, передачею вимпела «За відмінний санітарний стан класу», організацією зустрічей учнів з випускниками минулих років, вечорів «За честь школи» та ін.

Тут же зберігаються подарунки школі від учнів, їх батьків, від письменників, фотознімки, в яких зафіксовані моменти відвідування школи знатними людьми — делегатом XIX з'їзду КПРС Ф. Т. Ковалем, депутатом Верховної Ради УРСР М. С. Кіх, Заслуженим діячем науки, професором С. Х. Чавдаровим, Героєм Радянського Союзу підполковником Тюриковим.

Окремий стенд відображає роботу комсомольської та піонерської організацій. Зібрані тут матеріали свідчать про те, що ці організації стали першими помічниками педагогічного колективу школи в боротьбі за успішне навчання і свідому дисципліну. Привертає увагу широке листування піонерів — колективне та індивідуальне — з друзями — учнями шкіл країн народної демократії. Ось відповідь на лист, надісланий до Пекінського Палацу піонерів: «Любі, юні друзі! — пишуть китайські піонери. — Ми одержали ваш лист, він надзвичайно зворушив увесь наш колектив —

членів піонерського загону... Хоч ми знаходимось так далеко один від одного, але всі ми робимо спільну справу — будуємо нове суспільство...».

Всі листи дбайливо зберігаються в музеї.

Цікавим є розділ, що відбиває позакласну роботу школи і, зокрема, гуртків. Численні експонати — колекції, щоденники, книжки-саморобки, фотознімки — свідчать про цікаві справи, якими зайняті члени літературного, історичного, фізичного, біологічного та інших гуртків. Особливо запам'ятовуються матеріали про діяльність літературного гуртка імені В. В. Маяковського (керівник вчителька Ю. Л. Львова). Різноманітними, багатогранними є форми його роботи: диспути, конференції читачів, літературні вечори, обговорення театральних вистав, влаштування виставок, випуск літературно-художніх альманахів, листування з редакціями газет, з письменниками, з літературними гуртками інших шкіл. Відвідувачі музею знайомляться і з власними творами гуртківців — оповіданнями, поемами, віршами, які пройняті щирим, глибоким почуттям любові до рідної школи, свого колективу. Відчувається, що творчість школярів є результатом вдумливої, наполегливої виховної роботи вчителя і на уроках літератури і на заняттях гуртка.

З теплими словами звернувся до членів літературного гуртка письменник В. Кочетов: «Дорогі діти! Ваш лист одержав і дуже йому радий. Радію тому, що це лист від літгуртківців. Я сам був колись літгуртківцем (і не так вже давно) і чудово знаю, що це за народ такий. Це народ, який дуже любить літературу, а той, хто любить літературу, він же любить і життя. Люди, які палко люблять життя, здатні творити чудеса в ім'я життя».

Окремий стенд музею розповідає про учнівський театр, який постійно працює в школі. Тут представлено фото-

знімки багатьох сцен з вистав театру, в репертуарі якого є і чеховські комедії, і драми Ярослава Галана. Літературний гурток і вся школа справедливо вважають заслугою свого театру те, що він першим поставив п'єсу Я. Галана «Шуми, Маріца!». Після цієї вистави, про яку писали міські газети і «Советская культура», літературний гурток одержав велику кількість листів від колективів художньої самодіяльності з подякою за популяризацію творчості улюбленого письменника і з проханням надіслати їм текст п'єси «Шуми, Маріца!». В музеї зберігаються листи від сталінградських, горьковських, полтавських, мінських, тюменських та кишинівських шкільних драматичних колективів.

У центрі музею, на гарному постаменті, лежить велика червона книга, прикрашена золотими візерунками, — Книга Пошани. До неї занесені прізвища кращих учнів школи, що закінчили її з золотими медалями: Світлани Ленської, Оксани Шербакової, Тетяни Астапової, Галі Матюк та ін. За рішенням педагогічної ради школи до Книги пошани занесені також прізвища учнів старших класів Володимира Наследнікова та Анатолія Шурпо, які відзначені за сміливість, виявлену під час гасіння пожежі в школі.

В книзі «За спортивну честь школи» можна побачити прізвища випускників школи — нині відомих спортсменів.

Останнім часом у музеї з'явилися нові цікаві стенди: «Суспільнокорисна праця учнів», «Життя та робота класів з виробничим навчанням». На останньому стенді, наприклад, багато фотографій, які дають уявлення про виробничу практику кращих учнів, деталі, виготовлені ними.

Музей 50 середньої школи в цілому створений за типом справжнього музею. «Співробітниками» його є учні 10 класу. Посаду директора музею, функції якого надзвичайно різноманітні, займає десятикласниця Наташа Туманова.

Завідує архівним відділом Надя Єремченко. Завгоспом працює Віктор Баулін. Музей має й свого фотокореспондента, штат екскурсоводів.

Вся робота музею передбачає максимальний розвиток учнівської самодіяльності. Те, що учні займають посади, відповідають за доручену роботу, має, безперечно, і велике виховне значення, розвиває в школярів організаторські здібності, ініціативу та ін. В цьому немає механічного копіювання діяльності «дорослих». Це — той ігровий елемент, який так прикрашує життя дитячого та юнацького колективів. Без такої гри, вказував в свій час А. С. Макаренко, важче створити справжній, веселий і бадьорий колектив.

Дуже цінним є те, що майже всі експонати і обладнання музею виготовлені руками учнів або за їх активною участю і допомогою. Тому музей викликає особливо любовне ставлення і пошану всіх школярів, сприяє вихованню в них почуття колективізму.

Музей має великий виховний вплив на учнів. Перші ж відвідувачі виявили палкий інтерес до нього, до історії своєї школи, про яку наочно розповідають експонати. Класи приходять до музею організовано, і тут же, біля стендів, відбувається жвавий обмін думками.

Розглядаючи портрети учнів, занесених до Книги пошани, діти не приховують свого бажання в майбутньому теж заслужити такої честі.

Велику роботу провів музей по ознайомленню учнів з життям та діяльністю Антона Семеновича Макаренка. Особливо цікаво було організовано зустріч учнів старших класів з колишніми вихованцями та співробітниками видатного педагога, а також колективний перегляд кінофільму «Педагогічна поема».

З ініціативи музею почалося листування школярів з товаришами А. С. Макаренка по роботі і з його вихованцями. Тут

зберігаються листи від В. Н. Терського, який працював близько восьми років у колонії імені О. М. Горького, а потім у комуні імені Ф. Є. Дзержинського, від Л. Ф. Григорович (Катерина Григорівна по «Педагогічній поемі»), від колишнього вихованця Макаренка П. І. Шурухіна — нині двічі Героя Радянського Союзу.

За два роки існування музею його вже відвідало понад 1500 чоловік. Серед них багато вчителів та учнів інших шкіл міста. У своїх записах воїни висловлюють бажання створити подібні музеї у своїх школах.

З почуттям хвилювання переступають поріг музею випускники школи, які щороку збираються у традиційний день свята «За честь школи». Серед них — ті, що поклали початок багатьом її традиціям, були ініціаторами створення гуртків. Колишні вихованці щиро вдячні школі за те, що вона не забула про них, що їх корисні справи відомі молодшим товаришам. Багато з тих, хто вже почав самостійну трудову, діяльність, вважає своїм обов'язком надіслати до школи подарунки, повідомити про перші плоди своєї праці.

Останнім часом у «працівників» музею виникла цікава ідея — створити стенд, присвячений темі «Як я уявляю свою школу в майбутньому». Тепер іде збір творів, малюнків, проектів на цю тему.

Музей 50 середньої школи м. Львова існує порівняно недовго і йому ще багато чого не вистачає. Зокрема, відсутні такі важливі розділи, як політехнізація навчального процесу, трудовий шлях вихованців школи. Проте вже перші роки діяльності музею, його великий виховний вплив на учнів, пробуджене ним почуття гордості за свою школу і любові до неї свідчать, що така форма згуртування та виховання дитячого колективу цікава, корисна і потрібна.

Досвід 50 середньої школи в організації музею заслуговує на глибоке вивчення і поширення.

Шкільний історико-краєзнавчий музей*

*І. М. Шулик,
учитель 2 середньої школи м. Шепетівки,
Хмельницької області*

Протягом ряду років юні історики — учні середньої школи № 2 м. Шепетівки, Хмельницької області, беруть активну участь у створенні наочних посібників з історії, а також в колекціонуванні старих монет, медалей та паперових грошей. Інтерес до цієї справи збудили педагоги.

На перших зборах історичного гуртка вчитель історії провів бесіду про участь школярів у колекціонуванні з тим, щоб створити історико-краєзнавчий музей. Музей почав працювати на початку 1958 року, його роботою керує обране з числа юних істориків правління в складі голови, заступника і завідуючих секціями історичного гуртка (археологічної, нумізматичної, секцій оформлювачів, туристсько-краєзнавчої і виготовлення наочних посібників, секція судномодельовання).

Творцем і душею музею і тепер є історичний гурток, який об'єднує 87 учнів 5—10 класів. На засіданнях його секцій, які відбуваються раз на місяць, обговорюються діяльність юних істориків, теоретичні питання, а також заходи щодо поповнення музею новими експонатами.

* Шулик І. М. Шкільний історико-краєзнавчий музей. *Радянська школа*. 1959. № 6. С. 63—63.

Юні історики добувають матеріали для музею здебільшого під час екскурсій і подорожей. Особливо активно готувались вони до екскурсії в село Городище на розкопки, які провадились експедицією Академії наук СРСР. З вступної бесіди викладача історії учні довідалися про те, що Городище існувало до 1240 року і було повністю зруйноване татари-монголами. Під час екскурсії гуртківці побачили знаряддя праці, посуд, ювелірні вироби, зброю та інші речі, що їх використовували предки для своїх потреб ще до татаро-монгольської навали на нашу Батьківщину. Учні зробили чимало зарисовок і фотографій. Зібраний матеріал був використаний для поповнення музею.

Особливо активно працює секція виготовлення унаочнення. Лише в першій половині 1958/59 навчального року члени цієї секції виготовили 19 карт, 11 схем, 9 діаграм, 7 таблиць; ними зібрано також чимало старовинних портретів, книг.

Менша частина експонатів розташована на стендах в коридорі школи, а більша — в спеціально виділеній кімнаті. Музей школи складається з кількох відділів. У першому відділі розташовані в хронологічному порядку срібні і мідні монети Російської держави: XVII—XX ст., а також срібна і мідна монета Радянської держави з 1918 по 1939 рр. Під кожною монетою є окрема етикетка, над групою монет — спільний напис (наприклад, «Мідна монета Російської держави 18 ст.», або «Срібна монета Російської держави 18 ст.»). Другий відділ — монети зарубіжних країн XI—XX ст. Тут є монети Франції, Німеччини, Австро-Угорщини, Англії, Італії, Китаю, Монголії, Японії, Канади, Аргентини, США, Мексики, Голландії, Бельгії, Іспанії, а також мідні і срібні гроші країн народної демократії. Третій відділ — паперові гроші Російської держави, країн народної демократії та

інших країн Європи, Азії і Америки, а також паперові гроші Радянської держави з 1918 по 1939 рр. Всього нумізматична колекція нараховує понад 1000 знаків мідних і срібних та понад 400 купюр паперових грошей.

В музеї існує також «Відділ первісно-общинного ладу». Тут можна побачити зуб і кістки ребер мамонта, наконечники кам'яних стріл, списів, крем'яні ножі, долота, молотки, сокири та інші речі.

Увагу оглядачів відділу «Київська Русь» привертають будівельний матеріал та вугілля, знайдені на розкопках в селі Городищі, ключі, клямки, ланцюги, цвяхи гаки, підвіски, бронзовий браслет, буси, каблучки, дверні прикраси, шпори, бруски, пряжки, напівсировина, з якої виробляли залізо, ножі, а також глиняний посуд, жорна, якими мололи зерно, скляні вироби, браслети різної форми і кольору, стріли, наконечник списа та інші речі. Експонати цього відділу говорять про високий рівень культурного розвитку слов'янських народів часів Київської Русі, розвиток ремісничого виробництва, військової техніки.

Експоновані вироби з срібла, бронзи, фарфору, глини, мармуру XV—XX століть розміщені в двох підвідділах: «Період феодалізму» і «Період капіталізму».

Цікавим є відділ «Зброя Російської держави та зарубіжних країн». В числі експонатів цього відділу — козацькі шаблі та пістолі воїнів гетьмана Богдана Хмельницького, турецький ятаган, шаблі кіннотників Російської держави XIX ст., пруська парадна шпага XVIII ст., різна зброя часу першої світової війни, а також колекція орденів і медалей Російської держави і зарубіжних країн.

Нещодавно організовано при музеї відділ «Вони боролись за Батьківщину». Тут можна побачити фотографії старих більшовиків Шепетівського району — Кукальця,

Передерійчука, Слюсара, Мануїлова, членів Шепетівського Ревкому Ковальчука, Ісаєвої, Лінника, письменника М. Островського, його комсомольський і партійний квитки, фото будинку, в якому жила сім'я М. Островського. Висвітлено також славні сторінки життя командира партизанського з'єднання, Героя Радянського Союзу Одухи, командира Шепетівського партизанського загону Мозольова, Героя Радянського Союзу Пешехонова (визволяючи Шепетівку від німецько-фашистських загарбників, він повторив подвиг О. Матросова), фотографії юних партизанів — Героя Радянського Союзу Валі Котика, Трухана, братів Федоровичів, Кишука, а також Героя Радянського Союзу Клімовича.

Велику увагу ми приділяємо обладнанню стенда «Шепетівка будується», в якому покажемо трудові будні людей нашого міста.

Хоч музей має ще небагато експонатів, його з інтересом відвідують педагоги інших шкіл м. Шепетівки, учні та батьки. Праця над створенням музею згуртувала учнівський колектив, посилила інтерес до глибокого вивчення історії.

Шкільний краєзнавчий музей*

*Д. Т. Серьодкіна,
директор Менської середньої школи
ім. В. І. Леніна Чернігівської області*

Педагогічний колектив нашої школи велику увагу приділяє вивченню з учнями історії Чернігівської області, зокрема свого міста. Ще у 1947 році в школі було організовано історико-краєзнавчий гурток, який згодом перетворився у товариство «Юний краєзнавець» із секціями: історико-археологічною, фольклору та етнографії, географічною, охорони природи. Матеріали, які були зібрані та відповідно опрацьовані членами цих секцій, і послужили основою для створення експозиції шкільного музею. Спочатку в нас було всього дві невеликих вітрини, що стояли в історичному кабінеті. Тепер для шкільного музею відведено окреме приміщення з чотирьох кімнат площею 182 квадратних метри, де розміщено близько 2500 експонатів.

Всі експонати музею зібрані учнями під керівництвом учителів історії, географії, фізики, природознавства при активній допомозі громадськості. Значний вклад у справу створення шкільного музею внесли колишній командир партизанського загону тов. С. З. Пушко, вчителі-пенсіонери О. І. Подорвана, І. І. Кияниця, В. К. Скепський та інші жителі

* Серьодкіна Д. Т. Шкільний краєзнавчий музей. *Радянська школа*. 1961. № 7. С. 60—62.

міста. Ми широко використовуємо матеріали про революційне минуле нашого краю, які зібрані у спеціальному відділі районного парткабінету.

Учні, члени шкільного товариства «Юний краєзнавець», застосовують найрізноманітніші форми і методи збирання експонатів для музею. Так, дізнавшись, що в селі Поліссі Сосницького району проживає бандурист Семен Сидорович Власно, виконавець народних пісень, юні краєзнавці організували лижний похід у це село, де записали зі слів бандуриста кілька пісень і дум. Зворушений зустріччю з учнями, Власно передав у подарунок нашому музею бандуру, з якою він пройшов шлях у роки Великої Вітчизняної війни від Десни до Берліна. Ми побували також у селі Бондарівці, на батьківщині Олексі Десняка, де і зараз проживають його батьки. Вони розповіли нам багато цінного та цікавого про дитячі і юнацькі роки видатного українського письменника, що героїчно загинув у боротьбі з німецькими загарбниками.

Наша краєзнавча робота вийшла за межі школи. Музей відвідують учні інших шкіл, дорослі люди. Тут відбуваються районні семінари пропагандистів, працівників культосвітніх установ, комсомольського та піонерського активу, членів учнівських виробничих бригад. Із числа членів товариства «Юний краєзнавець» виділені екскурсоводи по музею; їх у школі зараз налічується 92 чоловіка. Наші краєзнавці листуються з членами краєзнавчих гуртків інших шкіл та зарубіжними друзями, мають тісні зв'язки з рядом наукових установ, зокрема з Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, директор якого, академік М. Т. Рильський, подарував нам ряд своїх праць.

Експонати музею знаходять широке застосування при вивченні багатьох предметів. Так, на уроках історії вчи-

телі мають змогу показати учням кам'яну сокиру, кістяний наконечник списа доби неоліту, продемонструвати копію грамоти, якою Петро I відзначив Менського сотника Василя Сахновського за розгром загону шведських загарбників у 1709 році і т.д. Уроки фізики, хімії, математики ми унаочнюємо за допомогою таблиць і стендів, що відображають стан електрифікації, радіофікації нашого району. Вчителям літератури значну допомогу подають матеріали про визначних письменників, зібрані юними краєзнавцями. Особливо хороші наслідки дають узагальнюючо-повторювальні уроки, які проводяться у самому музеї.

Нашу краєзнавчу роботу ми тісно пов'язуємо з багатьма формами виховної роботи, вона є складовою частиною діяльності піонерської дружини. В кожному загоні від товариства «Юний краєзнавець» працює інструктор з туризму, затверджений радою піонерської дружини. Ці інструктори носять нарукавні знаки — червоні ромби з вишитими на них літерами «ІТ» (інструктор туризму). Вони вчать піонерів, як готуватись до походів, як поводитися під час подорожі.

Краєзнавство і туризм сприяють вихованню в учнів любові до праці, природи, виховують у них почуття колективізму, вчать розуміти і сприймати прекрасне, що зустрічається в житті. Ось що, наприклад, записала учениця VI класу Олена Кияшко у своєму щоденнику під час дванадцятиденного походу: «Яка ж красива Десна вранці! Під піщаними кручами, порослими лозою, на якій блищать крапельки роси, хлюпочуться хвилі. То там, то тут скинеться велика риба. Ще сонце не зійшло, і небо сірого кольору. Протилежний берег ріки оповитий прозорим, немов легка сукня, туманом. Та ось на сході небо проясніло, і з-за обрію піднялось яскраво-червоне сонце...»

Розширяючи з кожним роком краєзнавчу роботу з учнями, педагогічний колектив нашої школи глибоко переконаний в тому, що ця робота корисна і необхідна для поліпшення навчання та виховання підростаючого покоління, як того вимагає саме життя.

Музей Т. Г. Шевченка у школі-інтернаті*

І. М. Сидоренко

Створення школи-інтернату № 12 у Києві збіглося з підготовкою до 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка. Тому тільки-но гостинно відчинилися двері нашої школи-інтернату, як на раді дружини ми вирішили обговорити план підготовки до цієї дати. Багато було цікавих пропозицій, але найбільше розмов і суперечок викликала пропозиція одного з педагогів створити музей Т. Г. Шевченка. Всі розуміли, що музей великого Кобзаря у школі — це має бути не просто любовно оформлений шевченківський куточок, а справжній музей з оригінальними картинами, скульптурами, своїми екскурсоводами. Та де взяти стільки експонатів? Де взяти гроші на них? Чи не буде це для учнів інтернату, з його суворим, дуже ущільненим режимом, великим переобтяженням?

У Міністерстві освіти УРСР, куди ми звернулися за порадою, нам запропонували обладнати невеликий куток, а потім поступово розширювати його. Але учні захопилися думкою про музей, і куток задовольнити їх уже не міг.

Більшість учителів нашої школи підтримала прагнення учнів. Вони розуміли, що створення музею — справа

* Сидоренко І. М. Музей Т. Г. Шевченка у школі-інтернаті. *Українська мова і література в школі*. 1963. № 5. С. 41—45.

серйозна і копітка. Але вони розуміли й те, що саме велика їй важка справа породжує великі думки й зусилля. Саме така складна справа може згуртувати учнів, що прийшли в інтернат з різних колективів, — лише при колективному виконанні складних завдань розкриваються характери дітей.

Створення музею дитячими руками відповідало законам про зв'язок школи з життям: адже учням доводилося організовувати музей для свого інтернату, тобто для себе. Це було корисно й з того погляду, що в процесі роботи учні пізнавали нове, розширювали й поглиблювали вивчене, нарешті, просто цікаво відпочивали.

З числа кращих учнів 6—7 класів, які любили літературу, ми обрали раду музею. Після першого ж засідання ради в школі з'явилося оголошення, що запрошувало всіх до участі в організації шкільного музею. Щодня переглядалося багато газет і журналів: учні шукали повідомлення про установи та окремих митців, які працюють над шевченківськими темами, а також матеріали про Шевченка.

В різні кінці країни та за кордон полетіли листи з проханням допомогти у створенні музею. Потяглися дні напруженого чекання: чи прийдуть відповіді, які?

Майже щодня до діячів науки і культури, в бібліотеки й видавництва вирушали посланці ради музею. Надовго залишаться в пам'яті учнів теплі прийоми дійсним членом Академії художеств СРСР В. І. Касяном та членом-кореспондентом М. Г. Лисенком, відвідування скульптурних майстерень заслужених діячів мистецтв Г. Л. Петрашевич, А. Ю. Білостоцького та професора Київського художнього інституту лауреата Державної премії О. П. Олійника, цінні поради яких вселили в учнів віру в здійсненність такого задуму.

Роботи цих майстрів стали першими експонатами музею. М. Г. Лисенко, наприклад, подарував нам скульптурний

портрет Т. Г. Шевченка, який вважається одним із кращих скульптурних портретів поета, В. І. Касіян — кілька своїх гравюр, Г. Л. Петрашевич — копію посмертної маски поета, А. Ю. Білостоцький — скульптуру «Мені тринадцятий минало». Цінними порадами допомагали нам правнуки великого Кобзаря Д. Ф. Красицький та І. А. Шевченко.

А незабаром почали надходити листи й подарунки з Москви, Казахстану, Білорусії, Північної Осетії, Ненецького округу, Вірменії, Грузії... Робітники Баранівського фарфорового заводу надіслали нам три чудові скульптури Т. Шевченка, а комсомольці Київського заводу шляхової техніки — два майстерно оформлені планшети. Від актюбінського скульптора С. В. Кукурузи надійшов теплий лист і кілька його гравюр з Шевченківської тематики. Ось що писав нам скульптор:

«Дорогі друзі! Прочитав Вашого листа і з радістю іду назустріч. Зібрав, що є готового, і сьогодні ж надсилаю. Надалі тримайте зі мною зв'язок і все, що буде в мене нового, буду надсилати...

Ви задумали дуже благородну справу... Ви праві: це наша загальна справа. Пишіть завжди. З радістю буду допомагати.

Бажаю Вам великих успіхів в організації музею нашого великого Кобзаря».

Незадовго перед ювілеєм Шевченка рада музею одержала кілька майстерно виконаних скульптур з Кіровоградського палацу піонерів, малюнки й вишивки з різних шкіл України.

«Невже в нашому колективі немає таких умільців? Хіба в нас не знайдеться хлопчиків та дівчаток з такими золотими руками?» — запитали члени ради музею на загальношкільній лінійці, показавши одержані роботи.

Це запитання розбурхало дитячу ініціативу, і через деякий час у музеї почали з'являтися вишивки, малюнки, роботи по дереву, виконані нашими учнями. Плодотворніше став працювати гурток юних художників.

Члени ради під керівництвом учителів проводили значну підготовчу роботу до шевченківських днів: готували літературно-музичний вечір, організовували екскурсії в музеї, випускали ювілейні стінні газети, проводили бесіди з молодшими учнями тощо.

Якось після екскурсії в Київський музей українського мистецтва ми помітили, що багато учнів не розуміє картин, не вміє їх дивитись, погано знає майстрів пензля.

Чи можна було миритися з тим, що організатори музею Т. Г. Шевченка — поета й художника, — майбутні його екскурсологи так мало обізнані з мистецтвом? Не гаючись, ми запросили лектора, який розповів учням, як треба дивитись і розуміти твори образотворчого мистецтва. Після цього посипалися від учнів пропозиції, що однієї лекції мало — треба створити в школі художню студію.

Спілка художників України, куди ми звернулися по допомогу, виділила керівника, і заняття почалися.

Кілька разів рада музею проводила екскурсії на виставку, присвячену 100-річчю з дня смерті Т. Г. Шевченка. Вихованці подовгу спинялися біля різних картин, розглядаючи їх. Різні думки з'являлися в екскурсантів. Але в членів ради була одна: «От, коли б нам хоч одну таку!..» І це бажання здійснилося: на наше клопотання чимало експонатів з цієї виставки передано як дарунок нашому музею. Музей поповнився 26 великими картинами та гравюрами на суму близько 6 тисяч карбованців у нових цінах.

Як не важко було знайти приміщення, але дирекція школи виділила для музею ще дві кімнати. Тепер у нас налічува-

лося понад 500 експонатів. У шафах знаходилося багато газет, книжок, журналів з перекладами творів Т. Г. Шевченка на мови народів СРСР та іноземні мови.

Спочатку всі малюнки, репродукції, гравюри, листи ми заводили з паспарту і розвішували у відповідних залах. А потім подумали: адже з часом все це може зіпсуватися, тому вирішили наявні в нас малюнки (а їх понад 300) завести під скло. Комсомольці Дарницького шовкового комбінату допомогли нам одержати з підприємства кілька тисяч метрів шовкових ниток, дирекція іншого заводу виділила з відходів продукції чимало картону, паперу. Щовечора в одній з кімнат збиралися учні. Одні розміряли й різали картон, папір, скло, нитки, інші наносили тонкий шар клею і спритно склеювали репродукції, скло. Початок був невдалий. З жалем дивилися ми на забруднені репродукції, зіпсоване скло. Але ми не відступали. І наслідки були дедалі кращі. З кожним днем росла кількість експонатів, любовно заведених дитячими руками під скло.

В лютому 1962 року рада музею вирішила провести гру «Дорогами Тараса». 15 лютого на дошці оголошень з'явилася афіша: «Увага, увага! Починається підготовка до «походу» за маршрутом «Дорогами Тараса». Оголошується такий порядок походу: старт 19 лютого, зупинки: Моринці, Кирилівка, Петербург, Оренбург, Новопетровськ, Петербург, Канів.

На кожній зупинці не забудьте придбати квиток на право проїзду до наступної зупинки. Для цього треба відповісти на запитання, що висвітлюють життя й діяльність Т. Г. Шевченка в цій місцевості».

Щодня учні бігали до дошки оголошень. Нарешті, 19 лютого на дошці з'явилася нова афіша: «Увага, увага! 22 лютого з Києва до Моринців відходить туристський поїзд. Щоб одержати квиток до Моринців, треба відповісти на такі

запитання: 1. Що ви знаєте про село Моринці? 2. Який російський поет народився в один рік з Шевченком? 3. Які автобіографічні твори Т. Г. Шевченка ви знаєте? 4. З якого твору ці рядки: «Не називаю її раєм, тії хатиночки у гаї»? 5. Хто автор малюнка (на малюнку — хата Т. Г. Шевченка в Кирилівці)?

Останній день подачі відповідей 22 лютого.

Щасливої дороги, друзі! До зустрічі в селі Моринцях!»

Заметушилися діти. Щодня в бібліотеку, в музей, до вчителів, до членів ради музею прибігали десятки учнів. В поштовій скриньці з'являлися красиво оформлені відповіді з орнаментами, малюнками. Кожні 3—4 дні вивішувалися все нові й нові завдання.

А тим часом робота по збору й обробці матеріалів в основному була закінчена. На стінах трьох залів висіли малюнки, картини, репродукції, поряд — макети, скульптури, а на столиках — книги, вирізки з газет, журналів про життя і творчість Т. Г. Шевченка.

Але експонати прибували та й прибували, тому експозицію час від часу доводилось міняти.

Весною 1962 року з'явилися перші відвідувачі: делегація партійних працівників Польщі, викладачі коледжів США, піонервожаті з Азербайджану, делегація працівників шкіл-інтернатів Російської Федерації. З'явилися й перші записи в книзі вражень: «Дорогі діти! Які ви молодці, що створили такий чудовий музей великого українського поета. Ви зібрали великий і цікавий матеріал. Вивчайте творчість талановитого поета, любіть свою Вітчизну, як любив її Кобзар!

Делегація працівників шкіл-інтернатів РРФСР».

«Дуже й дуже сподобався нам ваш музей Т. Г. Шевченка. Зали музею оформлені з великою любов'ю до великого Кобзаря.

За вашим прикладом думаємо організувати такий же музей і у своїй школі-інтернаті. Бажаємо вам успіхів у навчанні, праці, поповненні музею новими експонатами.

*Учітесья, брати мої, думайте, читайте,
І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь...*

Вихованці Чернігівської школи-інтернату ім. Коцюбинського».

А нещодавно у книзі з'явився ще один запис:

«Відвідав шкільний музей Т. Г. Шевченка. Я дуже задоволений, що діти так люблять і шанують мого улюбленого письменника Мій Павло має своїми настільними книгами твори Кобзаря.

Батько космонавта-4 Попович».

На початку минулого навчального року ми реорганізували раду музею, що вже виконала свої завдання по організації музею, в клуб юних шевченкознавців. Розробили й прийняли статут клубу.

Статут клубу юних шевченкознавців

I. Завдання й склад клубу.

1. Клуб юних шевченкознавців основним своїм завданням ставить: об'єднати учнів, що люблять Шевченка, і з їх допомогою ознайомити з творчістю великого українського поета широкі кола учнів та населення.

2. Клуб складається з групи екскурсоводів, доповідачів та групи по масовій роботі. Група екскурсоводів проводить

екскурсії в залах музею; доповідачі розробляють, і виголошують доповіді серед учнів на певні теми з життя і творчості Т. Г. Шевченка; група по масовій роботі організовує вечори, зустрічі, проводить ігри, випускає газети, монтажі, проводить листування, керує роботою художньої студії.

3. Члени клубу щороку обирають раду клубу з п'яти-семи осіб; рада клубу складається з голови, секретаря і трьох-п'яти членів. Рада керує всією роботою клубу.

4. Усі питання роботи клубу обговорюються на раді з затвердженням її рішень загальними зборами.

II. Членство клубу.

1. Членом клубу юних шевченкознавців може бути кожен учень 5—11 класів школи-інтернату № 12, який любить і знає твори Т. Г. Шевченка, виконає для клубу якусь роботу на шевченківську тему (виготовить малюнок, скульптуру, макет, вишивку, проведе бесіду, напише художній твір тощо), дотримується статуту клубу і працює в одній з його груп.

2. Прийом у члени клубу провадиться загальними зборами, які розглядають і обговорюють представлену роботу. Мало підготовлені учні приймаються кандидатами, в члени клубу.

3. Всім членам клубу видається членський квиток та нагрудний значок з емблемою клубу: двопроменевий вогник на щитку, що має вигляд розгорнутої книги.

4. Діячі науки, культури, що мають міцні зв'язки з клубом юних шевченкознавців і допомагають у роботі клубу, приймаються в почесні члени.

III. Права і обов'язки членів клубу.

1. Всі члени клубу мають однакові права: можуть бути обраними в раду клубу, виступати на зборах з пропози-

ціями й обговорювати їх, приймати рішення. Кандидати користуються правом дорадчого голосу.

2. Всі члени клубу зобов'язані: а) добре вчитися; б) мати зразкову дисципліну; в) виконувати всі доручення ради клубу; г) активно працювати в одній з груп; д) відвідувати заняття й збори; е) завжди мати при собі членський квиток; є) активно виступати в обговоренні поставлених питань; ж) дорожити честю клубу юних шевченкознавців.

3. За невиконання і порушення статуту клуб накладає стягнення аж до виключення з членів клубу з наступним обговоренням на раді колективу.

Підготовка доповідачів та екскурсоводів — велика й важка справа, особливо в умовах інтернату. Адже всі, хто готується стати екскурсоводом або доповідачем, одержують тему і список допоміжної літератури, яку вони повинні самостійно опрацювати, скласти детальний план-конспект. Підготовленого екскурсовода чи доповідача перевіряють члени відповідної групи, детально аналізують його розповідь, дають свої поради й зауваження і лише після повторної перевірки, коли вважають, що учень підготовлений достатньо, рекомендують зборам прийняти його в члени клубу. Збори клубу виносять відповідне рішення. Лише тоді прийнятий учень одержує путівку на право проводити екскурсії чи виступати з доповідями або організовувати бесіди. Крім того, доповідачі й екскурсоводи час від часу поповнюють свої знання вивченням нових матеріалів по відповідній темі.

Зараз у клубі налічується 17 дійсних членів і 7 почесних: художники й скульптори В. Касіян, М. Лисенко, С. Кукуруза, Г. Петрашевич, композитор А. Кос-Анатольський, літературознавець Ю. Назаренко, правнук Т. Г. Шевченка Д. Красицький.

Готуються до вступу ще 14 учнів. Група екскурсоводів, що складається з 12 учнів, провела по музею понад 10 екскурсій учнів нашої та сусідніх шкіл. Крім того, в залах музею проведено понад 20 уроків літератури. Тут же учні готують свої домашні завдання з літератури. В залах музею побувало тільки за I півріччя минулого навчального року біля 1000 чоловік.

Група доповідачів, що складається з 7 чоловік, розробила такі теми: 1. Безрадісне дитинство. 2. «Велике щастя бути вольним чоловіком». 3. «Караюсь, мучуся, але не каюсь». 4. «Не жди сподіваної волі...» 5. Шевченко-художник. 6. Шевченко і релігія. 7. Шевченко і Київ.

Група по масовій роботі виготовила як унаочнення до вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка спеціальний посібник, що складається з 9 великих аркушів. Матеріалом для посібника послужила фотовиставка «Т. Г. Шевченко». Група проводить також значну роботу щодо поповнення музею новими експонатами, листується з багатьма особами та організаціями, організує цікаві зустрічі в клубі з діячами науки, культури, а також готує учнів до літнього походу по шевченківських місцях і закінчує зйомки любительського фільму «Дорогами Тараса».

Щоб мати кошти для походу, ми влітку організували в одному з радгоспів Київщини туристсько-трудоий табір. Зароблених грошей нам вистачило не тільки, щоб побувати на Шевченківських місцях, а навіть проїхатись униз по Дніпру, оспіваному Тарасом, а потім до Нальчика, де похована Марко Вовчок.

Як підготовку до цього великого походу ми провели понад десять тренувальних багатоденних походів по Київщині.

На 1 червня 1963 року в музеї налічувалось 707 експонатів (картин і малюнків, гравюр, репродукцій, фото, скульп-

птур, різних документів і вирізок з газет та журналів, книг, серед яких багато перекладів творів Шевченка на іноземні мови та мови народів нашої Батьківщини). Чимало маємо також рідкісних видань, які подарувала школі бібліотека Академії наук УРСР. Серед експонатів є 48 оригінальних робіт художників і скульпторів, 53 роботи дітей.

Свій шкільний музей і шевченківський клуб учні назвали «Вогником». Вони хочуть, щоб на привітний шкільний вогник завітали всі ті, хто любить великого Кобзаря, докладає зусилля, щоб виконати його заповіт:

*І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути.
Незлим, тихим словом.*

Шевченківський музей у школі*

*І. І. Шавловський
завуч 109 середньої школи
ім. Т. Г. Шевченка, м. Київ*

...Школа готувалася до сторіччя з дня смерті Т. Г. Шевченка. Всі ми — і вчителі, і учні — розуміли, що в цій підготовці маємо виявити не лише традиційну шанобу до великого народного поета, але й виправдати високе звання шевченківців, якого недавно удостоїлись. Школа імені Шевченка! (Хай не перша, хай десята чи двадцята в цьому почесному переліку). Велике почуття гордості сповнює нас. Ми прагнемо гідно нести ім'я співця, стати пропагандистами безсмертних його творів, вшановувати його пам'ять, як і належить вдячним нащадкам.

Першим виникло рішення: книгу «Кобзар» — у кожному сім'ю! Тепер можна з певністю сказати, що крім, може, кількох першокласників, у нас немає школяра, який би не читав Шевченка. А незабаром шкільний колектив загорівся бажанням створити музей великого Кобзаря. Перед нами відразу ж постало чимало питань: з чого почати, де взяти експонати, як їх розмістити, як найповніше використати ініціативу кожного, хто хоче взяти участь у створенні

* Шавловський І. І. Шевченківський музей у школі. *Радянська школа*. 1963. № 8. С. 88—92.

музею? В школі оголошено конкурс на кращий малюнок, виріб з металу і дерева, кращу вишивку, аплікацію, «скульптурну» роботу з пластиліну на теми життя і літературної діяльності Т. Г. Шевченка.

До ювілею залишалося три місяці. Треба було поспішати. Шкільна рада музею взялася за обладнання кімнати необхідними меблями, облік і оформлення експонатів. Багато допоміг нам правнук поета Дмитро Филімонович Красицький, заступник директора державного музею Т. Г. Шевченка.

Копіткої роботи потребувало оформлення експонатів і розміщення їх у відповідній послідовності. Обладнання музею — робота почесна, і ми доручили її кращим учням. Під керівництвом учителів вони відбирали учнівські роботи, різали скло, кантували картини, малюнки та інші ілюстрації, монтували експозицію музею.

Та все це — в минулому. Тепер наш музей повністю обладнаний й оформлений, в ньому є до п'ятисот оригінальних і цінних експонатів. Розміщені вони в хронологічній послідовності. Перший відділ відображає дитинство, юність, звільнення від кріпацтва, навчання і початок творчості поета. Ось макет хати під солом'яною стріхою, з маленькими кривими вікнами, в якій Тарас «бачив пекло». Поруч — репродукція з картини П. Носка «Тарас шукає «залізні стовпи». Безрадісне дитинство поета відображають малюнки наших шестикласників — «Смерть Григорія Шевченка», «Шевченко носить воду школярам». Тут же — фото хати дядка, що стоїть, як відомо, й досі, нагадуючи про важку сторінку в житті поета. Далі карта подорожі козачка Тараса від Кирилівки до Вільно і Петербурга; на другій карті — подорож поета по Україні в 1843—1844 роках. Всі ці експонати виготовили самі учні.

Альбоми-аплікації (роботи учнів, другого і третього

класів) теж розповідають про гірке дитинство поета. В них ілюстрації до віршів «Садок вишневий коло хати», «Тече вода в синє море», «Пливе човен» та ін.

Цікавий експонат виготовили першокласники. «Мені тринадцятий минало» — назвали вони свою скульптурну мініатюру з кольорового пластиліну. В цьому відділі привертає увагу картина художника Петра Сулименка, подарована музею, — «Шевченко одержує викупну». Доповнюють відділ портрети Пушкіна, Котляревського, Лермонтова, Гоголя, Квітки-Основ'яненка, Грибоєдова, Тургенева, Чернишевського, Добролюбова — письменників, яких щиро любив і поважав Шевченко.

Другий відділ експонує фотокопії картин про життя на Україні, арешт, заслання і повернення Шевченка. В центрі — подарунок художника С. Кириченка — картина «Ох, не однаково мені». На ній зображено зустріч поета з сестрою Яриною. Проте задум художника розкривається значно ширше: не лише сестра — вся уярмлена вітчизна припадає до грудей поета і печалить, його більше, ніж власне горе.

*Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені!*

У цьому розділі експонуються ще два дорогі подарунки наших друзів: скульптурний портрет з теракоти «Шевченко-художник» заслуженого діяча мистецтв І. М. Гончара і альбом естампів заслуженого діяча мистецтв О. Пащенка. До альбома увійшло дванадцять ліногравюр, на яких зображено шевченківські місця на Україні. Тут же розміщено ілюстрації

до творів «Тополя», «Катерина», «Гайдамаки», «Єретик», репродукції з малюнків Шевченка. П'ятикласник Олександр Лазарев зробив вдалу копію картини Шевченка «Видубецький монастир у Києві». На другій репродукції Олександра — старий Переяслав, яким його бачив Шевченко в знамениту переяславську осінь 1845 року.

Далі матеріали про перебування Тараса Григоровича на засланні. [...] Але солдатська казарма не зламала сили його духу, непримиренності до царизму. На автопортреті, репродукцію з якого виконав десятикласник В. Сотник, ми бачимо поета-солдата: «Караюсь, мучусь, але не каюсь!» — світитися в очах Кобзаря.

Про повернення його з заслання розповідає картина «Поет слухає музику Паганіні». Так назвав художник Петро Сулименко свій малюнок. Це теж подарунок автора музею.

Привертають увагу і рушнички, на яких учениці 8 і 9 класів вишили слова «Заповіту» українською й французькою мовами (в школі вивчається французька мова з початкових класів), фотоальбоми про екскурсію п'ятикласників до будиночка-музею Шевченка в Києві, карта перебування поета на засланні тощо.

Третій відділ музею розповідає про останні роки життя, смерть і похорон Шевченка, вшанування його пам'яті. У центрі розміщений транспарант:

*І на оновленій землі —
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.*

Під ним бюст Т. Г. Шевченка, а нижче — лавровий вінок, покладений учнями в день відкриття музею. Зміст відділу

розкривають, в основному, фотокопії картин та ілюстрацій про смерть і похорон поета, пам'ятників Кобзареві, а також відкриття державного музею в Києві. На карті, виготовленій учнями, зображено перевезення тіла Шевченка з Петербурга до Канева. Тут же розміщені стенди: «Шевченко в музиці», «Письменники про Шевченка», «Перші лауреати Шевченківської премії».

Відділ доповнюється учнівськими вишивками портретів Кобзаря, малюнками, ілюстраціями до його творів, колекцією поштових марок і листівок, альбомом, де зібрано вирізки з газет і журналів про вшанування пам'яті поета у зв'язку з сторіччям з дня смерті. Рада музею зробила також підшивку окремих номерів газет, присвячених цій пам'ятній даті. У столах-вітринах — фотоальбоми і рукописні літературні журнали, серед яких привертає увагу «Перше знайомство з «Кобзарем».

Окремо лежать книги з автографами Павла Тичини, Олеся Гончара, Миколи Бажана, Володимира Сосюри. На одній з п'яти подарованих нам книжок Павло Григорович зробив такий напис: «Яка чудова думка педагогів та учнів школи 109-ї організувати у себе, при школі, музей великого Кобзаря! На ваше звернення до мене, славні юні друзі, передаю до музею кілька книг своїх. П. Тичина. 02.01.1962 р.».

Доброю традицією стало у нас проведення щорічних шевченківських педагогічних читань. Так, на наше запрошення школу відвідав доктор філологічних наук Є. П. Кирилук, який у цікавій лекції розповів про Т. Г. Шевченка як великого народного поета. Про педагогічні погляди Шевченка розповів учителям доктор педагогічних наук М. М. Грищенко. Темою лекції кандидата філософських наук І. Д. Назаренка були філософські і атеїстичні погляди поета. З доповіддю «Шевченко — поборник дружби народів»

виступив кандидат філологічних наук М. П. Пивоваров.

Частим гостем школи є правнук Шевченка, письменник Д. Ф. Красицький. Кілька разів він брав участь у педагогічних читаннях, розповів про родовід Т. Г. Шевченка, досліджений ним самим, прочитав уривки з своїх книг «Дитинство Тараса» і «Тарасова земля». З доповідями на теми життя і творчості великого Кобзаря виступали вчителі-словесники нашої школи.

Стенографічні записи всіх виступів оформлено в окремі книги, що зберігаються в музеї як експонати.

Розповідь про роботу шкільного музею буде не повною, якщо не згадати про листування наших юних шевченкознавців з учнями інших шкіл, що розгорнулося з ініціативи ради музею. Так, семикласники листуються з школярами села Шевченкове і з Фортом Шевченка в Казахській РСР. Учні шостих класів зав'язали листування з школярами Південної Осетії, яким вислали в подарунок твори Шевченка і листівки про його життя. У відповідь юні осетинці надіслали нам двотомник класика осетинської літератури Коста Хетагурова та інші книги.

У нас є друзі в школах Сумської, Чернігівської і Харківської областей, у м. Ленінграді та інших містах і селах країни. У своїх листах до нас вони просять розповісти про шкільний музей, надіслати листівки про шевченківські місця в Києві, літературу про поета. Разом з відповідями дітей лине до далеких друзів тепло їхніх сердець, гартується їх дружба, міцніють братерські зв'язки. Ширшає разом з тим і розголос про їх скромну роботу по вшануванню пам'яті великого народного поета — ширшає і дає свої плоди. Так, після відвідання нашого музею учні київської школи-інтернату № 12 теж обладнали шкільний музей Т. Г. Шевченка, розмістивши його експонати в трьох кімнатах. А учні і вчителі Мало-Тенгінської школи

Краснодарського краю, довідавшись про шевченківські музеї в нашій та інших школах України, в березні цього року створили такий же й у себе. Ми надіслали малотенгінцям дружнє привітання, в якому висловили свою радість, що наш безсмертний Тарас крокує по світу!

У нас зберігається кілька сот копій листів трудящих, які звернулися до Радянського комітету захисту миру з клопотанням подати пропозицію про відзначення стоп'ятдесятирічного ювілею Шевченка в усьому світі. Під листами стоять підписи таких видатних діячів культури й мистецтва, як Лев Ревуцький, Василь Касіян, Назар Тобілевич, Остап Лисенко, Борис Грабовський, Петро Лермонтов, Ірина Коцюбинська, Микола Колесса, робітників «Арсеналу», викладачів і студентів вузів, колгоспників. Завдяки великим шевченколюбам Тарасові Франку і Юрію Назаренку, які надіслали нам ці копії, ми можемо показати дітям, якого широкого розмаху набрав рух за вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка.

...Завершуємо огляд музею і підходимо до столу, на якому лежить книга вражень відвідувачів. Вона теж дещо розповість, хоч буде, мабуть, надто щедрою на похвалу! Та ми не зазнаємося, а сприймемо тверезо людську доброту і використаємо те, що потрібно нам для дальшої роботи.

Отже, книга записів. Спочатку рада музею не подумалася, що треба покласти її на столі в день відкриття, як і личить усякому музею. Зроблено було це пізніше, про що й свідчить перший запис 10 травня 1961 року, його залишила група вчителів м. Києва. Далі появились відвідувачі й з інших міст, районів і областей. Ось колективний запис від 10 жовтня 1962 року:

«Представники педагогічних колективів шкіл Дніпропетровської, Харківської, Одеської, Донецької, Луганської і Кримської областей оглянули експонати музею Т. Г. Шевченка в 109-й школі і були вражені великою, корисною роботою вчителів і учнів... Ми їм дуже вдячні за благородний приклад для інших шкіл».

Чимало теплих слів адресується нашим екскурсоводам. Так, завідувачі кабінетами мови і літератури обласних інститутів удосконалення кваліфікації вчителів пишуть: «Задушевні пояснення юних екскурсоводів справили на нас сильне враження, чого не завжди можуть домогтися екскурсоводи-професіонали».

Крім схвалення, відвідувачі висловлюють і побажання, радять, наприклад, змонтувати стенди «Шевченко в музиці» і «Шевченко в театральному мистецтві» (перший стенд ми вже виготовили і працюємо над другим). Нам пропонують ширше висвітлити перебування поета в Києві, що ми вже виконуємо — готуємо фотостенд на цю тему.

Тепер рада музею захоплена підготовкою до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Шкільний шевченківській комітет склав план підготовки до ювілею. Найважливішим питанням у ньому є спорудження пам'ятника Кобзареві на території школи. Щоб зібрати для цього кошти, в школі проведено декадниці збору металолу і паперової макулатури, створено бригаду учнів, яка виконуватиме на спорудженні монумента деякі будівельні роботи.

Та не тільки в бронзі і граніті увічніюється безсмертний образ Кобзаря. Головне, що живе він у юних серцях, запалює в них любов до рідного народу, любов, що зігрівала й освітлювала все життя великого поета.

Шкільний музей*

Є. А. Пасічник

У розгортанні літературно-краєзнавчої роботи значну роль відіграють шкільні музеї. Збільшення їх у післявоєнні роки засвідчує посилення інтересу вчителів і учнів до історії рідного краю, шукання шляхів активізації літературної роботи в школах.

За своїм характером і призначенням шкільні музеї бувають різні: літературний, літературно-краєзнавчий, історичний, історико-краєзнавчий, художній, музей історії школи тощо. По-різному проводиться в них і літературно-краєзнавча робота.

Найпоширенішими з них є літературні музеї, присвячені визначим письменникам, творчість яких посідає центральне місце у шкільній програмі (як-от: музеї Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та ін.), рідше — іншим письменникам, наприклад, музей Я. Галана у Львівській середній школі № 17, музей Є. Ярошинської у школі-інтернаті м. Чернівців тощо. Шкільним музеям належить чимала роль у навчанні й вихованні учнів. У музеях відбуваються уроки, виховні години, тематичні конференції, заняття гуртків. Наявність у школі музею дає можливість широко розгорнути краєзнавчу роботу, зберігати протягом багатьох років

* Пасічник Є. А. Шкільний музей. *Українська мова і література в школі*. 1964. № 1. С. 44—50.

її результати і використовувати їх у навчально-виховній роботі. Музей допомагає словесникові поліпшити й урізноманітнити позакласні заняття, зробити їх цікавими.

Організація музею стимулює учнів до поглиблення літературних знань, дає їм можливість поєднати розумову діяльність, спрямовану на вивчення літератури, з посильною для них практичною роботою: колекціонуванням, малюванням, ліпленням, моделюванням тощо. Участь учнів в організації й обладнанні музею прищеплює їм любов до цінностей духовної культури, до рідного краю, розвиває громадську активність, привчає їх вступати у ділові контакти з визначними діячами літератури, мистецтва, науки і культури, з учнями інших шкіл, з науковими установами і організаціями.

Деякі шкільні музеї нашої республіки (наприклад, музей Т. Шевченка середньої школи № 109, школи-інтернату № 12 Києва, музей Лесі Українки середньої школи № 1 Новоград-Волинського, історичний музей школи-інтернату № 1 Полтави, краєзнавчі музеї Борзенської школи-інтернату, Менської середньої школи ім. В. І. Леніна Чернігівської області і ряд інших) стали справжніми культурно-освітніми центрами. Тут зберігається немало оригінальних творів художників, скульпторів. Ці музеї обслуговують широкі маси трудящих.

Наприклад, у фондах краєзнавчого музею Менської середньої школи ім. В. І. Леніна налічується понад три тисячі експонатів, розміщених у чотирьох кімнатах. Серед експонатів немало рідкісних, які привернули увагу науковців. Цей музей подає велику допомогу багатьом іншим школам у налагодженні краєзнавчої роботи. На базі шкільного музею організовуються семінари по обміну досвідом працівників народних музеїв, шкіл, культурно-освітніх установ. Лише за останній рік його відвідало понад 4 тисячі дорослих.

Створення музею — справа нелегка, але, як показує досвід, цілком посильна. Вирішальну роль тут відіграє добре продуманий план і вміння залучити до цієї роботи учнів, захопити їх. Організація музею в школі буде тоді успішною, якщо вона ґрунтуватиметься на найширшій самодіяльності, ініціативі учнів, на врахуванні їхніх інтересів.

Першим етапом в організації музею може бути літературно-краєзнавчий куточок, виставка, матеріали яких пізніше кладуться в основу музейної експозиції.

Створюючи у школі музей, варто практикувати такі форми роботи, які викликали б змагання між окремими учнями, групами, класами, наприклад, конкурси на кращий малюнок, картину, ілюстрацію до творів письменника. Немало цікавих експонатів (*альбоми, макети, літературні карти подорожей письменників-земляків, тих місць, з якими вони пов'язані*) можна виготовити на основі вивчення учнями художніх творів, критичної літератури.

В організації музею особливо багато важать екскурсії й походи, зустрічі з визначними діячами літератури і мистецтва, з людьми, які знали письменника або були свідками цікавих подій, пов'язаних з ним, дружнє листування учнів з школами, розташованими поблизу пам'ятних місць, з окремими організаціями тощо. Здійснення цих заходів дасть можливість зібрати і виготовити потрібний для музею матеріал: документи про письменника, епоху, в яку він жив і творив, різноманітні фото, копії експонатів державних і народних музеїв, спогади старожилів, місцеві легенди, експонати про те оточення, звідки письменники черпали матеріал для своїх творів. Як приклад, наведемо орієнтовний план заходів по організації музею Т. Г. Шевченка в середній школі № 109 м. Києва.

1. Провести шевченківські читання на теми: «Шевченко — великий народний поет», «Шевченківські місця на Україні», «Шевченко — художник».

Запросити на ці читання шевченкознавців Є. Кирилюка, І. Пільгука, знавця літературних місць України Д. Косарика. Оформити матеріали конференції.

2. Організувати екскурсії до шевченківських музеїв, а також по шевченківських місцях.

3. Провести конкурс на кращий учнівський малюнок, на кращу народну вишивку, кращий виріб шкільної майстерні, присвячені Т. Г. Шевченку.

Щоб успішно провести конкурс, по кожному класу підготувати таку примірну тематику малюнків, узори для вишивок, завдання для виробів з дерева, металу, пластиліну, які б відповідали рівню дитячих знань і умінь, і ознайомити з цими завданнями учнів; влаштувати огляд поданих на конкурс учнівських робіт; кращі з них відібрати для музею.

4. Почати листування з школами, які носять ім'я Т. Г. Шевченка і ведуть велику роботу по вивченню його спадщини.

5. Організувати конкурс на кращого читця творів Т. Г. Шевченка.

6. Влаштувати книжкову виставку, присвячену Т. Г. Шевченкові.

7. Організувати в школі зустріч з родичами Т. Г. Шевченка.

8. Підготувати ряд шевченківських радіопередач по шкільному радіовузлу.

9. Прикрасити приміщення школи лозунгами з творів Т. Г. Шевченка, його портретами й картинами.

10. Випустити рукописний альманах дитячої творчості, присвячений Шевченку.

11. Організувати культпохід учнів на кінофільм «Тарас Шевченко».

12. Підготувати обладнання для музею: рами, столи, вітрини, шафи тощо.

13. Запросити шевченківські музеї та окремих осіб взяти участь у створенні шкільного музею.

14. Доручити класним керівникам організувати в кожному класі виготовлення подарунків для шкільного музею.

15. Випустити фотоальбом «Шевченківські дні у школі».

16. Організувати шевченківський дитячий ранок.

17. Провести урочистий вечір, присвячений Т. Г. Шевченку. Для участі в концерті запросити артистів столичного театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка, студентів Київського університету, а також інституту іноземних мов.

18. Відкрити музей у школі.

19. Посадити на шкільному подвір'ї тополю на честь відкриття музею.

В результаті цих заходів помітно пожвавилась позакласна робота з літератури. Характерно, що в ній брали участь усі школярі. Між класами розгорілось змагання за виготовлення кращих експонатів, за збір експонатів.

Музей у школі повинен створюватися переважно силами учнівського колективу. Хай це навіть затягне справу, зате у кожному експонаті виявлятиметься історія зростання учнів, розширення їхнього літературного кругозору, пізнання історії, культури рідного краю.

У шкільній практиці є немало фактів, коли створювалися прекрасні музеї без сторонньої допомоги. Так, наприклад, було створено краєзнавчий музей при Менській школі ім. В. І. Леніна. Нині він є одним із кращих на Україні. У 1947 році в школі став працювати історичний гурток, який займався вивченням історії району на основі місце-

вих, матеріалів. Краєзнавча робота зацікавила учнів. Виникла потреба розширити межі гуртка, втягнути в роботу не лише тих учнів, які цікавилися історією краю, а й тих, що вивчали фольклорні і літературні традиції. Так виник комплексний краєзнавчий гурток, що складався із секцій істориків, фольклористів, географів, юннатів. У секції фольклору проводилися практичні заняття по запису матеріалів усної народної творчості. Учні систематично збирали фольклор, випускали фольклорні збірники, виявляли казкарів, оповідачів, кобзарів, популяризували в школі народну словесність — організовували фольклорні вечори, зустрічі з кобзарями, з працівниками Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Літературна секція вивчала зв'язки письменників з рідним краєм. Гуртківці записували розповіді про життя письменників-земляків, описували літературні місця, виготовляли літературні карти, виступали перед учнями й місцевим населенням з повідомленнями, доповідями про письменників, які побували на Чернігівщині, про тих людей, що стали героями літературних творів, про відображення природи їхньої місцевості в художній літературі тощо. Секція була ініціатором зустрічей учнів з письменниками-земляками, проводила у школі конкурси на кращий твір про рідний край, вечори на краєзнавчі теми.

Із зібраних матеріалів був створений невеликий куточок. З 1954 року у краєзнавчій роботі значне місце почали займати туристські походи. Вздовж і впоперек пройшли учні Чернігівщину, ознайомилися з пам'ятними місцями краю, записали спогади про письменників, кобзарів, народних умільців, збирали фольклор.

Під час одного з походів гуртківці зібрали цікаві матеріали про їхнього славного земляка-бандуриста Терешка

Пархоменка, який народився у 1871 році у селі Волосківцях Менського району. Вони зустрілися з дочкою кобзаря, яка була йому за поводи́ря, говорили з людьми, що слухали його виступи на базарах або читали принесену ним революційну літературу. Учні довідалися про багате пригодами тернисте життя кобзаря. Все це глибоко схвилювало учнів, зацікавило їх. У шкільному музеї вони відвели куточок пам'яті Терешка Пархоменка. Матеріали цього куточка використовуються під час вивчення усної народної творчості.

Крім багатоденних туристських походів, у школі практикуються походи вихідного дня. Мета їх — збирати серед населення старі книги, документи, записувати спогади старожилів тощо. До таких походів старанно готуються. На заняттях гуртка складають запитання, за якими опитують населення під час збирання матеріалів. У день походу в урочистій обстановці кожній робочій групі вручають пакети, де зазначається, яку роботу необхідно виконати. Так, наприклад, одній групі учнів було доручено зібрати матеріал про відомого на Чернігівщині бандуриста Семена Сидоровича Власка, що проживає в селі Полісне. Взимку 1958 року учні вирушили до нього на лижах. Ось що пишуть вони про цей похід у шкільному рукописному журналі:

«Семен Сидорович Власко — інвалід, працює зараз колгоспним сторожем. Він розповів нам про свою бандуру, вірну супутницю багатьох років його життя. Бандуру він придбав десь у 1930 році і не розлучався з нею аж до закінчення Великої Вітчизняної війни. Коли перші добровольці йшли на фронт, в одному з ешелонів поїхав Семен Сидорович. В лавах бійців Другого українського фронту він пройшов з своєю бандурою шлях від Волги до стін Берліна. На підступах до Варшави бандура була пошкоджена, але Власкові потрібно було грати у зведеному хорі військового

ансамблю у визволеній Варшаві, і він нашвидку відремонтував бандуру шматком консервної банки.

Семен Сидорович проспівав нам кілька народних пісень на слова наших поетів і подарував для музею свою бандуру. Сфотографувавшись разом, ми повернулись додому. Задушевну бесіду Семена Сидоровича про його участь у Великій Вітчизняній війні, його пісні ми й тепер згадуємо, а бандура, яку він нам подарував, зберігається у нашому музеї».

Так поступово нагромаджувались у школі експонати.

Без будь-якої сторонньої допомоги силами учнів протягом року був організований шкільний краєзнавчий музей у Борзенській школі-інтернаті. Його експонати, які розташовуються в 6-ти кімнатах (одна з них зветься шевченківською; тут зібрані матеріали перебування у Борзні геніального Кобзаря, вшанування його пам'яті місцевими жителями), були частково виготовлені учнями в процесі різноманітних позакласних занять, частково зібрані серед населення Борзни або одержані від жителів Чернігівщини уже після відкриття музею. Як і школярі Менської середньої школи, учні Борзенської школи-інтернату практикують походи вихідного дня. У результаті цього було зібрано багато матеріалів, серед яких є унікальні, на які звернули увагу державні музеї.

Не менш важливою справою в організації музею є правильне розміщення матеріалів. Тут часом допускаються помилки. Найчастіше це буває: а) хаотичне розміщення, безсистемне нагромадження експонатів; б) переобтяження музейної експозиції (іноді експонатами малозначними як з пізнавального, так і з виховного боку); в) розміщення експозиції проти руху стрілки годинника, внаслідок чого утруднюється її огляд, бо в людей виробилася звичка чи-

тати зліва направо; г) порушення правильних красивих пропорцій, невміння виділити у центрі експозиції головні, провідні експонати, що виражають її ідею і навколо яких групуються допоміжні.

Щоб вірно розмістити експонати музею, слід накреслити загальний експозиційний план кожної стіни залу або окремих її експозиційних розділів. У літературному музеї, присвяченому одному письменникові, експонати розміщують так, щоб висвітлити в хронологічній послідовності найважливіші моменти його життєвого і творчого шляху, показати його популярність. По-іншому розміщуються експонати в літературних музеях, які ставлять за мету відтворити літературну географію краю, розповісти про зв'язки з ним різних письменників. Тут найзручніше розміщувати експонати у хронологічно-тематичному порядку на зразок оформлення експозиції державних краєзнавчих та історичних музеїв. У кожному з музеїв потрібно чітко виділити експозиційні розділи; вони можуть складатись з одного або кількох експозиційних вузлів. Експозиційний вузол об'єднує експонати, тематично близькі за своїм змістом. Кількість експонатів, що становлять собою експозиційний вузол, і їх розташування можуть бути різними, проте тут не можна допускати необгрунтованої довільності. В експозиційному вузлі слід виділити основні й допоміжні експонати; основні розміщуються в центрі експозиційного вузла, допоміжні — обабіч основного. Щоб основні експонати відділялися від другорядних, вони повинні бути більші розмірами і відповідно оформленими (однак не варто надто захоплюватись строкатістю, бо це порушить стрункість експозиції).

При розміщенні експонатів усю композиційну площу треба поділити на три експозиційні пояси — нижній, середній, верхній, — як це робиться у державних музеях.

Нижній експозиційний пояс знаходиться на висоті 90—120 см. від підлоги. Тут розташовуються вітрини, в яких експонуються меморіальні речі, книги, документи тощо. Площа середнього експозиційного поясу відводиться для настінних експонатів — фото, фотодокументів, карт, схем, ілюстрацій тощо. Висота цього експозиційного поясу залежить від висоти кімнати, але не перевищує 120—270 см. від підлоги. Експонати, які потребують пильного огляду, у цьому поясі розміщуються на висоті 130—150 см. У цих межах обов'язково розташовують документи та інші експозиційні матеріали, писані дрібним шрифтом. Вище цих меж площу середнього експозиційного поясу заповнюють фото, твори живопису і все інше, що не вимагає великого напруження зору. Зразу ж над середнім експозиційним поясом розташовується верхній, який призначається для значних розміром фото, картин, малюнків, панно тощо.

Художні твори в музеї допомагають розкрити зміст експозиції і в той же час прикрашають її. Отже, поділ експозиційної площі на три пояси виходить з вимог гігієни зору і значимості експонатів. Проте у шкільній практиці рідко дотримуються такого поділу: бувають випадки, коли у межах третього експозиційного поясу розміщують експонати, які вимагають детального розгляду. Тому експозиція багатьох шкільних музеїв важко сприймається.

Щоб експозиція музею була чіткою і привабливою, не слід завантажувати експонатами більше як 40—45 процентів всієї експозиційної площі; у переобтяженій експозиції важко виділити основне.

Зібрані учнями матеріали повинні бути використані музеєм. Та не обов'язково все розміщувати в музеї зразу. Треба пам'ятати, що експозиція поділяється на основну і змінну. Основна експозиція залишається більш-менш ста-

лою. Експонати, що не входять в основну експозицію, становлять допоміжний фонд, з якого й утворюється змінна експозиція або виставки до пам'ятних дат.

Одним з компонентів музейної експозиції є тексти. Правда, окремі вчителі вважають, що оформляти експозицію текстами не варто, бо, мовляв, з експонатами відвідувачі ознайомлюються не самі, а під керівництвом учителів або учнів-екскурсоводів. Проте з цим погодитися не можна. По-перше, в шкільних музеях тексти (документи, літописи тощо) нерідко виступають як експонати. По-друге, без текстів не можна обійтися ще й тому, що в шкільному музеї варто й потрібно показати історію експозиції, і кожен експонат повинен мати свою підтекстовку, яка розповість, хто з учнів його виготовив або хто його передав у цей музей. До того ж тексти допомагають розкрити зміст окремих експонатів або окремого експозиційного розділу і цим самим поглиблюють зміст музейної експозиції в цілому.

Тексти поділяються на провідні й допоміжні. Провідні стосуються всього експозиційного вузла, розділу, виражаючи їхню ідею, другорядні — лише окремих експонатів. Тексти найкраще писати тушшю або надрукувати. Щоб провідні тексти виділялися серед інших, їх розміщують у центрі експозиційного розділу (або експозиційного вузла), причому розмір букв тут повинен бути більшим порівняно з допоміжними текстами.

У шкільному музеї з часом збирається немало старовинних і сучасних книг про рідний край, про письменників-земляків, творів, якими захоплювалися письменники, а також методичної краєзнавчої літератури. У музей надходять учнівські збірники фольклору, альбоми, щоденники літературних екскурсій, краєзнавчі збірники. З усього цього створюється бібліотека музею. Наявність такої бібліоте-

ки виправдовує себе. В процесі краєзнавчої роботи учням і вчителям доводиться часто звертатися до матеріалів, зібраних учнями. Відсутність музейної бібліотеки утруднює широкий доступ учнів до літератури про рідний край.

У літературних і краєзнавчих музеях доцільно створювати фонотеки, присвячені письменникам, визначним людям краю, яким відводиться певне місце в експозиції. Фонотеку шкільного музею можуть складати:

а) грампластинки з записами творів письменників у виконанні провідних артистів, улюблених творів письменників-земляків;

б) записи на магнітофонну плівку виступів визначних людей, розповідей свідків історичних і культурних подій, спогадів про письменників;

в) записи з допомогою магнітофона радіопередач про письменників, життя і творчість яких пов'язані з цією місцевістю. Фонотеку музею можна використати для проведення лекцій-концертів, вечорів, для організації шкільних краєзнавчих радіопередач, для озвучення виставок, присвячених визначним датам.

З кращих учнів-краєзнавців створюється керівний орган — рада музею. Її структура залежить від характеру музею, від масштабів роботи, яка в ньому проводиться.

У літературному, історичному, краєзнавчому музеях рада може складатися з таких секторів: а) експозиційний, який завідує фондами музею, доглядає за експонатами, поповнює зали новими експозиційними матеріалами, відкриває нові відділи музею, влаштовує виставки до пам'ятних дат, періодично оновлює музейну експозицію; б) екскурсійний, який керує екскурсородами, допомагає їм складати тексти екскурсій, контролює їхню роботу;

в) відділ листування, який підтримує зв'язки з державними музеями та з окремими особами, що допомагають у вивченні історії краю, життя і творчості письменників-земляків; г) редколегія музею, яка випускає краєзнавчі газети, бюлетені та радіогазети, висвітлює роботу музею; д) сектор проведення зустрічей з бувалими людьми краю, письменниками-земляками, свідками визначних літературних подій, вечорів на краєзнавчій основі, відзначення ювілейних дат тощо; е) бібліотечний сектор, який завідує бібліотекою музею, поповнює її, обліковує наявну літературу, допомагає учням дібрати потрібні краєзнавчі книги, разом з шкільною бібліотекою організовує проведення конференцій, присвячених обговоренню книг про рідний край; є) сектор фонотеки, який займається поповненням шкільної фонотеки, озвучує виставки, організовує прослуховування наявних у музеї грамзаписів.

Щоб музей став центром краєзнавства у школі, необхідно добре налагодити екскурсійну роботу. Екскурсії у шкільних музеях проводять учні, вчителі, а також при умові тісного контакту школи з державними музеями — працівники музеїв.

Робота екскурсовода вимагає багато знань. Екскурсовод успішно справиться з поставленими перед ним завданнями, якщо він добре знатиме експозицію музею, ту епоху, яку вона відтворює, історію кожного експоната. У шкільній практиці основним ядром групи екскурсоводів є учні старших класів. Але в екскурсоводи слід залучати й учнів молодших та середніх класів, щоб підготувати гідну зміну старшокласникам, зберегти традиції, наступність у роботі. Досвідчені вчителі готують екскурсоводів на заняттях гуртка або на секції шкільного краєзнавчого товариства. Тим, хто бажає стати екскурсоводом, доручають опрацюва-

ти потрібну наукову, художню літературу, написати і добре засвоїти текст екскурсії, здобути схвальні відгуки учнів (так би мовити, пройти відповідну перевірку). Лише після цього екскурсовод може приступити до роботи. За таких умов екскурсії проводяться учнями змістовно й викликають захоплення навіть у дорослих слухачів.

Літературно-меморіальні музеї в школі*

*С. Д. Бабишин,
м. Івано-Франківськ*

Одним із шляхів посилення зв'язку викладання літератури з життям є створення в школах літературно-меморіальних музеїв і кутків письменників, які народилися або творчість яких зв'язана з певним краєм. Цікаві місцеві факти не можуть не мати важливого значення для учнів, бо вони безпосередньо стосуються того оточення, в якому діти живуть і виховуються. В цьому переконує досвід кращих учителів, які, використовуючи краєзнавчі матеріали, добиваються піднесення ефективності уроків і позакласної роботи з мови та літератури.

Кілька років тому колектив учителів Берездівської СШ на Хмельниччині намітив ряд заходів по увічненню пам'яті М. Островського, який у 1923 році працював секретарем Берездівського райкому комсомолу. При обговоренні цього питання на педагогічній раді школи з'ясувалось, що в містечку проживає чимало людей, які добре пам'ятають комсомольського ватажка колишньої прикордонної Берездівщини. Учителька А. П. Тарасюк повідомила, що М. Островський жив на квартирі у її батьків, де до цього

* Бабишин С. Д. Літературно-меморіальні музеї в школі. *Українська мова і література в школі*. 1966. № 7. С. 36—38.

часу зберігається більшість речей, якими він тоді користувався.

Всі зійшлись на одній думці — створити в школі літературно-меморіальний музей М. Островського. Вирішальна роль в організації музею відводилась учням. Перш за все вони розшукали фотографії письменника різних років, його рідних і друзів, садиби, де він народився, школи і класу, де вчився. Зібрали також окремі речі, якими користувався письменник, або виготовили їх макети. Консультантами при цьому були старі комсомольці, які у свій час дружили з письменником.

Багато часу пішло на розшуки листів письменника до рідних та знайомих і листів до нього, спогадів товаришів, які працювали разом з М. Островським. Окрема група учнів добирала книги, якими зачитувався Коля у школі.

Юні художники з захопленням малювали картини, виготовляли художні вироби з дерева та металу як ілюстрації до творів письменника. Гуртківці оформили таблицю основних дат життя і творчості М. Островського, а також стенд про соціалістичні перетворення на Берездівщині за часів Радянської влади.

Діти — романтики, їх особливо цікавило знайти щось нове про улюбленого земляка. Старанна праця дала свої результати. В архіві газет Шепетівського окружного комсомолу «Шлях Жовтня» і «Юнацька правда» за 1924—1930 роки вони знайшли чимало матеріалів, що розповідають про роботу М. Островського як комсомольського ватажка.

Участь учнів у зборі матеріалів для музею наблизила їх до епохи, в яку жив письменник, поглибила розуміння пафосу революційної боротьби трудящих та встановлення Радянської влади, розширила горизонти самостійного пізнання життя. Слідом за Берездівською СШ виник-

ли літературно-меморіальні музеї у школах міст Ізяслава і Шепетівки. З цими містами також зв'язана діяльність М. Островського.

Організація музеїв знайшла щире схвалення і підтримку М. Т. Рильського та П. Г. Тичини. Це додало ще більшого натхнення ініціаторам. Особливо велика робота в цьому напрямі проведена на Хмельниччині під час підготовки і відзначення 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Відомо, що в 1846 році поет подорожував по Волині і Поділля. На шляху мандрівки тепер є понад 20 шкіл. Учні обсадили «Тарасів шлях» молодими дубками, калиною. Одночасно в школах почали створювати меморіальні куточки, присвячені великому Кобзареві.

Між школами і класами розгорнулось змагання за виготовлення кращих експонатів. Учні креслили маршрути мандрівки поета, малювали картини на сюжети поезій, ліпили скульптурні зображення з пластеліну, добирали цитати з опису Шевченком поїздки в м. Кам'янець- Подільський, складали хронологічні таблиці основних дат його життя, збирали марки, листівки, присвячені Шевченкові, добирали статті про нього з газет і журналів. В Ізяславській СШ юним краєзнавцям вдалося відшукати металевий барельєф поета, виготовлений місцевими майстрами-ювелірами в 1914 році з нагоди 100-річчя з дня його народження. У м. Дунаївцях в одного старожила виявили кілька журналів 70 років XIX ст., де були опубліковані окремі вірші поета, рушники з його портретами роботи подільських килимарів кінця XIX ст.

Велику цінність становить нещодавно знайдений лист до Т. Г. Шевченка з Поділля. Учні зацікавило, хто був їхній земляк Михайло Гладис, що листувався з Т. Шевченком і захоплювався «Кобзарем». Розпочались пошуки, опитування старожилів. Виявилося, що в селі живе 34 сім'ї Гладисів. Ні

в кого з них не збереглося спогадів про зв'язки їхніх предків з Шевченком. Тоді учні пішли по іншому шляху, їхню увагу привернули опубліковані в пресі статті про «Подільську дружину» революційних народників, яка була створена в 1879 році в Кам'янець-Подільській духовній семінарії. В списках народників-народовольців вони знайшли сина Михайла — Миколу Михайловича Гладиша. Як розповідають архівні документи, при арешті Миколи Гладиша поліція виявила каталог підпільної бібліотеки, де поруч з творами К. Маркса німецькою мовою стояла назва «Кобзаря». З цих же документів учні дізналися, що під час обшуку Гладиш проковтнув зашифрований список членів «Подільської дружини» революційних народників.

Відомо, що у творі «Що робити?» В. І. Ленін назвав революційних народників «нашими попередниками». Учні відчували гордість за своїх земляків, які неначе перекидали місток від Шевченка до попередників російської соціал-демократії. Про це так писала група учнів у шкільній стінгазеті:

Ми, подоляни, пишаємося тим, що іскри революційної боротьби, які сіяв серед народу Т. Г. Шевченко і які намагалися роздути в полум'я герої «Народної волі», спалахували і в нашому краї. Ми свято будемо зберігати спомини про тих, хто в умовах «темного царства» підіймався на боротьбу за світле майбутнє народу.

Безсмертним пам'ятником подорожі Шевченка на Поділля і Волинь залишились поема і повість «Варнак». Розповідаючи про месника, поет вказує на те, що він любив милуватися печерами, які були місцем схованок гайдамацьких загонів. Учні побували біля цих печер, сфотографували і зробили опис їх. З ілюстрацій до поеми і повісті вони оформили стенд, який розповідає про панську сваволю за часів кріпацтва на Поділлі.

Створення літературно-меморіальних музеїв у школах Хмельниччини — непоодиноке явище. Силами вчителів і учнів Плужнянської СШ Ізяславського району організовано музей поетові-фронтовику Л. Левицькому, який навчався в школі і загинув смертю хоробрих у 1944 році на підступах до Житомира. Готується відкриття літературно-меморіального музею воїну-поету В. Булаєнкові на його батьківщині в с. Рідкодуби Хмельницького району. Колектив учителів і учнів Жванецької СШ Кам'янець-Подільського району в шкільному музеї увічнив пам'ять про радянського поета-земляка П. Педи.

У більшості музеїв заведені інвентаризаційні книги, в яких ведеться опис експонатів та їхня історія. На основі інвентарної книги на важливі експонати або групи експонатів наноситься номер з коротеньким текстом. Наприклад: «Особисті речі поета Л. Левицького: учнівський ранець, пенал, підручники, чорнильниця, картуз, рушник — передані музеєві матір'ю письменника в травні 1960 року».

Усе це має неабияке значення. Облікуючи експонати, учні розглядають їх як культурно-історичні цінності, що мають важливе значення не тільки для них, але й для наступних поколінь школярів. Фіксація прізвища того, хто відшукав експонат, розцінюється як важливий вклад у громадську справу.

Шкільні літературно-меморіальні музеї — не самоціль, їх мета — посилити в учнів інтерес до художньої літератури. Літературно-меморіальні музеї дають змогу по-новому сприйняти твори письменників-земляків, пов'язати їхню творчість з сучасністю.

Під керівництвом учителів-словесників музеї проводять жваву літературно-масову роботу. Так, у Жванецькій СШ учнівський актив систематично організує в музеї літе-

ратурні вечори, дискусії, обговорення нових книг, відзначає ювілейні дати, влаштовує виставки кращих учнівських творів. За таких умов шкільний музей стає дійовим засобом виховання учнів.

Шкільні музеї значно розширюють коло читацьких інтересів дітей. За даними бібліотеки Зіньковецької СШ Ярмолинецького району обіг творів класиків української літератури серед учнівської молоді після створення музею збільшився в три рази, а кількість учнів, що систематично користується літературою з бібліотеки, — більш як на третину.

Протягом минулого навчального року старшокласники цієї школи на основі матеріалів, зібраних у шкільному літературно-меморіальному музеї, підготували 14 рефератів, з якими вони виступали перед місцевим населенням.

Участь школярів у створенні літературно-меморіальних музеїв учить їх шанувати історію і культурну спадщину народу, берегти пам'ятки її. Оскільки літературних і краєзнавчих музеїв в області мало, це підвищує культурно-освітнє значення шкільних музеїв у збереженні пам'яті і в пропаганді творчості письменників серед місцевого населення.

Мовою експонатів*

В. С. Петренко

За останні роки в нашій республіці силами громадськості, любителями і знавцями вітчизняної літератури та мистецтва, зокрема вчителями й учнями, створено чимало народних літературно-меморіальних музеїв і картинних галерей. Звичайно, в журнальній статті немає змоги показати всю різноманітність їх експозицій, проте коротко розповісти про виховне значення таких музеїв, безперечно, варто. Це нова і ще мало досліджена методистами форма ознайомлення учнів з літературою і мистецтвом. Найбільше уваги громадськість і школи приділили вшануванню пам'яті великого Кобзаря. Т. Г. Шевченку присвячено десятки народних літературних музеїв. Багато їх створено, зокрема, на Черкащині, Київщині, Полтавщині, де народився, працював і подорожував поет. Виділяється серед інших народних музеїв і вмілою побудовою експозиції, і багатством експонатів музей Т. Г. Шевченка школи № 3 м. Яготина Київської області. Душею, збирачем і хранителем фондів музею є ентузіаст краєзнавчої роботи, вчитель-словесник О. С. Непорожній. Завдяки його старанній роботі і вмілому залученню до праці учнів, цей музей став місцем вивчення та популяризації життя і творчості Т. Г. Шевченка,

* Петренко В. С. Мовою експонатів. *Українська мова і література в школі*. 1967. № 3. С. 42—48.

а також інших класиків літератури. Слід сказати про такий важливий засіб прищеплення учням любові до літератури, як постійні зв'язки школи, дітей з сучасними українськими письменниками. Сотні відгуків у книзі, десятки книг як дарунок музею, чимало літературних вечорів, організованих при музеї з участю письменників, — усе це свідчить про велику справу, яку роблять вихованці СШ № 3 м. Яготина під керівництвом О. С. Непорожного.

Є музеї Кобзаря і в інших областях республіки. У СШ № 3 м. Чернівців, наприклад, усі експонати музею Т. Г. Шевченка любовно зібрані самими учнями. Відвідувачі можуть ознайомитися тут з творами поета в оригіналі та в перекладах на різні мови народів СРСР, з книгами сучасних літераторів, присвячених Кобзареві, листами, альбомами тощо. Один з найстаріших художників Буковини, заслужений діяч мистецтва УРСР К. В. Держик подарував музеєві портрет Т. Г. Шевченка власної роботи. Гіпсове погруддя поета виліпив самодіяльний буковинський скульптор М. Ісепенко. Малюнки, вишивки, випалені й інкрустовані по дереву речі та інші учнівські роботи, присвячені Т. Г. Шевченку, щодня збагачують експозицію. Скільки нових знань дали учням ці численні експонати, кожна книга чи лист зокрема і музеї у цілому!

Є на Україні чимало самодіяльних музеїв М. В. Гоголя. Безперечно, найкращий і найбагатший — у Ніжинському педагогічному інституті ім. Гоголя, де розміщено ряд рідкісних експонатів. Чимало цікавих матеріалів зібрано і в Орданівському шкільному музеї Диканського району на Полтавщині.

Протягом останніх років відкрито кілька народних музеїв на Львівщині і Волині, присвячених І. Я. Франку та Лесі Українці. Зокрема, в с. Лолині Івано-Франківської об-

ласті, де не раз бував молодий Франко, нещодавно, поряд з пам'ятником Каменяреві, учні й колгоспники збудували чудовий музей, експозиція якого відображає життя письменника в Лолині та його літературну творчість того часу. Характерно, що багато речей, зокрема ілюстрацій до Франкових творів, виготовили самі учні. Цим експонатам відведено в музеї окреме місце.

Про популяризацію творчості Лесі Українки багато піклуються полтавчани, зокрема учні Гадяча, поблизу якого, в Зеленому Гаю, деякий час жила поетеса. Тут при міській бібліотеці вони організували музей Лесі Українки. Його оформляли, крім учнівської молоді, місцеві скульптори, художники, всі книголюби.

Полтавчани також створили на громадських засадах літературно-меморіальний музей відомого угорського письменника Мате Залка у с. Білики, де він жив щоліта з 1928 по 1936 рік. В обладнанні експозиції взяли активну участь дружина письменника В. І. Залка і колишній ад'ютант безстрашного генерала Лукача, героя Іспанії, О. В. Ейснер. Дружина письменника подарувала музеєві близько ста книг з московської бібліотеки свого чоловіка, рідкісні фотодокументи. Місцеві жителі принесли речі, якими колись користувався їхній угорський друг. Фотознімок школи, де вчився Мате Залка, фотокопії його листів та інші реліквії надіслало музеєві з Будапешта Товариство угорсько-радянської дружби. Музей став центром виховної роботи на селі.

У Городищі Черкаської області при Будинку культури місцевого колгоспу нещодавно відкрито літературний музей поета П. П. Гулака-Артемовського та композитора С. С. Гулака-Артемовського. В обладнанні його взяли велику участь місцева інтелігенція, зокрема вчителі, а також учні міста.

Не можна не згадати про народні літературно-меморіальні музеї Г. С. Сковороди в с. Сковородинівці Золочівського району Харківської області, А. П. Свидницького в с. Крутному Колимського району Одеської області, І. С. Нечуя-Левицького в с. Стеблів на Черкащині, М. І. Павлика в м. Косові Івано-Франківської області, лауреата Шевченківської премії, автора роману «Вир» Г. М. Тютюнника — в с. Шилівці Зіньківського району Полтавської області, активну участь в обладнанні експозицій яких взяли насамперед учителі-словесники та старшокласники.

Своєрідний літературний музей у школі с. Куземівки Сватівського району Луганської області. Він популяризує творчість усіх вітчизняних письменників. Тут зібрано багато книг з автографами письменників, унікальні фотографії, цікаві документи, рукописи творів багатьох художників слова, їхні портрети, а також газети та журнали з важливими літературознавчими матеріалами. Музей фактично виріс з літературного кабінету. Мабуть, це і є немаловажним фактом: такі музеї можна створити всюди, де словесники зуміють викликати у дітей любов до літератури.

У школі Софіївської Слобідки на Уманщині створено літературний музей, в якому є відділи про творчість Т. Г. Шевченка, М. М. Коцюбинського та інших видатних письменників. Як дорогоцінні реліквії зберігаються тут книжки з автографами М. Рильського, В. Сосюри, М. Бажана, П. Панча, М. Стельмаха, Л. Первомайського, Є. Долматовського та інших радянських письменників. Понад 10 книжок з бібліотеки професора історії російської літератури Київського університету О. А. Назаревського «переселилися» також до шкільної бібліотеки при музеї. Близько 400 книжок подарував юним друзям журналіст і літературознавець М. Комарницький.

Посилилося в учнів шкіл України прагнення створити музеї класиків російської літератури, які навіть не мали прямих зв'язків з цими місцями. Такий музей, присвячений М. Ю. Лермонтову, нещодавно організовано в школі № 3 м. Харкова. Допомогли учням у цьому численні подорожі по лермонтовських місцях під час літніх і зимових канікул, зустрічі з літературознавцями, з видатними майстрами сцени, з працівниками кіно, творча діяльність яких пов'язана з Лермонтовим, тривале листування з державними музеями поета в Москві і П'ятигорську. У кожній текстовці на фотомонтажі, в розташуванні кожного експоната, в кожному аркуші альбома з газетними вирізками — творча праця і велика любов учнів до лермонтовської поезії.

При створенні літературно-меморіального музею організатори його дбають насамперед про популяризацію творчості письменника, якому присвячується експозиція. Саме такий напрям діяльності народного музею В. Г. Короленка в с. Хатках Гоголівського району Полтавської області. Він знаходиться в колишньому будинку письменника, шефствує над ним Державний музей В. Г. Короленка в Полтаві. Тут насамперед подбали про створення бібліотеки, одночасно включивши в експозицію значну частину особистих речей письменника, фотографій тощо. Музей-бібліотека сприяє поліпшенню літературних знань учнів і поширенню творів В. Г. Короленка.

Уже кілька років функціонує музей Олекси Десняка при бібліотеці в с. Сосниці Чернігівської області. Чудовий музей про видатного сина братнього грузинського народу Давида Гурамішвілі створено в Миргороді Полтавської області, де поет похований. Учні цього та сусідніх районів — постійні його відвідувачі.

О. М. Горький був свого часу в багатьох містах і селах України. Літературно-меморіальний музей його імені, який

нічим не поступається перед державними музеями, створено на громадських засадах в с. Мануйлівці Полтавської області.

Варта наслідування справа, розпочата учнями школи № 187 Києва, які вирішили зібрати матеріали про видатних учителів республіки і створити музей освітян. Музеї видатних вітчизняних педагогів відкрито в Новгороді-Сіверському на Чернігівщині — К. Д. Ушинського, в с. Ковалівці на Полтавщині — А. С. Макаренка. В кількох селах Харківщини створено також музеї заслужених учителів школи УРСР, які багато зробили для розвитку народної освіти.

Так, учитель П. В. Щепкін понад 35 років працював у Липецькій школі на Харківщині. Він одним з перших педагогів (ще 1924 року) одержав високу урядову нагороду — орден Трудового Червоного Прапора УРСР, а пізніше — звання заслуженого вчителя. Помер П. В. Щепкін у 1940 році, але й до цього часу всі, хто його знав, згадують учителя з теплотою і пошаною. Школа, де працював П. В. Щепкін, тепер носить його ім'я. В рік, коли відзначалося сторіччя з дня народження педагога, учні створили в селі музей.

Чудову експозицію в музеї с. Вертіївки Чернігівської області присвячено колишнім учителям цієї школи М. В. Гаврилею, що смертю героя загинув на фронті, та І. А. Могильному, який активно діяв у підпіллі і був соратником Героя Радянського Союзу Я. Батюка.

Велике пізнавальне і виховне значення мають музеї, присвячені видатним діячам культури — артистам, композиторам, кіномитцям. Таких музеїв на Україні ще небагато, хоч початок уже зроблено.

У мальовничому селі Заньки Ніжинського району на Чернігівщині в 1860 р. народилася велика українська артистка

М. К. Заньковецька. На місці, де знаходився будинок її батьків, нині стоїть гарна школа, у якій відкрито меморіальну кімнату-музей Заньковецької. В день відкриття музею в селі відбулося виїзне засідання президії Українського театрального товариства. До музею надходить все більше експонатів. Чималу роботу по їх відшукуванню проводять юні любителі мистецтва — учні місцевої школи.

За активної допомоги учнів створено і музей славетної співачки С. А. Крушельницької в с. Білій Зборівського району Тернопільської області в будинку, де вона провела свої юнацькі роки. Тут тепер виставлено близько тисячі експонатів.

Шанує наш народ і іншу видатну українську співачку — О. А. Петрусенко, яка народилася в Балаклії Харківської області. Нещодавно тут відкрито кімнату-музей, де зберігається багато матеріалів і документів, картин про життя і творчість артистки. Загальну увагу привертають талановито виконані скульптурні портрети співачки, які подарували балаклійцям заслужені діячі мистецтв УРСР скульптори Г. Л. Петрашевич та Г. Н. Кальченко. У музеї є книжкова виставка «Життя і творчість О. А. Петрусенко», записи її концертів, особисті грампластинки з улюбленими піснями. Тут завждилюдно. Сюди приходять трудящі району, приїжджають численні екскурсії дітей. Музей несе культуру в маси, він став школою мистецтва для учнів.

Взагалі Театральне товариство нашої республіки багато робить для увічнення пам'яті видатних митців. У 1964 році прийняв перших відвідувачів меморіальний музей великого кінорежисера і письменника лауреата Ленінської премії О. П. Довженка, який міститься на території Київської кіностудії, що носить його ім'я. Є музей Довженка і в його рідному селі Сосниці Чернігівської області.

Десятки державних художніх музеїв і галерей пропагують кращі зразки образотворчого мистецтва. Мільйони робітників, колгоспників, інтелігенції, школярів і студентів щорічно відвідують їх. Директори і вчителі шкіл та дитячих будинків багато зробили і роблять для того, щоб все частіше проводити екскурсії до цих галерей, науковці і художники повсякчас організовують пересувні і обмінні виставки у віддалених селах і невеликих містах, щоб обслужити найбільшу кількість відвідувачів. Однак чимало сільських учнів ще не були в міських державних галереях, а школярі невеликих міст — у художніх музеях Києва, Харкова, Одеси, Львова та інших визначних культурних центрів України.

Тому мистецька громадськість, творчі спілки, учителі — всі любителі мистецтва на місцях вже давно дбають про організацію народних музеїв. Відомі слова І. Ю. Репіна, що до того часу не буде справжньої пропаганди мистецтва, поки не буде створено широкої мережі народних музеїв, — залишаються актуальними й понині.

Отже, на часі — організація народних картинних галерей на місцях. За останні роки їх на Україні вже відкрито кількасот. Частина з них зарекомендували себе як важливі центри художнього виховання дітей. Зокрема відкрито чудовий народний музей на чотири зали на батьківщині І. Ю. Репіна — в Чугуєві на Харківщині, де експоновано десятки його оригінальних полотен (подарованих Третьяковською галереєю), копії шедеврів художника, твори сучасників і учнів геніального митця.

Одна з перших картинних галерей на громадських засадах відкрита в Горлівці ще десять років тому. Тепер вона налічує близько тисячі оригінальних полотен, подарованих художниками й окремими громадянами для загального користування.

Широкі кола громадськості взяли участь і в створенні картинної галереї у Краматорську. А почалося все з того, що кілька років тому місцевий художник І. Пархоменко відвідав своїх київських колег і повернувся з щедрим даром друзів — привіз майже 150 картин та етюдів. Це поклато початок зростанню фондів народної художньої галереї. Тільки від московських і ленінградських митців галерея одержала понад 100 картин, скульптур, графічних робіт. А коли стало тісно в старому приміщенні, міські організації передали для галереї будинок на вісім просторих залів. У цій картинній галереї побували вже тисячі учнів.

Ясно, що у створенні картинних галерей перше слово належить художникам. Від їх ентузіазму і прагнення дбати про естетичне виховання народу залежить багато. І кращі радянські митці, як і належить, багато і плідно працюють у цьому напрямку. Десятки своїх оригінальних робіт подарували народним галереям видатні українські художники М. Г. Дерегус, Й. И. Бокшай, В. І. Касіян, А. М. Кашшай, В. Г. Литвиненко, Т. Н. Яблонська, скульптори М. Г. Лисенко, Г. Л. Петрашевич, О. О. Ковальов та багато інших. У колективному листі до колгоспників артлі «Дружба» Васильківського району Київської області митці писали: «Художники Радянської України з радістю відгукнулися на ваш заклик допомогти в естетичному вихованні трудівників села. Від імені українських художників ми передаємо вам у подарунок картинну галерею із 71 твору образотворчого мистецтва, 36 скульптур і 62 творів графіки».

Багато зробили закарпатські художники. Вони допомогли обладнати цікаву експозицію в музеї колгоспу ім. Мічуріна Перечинського району, створити картинні галереї в деяких селах Хустського, Новоселицького і Ясеня-Тячівського районів.

Багатства картинних галерей на селах дивують іноземців. У селі Мартове на Харківщині є чудова картинна галерея, створена за допомогою Харківського художнього інституту. Її відвідали чеські, польські, угорські друзі, туристи з Японії, США, Нідерландів та інших країн. Одного разу японський турист був дуже вражений, побачивши в звичайному селі велику кількість першокласних художніх полотен,

— Це хто? — питав він через перекладача, показуючи на портрети трактористів, ланкових, доярок. — Хто намалював? За яку суму грошей?

Він не міг збагнути, як це художники їздять за десятки кілометрів у село, щоб безплатно малювати для колгоспної картинної галереї портрети кращих трудівників сільсько-господарського виробництва.

Близько 200 оригінальних полотен, ліногравюр, малярніків налічує картинна галерея села Уховецьк Ровенської області. В одному з її залів виставлено 30 робіт відомого українського художника Г. Л. Андроника, який тут народився і жив, зокрема полотна «Дорога на Шумськ», «Біла Делеркал», ряд портретів і ескізів. У другому залі розміщені роботи сучасних радянських художників — авторські дарунки. Є також полотна узбецьких і естонських митців. Тут же організовано виставку робіт сільських художників-любителів, зокрема вчителів. У с. Тиманівці Тульчинського району на Вінниччині створено картинну галерею на 250 полотен майстрів пензля. Чудовий художній музей створено в колгоспі ім. Калініна Полтавської області та ін.

Дуже потрібні художні музеї школам. У багатьох з них створено так звані «Малі Третьяковки», тобто галереї репродукцій картин видатних вітчизняних художників. Мета і призначення шкільних «Малих Третьяковок» — прилуча-

ти дітей до прекрасного, ознайомити їх з шедеврами класичного образотворчого мистецтва. Ким би не став у майбутньому нинішній школяр, — він повинен бути людиною красивої душі, якому споглядання картини приносило б таке ж задоволення, як читання цікавої книги. При таких шкільних галереях варто систематично організовувати пересувні виставки державних музеїв та конкурси художніх робіт самих учнів.

Важливий центр художнього виховання учнів створено у школі с. Пархомівки Харківської області. Тут художня експозиція складається з численних творів живопису, скульптури, графіки і виробів прикладного мистецтва. Вони розміщені в семи залах. Огляд художньої експозиції починається з відділу «Давньоруське мистецтво». В шкільній галереї зібрано твори, якими можуть славитися навіть великі державні музеї: акварельний етюд художника О. Іванова «Голова старика» до відомої картини «Поява месії народу», акварель В. Верещагіна «Гімалайський пейзаж», картина М. Ярошенка «Кримський пейзаж», п'ять офортів і два оригінали малюнків І. Шишкіна, дві картини П. Левченка, «Портрет К. Брюллова» А. Железнова. Є тут і твори народних художників СРСР С. Коненкова, К. Юона, В. Фаворського, М. Сар'яна, народного художника УРСР І. Їжакевича та багатьох інших. Значне місце у музеї посідають твори живопису, графіки і скульптури харківських митців Г. Галкіна, М. Каплана, Й. Карася, С. Луньова, литовських художників В. Валюса, А. Сургайлене та багатьох інших. Дуже цінний відділ прикладного мистецтва. Тут можна побачити зразки художньої лакової мініатюри, вироби палехських майстрів, тобольських косторізів, художню різьбу по дереву, кераміку, вишивки, аплікації, речі з фарфору і фаянсу, художнього скла тощо. Багатий також відділ музею, що характеризує західноєвропейське мистецтво. Тут є роботи англійських, італій-

ських, голландських, швейцарських та інших художників.

Ясно, такий музей вдається створити не в кожній школі, але прагнути до цього треба. Починати з галереї репродукцій, а закінчувати експозицією оригінальних творів — під таким девізом варто працювати і вчителям і учням.

Окремо слід сказати про музеї народного мистецтва. Відомо, що в ряді сіл Закарпаття, Київщини, Дніпропетровщини, Полтавщини та і в інших областях нашої республіки працюють художні артілі, а то й просто — талановиті майстри, яким держава створила всі умови для творчої праці. Варто більше дбати про популяризацію серед учнів їхніх художніх виробів. І насамперед шляхом збирання шедеврів народної творчості. Це вже подекуди зроблено. Працює музей опішнянської кераміки в школі с. Опішні Полтавської області. Багато років збираються художні вироби видатних гуцульських народних умільців у Косівському училищі Івано-Франківської області. Там є і дитячі вироби. Щороку музей відвідують тисячі дітей робітників і колгоспників, діячі науки і мистецтва України, братніх республік. Цей музей — велика науково-дослідна база для вивчення художньої культури нашого народу.

Чудова галерея художніх робіт народної художниці К. В. Білокур обладнана силами педагогів і учнів у музеї школи № 3 м. Яготина Київської області — на батьківщині славної колгоспниці, яка створила полотна, що дістали визнання народу.

Біля правління колгоспу ім. Дзержинського Чемеровецького району Хмельницької області встановлено скульптуру «залізного Фелікса». Світлий образ славного ленінця Ф. Е. Дзержинського з великою майстерністю відтворив самодіяльний скульптор — випускник місцевої школи В. Мостипака. Сільський художник створив багато цікавих

малюнків, картин, портретів, скульптур. Від колгоспу він одержав приміщення під майстерню. Одна з його цікавих робіт — бюст Карла Маркса. Мабуть, варто подбати про те, щоб зосередити його роботи у спеціальній експозиції.

Слід проявити більше піклування і про вироби народних різьбярів. У селі Бростурів Закарпатської області, наприклад, живе і працює один з них — М. Грипеняк. Його роботи відзначаються самобутністю і новаторством. На одній з останніх авторських виставок було представлено понад 150 його робіт: різьба по дереву, акварелі, естампи, в яких висвітлюється наша радянська дійсність. Варто хоча б частину цієї виставки перетворити в постійно діючий народний музей.

Створено галерею полотен художника села Беєве Липоводолинського району Сумської області В. А. Мельника, хоч поки що вона розміщена в його хаті: трудящі і діти все частіше заходять оглянути його картини. А варто б надати такій людині для її робіт спеціальне приміщення.

Останнім часом з'явилися художні музеї, діяльність яких також варто всіляко вітати. Це — музеї особисті, хоч відкриті для всіх. Такий музей створив, наприклад, київський інженер-електрик, нині пенсіонер О. Д. Тульчинський. Відвідувачі цього зібрання (а серед них — багато учнів) неодмінно звертають увагу на чудові картини відомих живописців. Є такі музеї і на селах. Так, школярі села Кобзарівки Зборівського району Тернопільської області також відвідують зібрання картин, власником яких є учитель Й. С. Степанів. Частину свого зібрання він передав школі.

Чудовий музей українського народного мистецтва у за-служеного діяча мистецтв УРСР, скульптора І. М. Гончара (Київ). Тут зібрано скарби найрізноманітніших витворів нашого народу. Про виховний вплив цього музею на учнів

свідчать їхні записи у книзі для відвідувачів.

Слід сказати також про галереї дитячих малюнків.

Недавно нам довелося бачити експонати художньої виставки в Слатинській школі Золочівського району Харківської області. Тут було чимало хороших пейзажів, портретів (зокрема О. С. Пушкіна, Т. Г. Шевченка, Максима Горького). Усе це — наслідок роботи шкільної художньої студії. Багато творів студійців заслуговує на те, щоб їх включити в постійну виставку, яка може стати частиною народної галереї.

Отже, все, створене руками умільців, а також придбане спільними зусиллями, необхідно дбайливо зберігати і раціонально використовувати. Народне мистецтво невмируще, воно було, є і буде вічно.

Напередодні 50-річчя Великого Жовтня, коли всюди в тій чи іншій формі підсумовується досягнуте, можна сказати, що і в цій галузі маємо певні успіхи. Однак удосконаленню музеїв слід і надалі приділяти найпильнішу увагу. Було б добре, якби кожний мистецький навчальний заклад чи культурно-освітня установа взяли шефство хоча б над одним музеєм, а творчі спілки письменників, художників, композиторів — над кількома, особливо на селі. Керівникам літературно-меморіальних музеїв і народних картинних галерей варто більше дбати про обмін експонатів із сусідніми музеями і картинними галереями, про організацію пересувних виставок, що їх можуть влаштувати державні літературно-меморіальні музеї і картинні галереї. Це збільшить потік відвідувачів і піднесе виховну роль цих установ. [...]

Естетичне виховання є невід'ємною частиною комуністичного виховання. Головне в тому, щоб через мистецтво допомогти молоді глибше, повніше усвідомити красу нового світу, створюваного волею і творчою працею радянських

людей. З допомогою мистецтва підростаюче покоління краще бачить правду життя і красу боротьби за комунізм. Любов до мистецтва пробуджує в кожного любов до життя, піднімає на героїчні справи. Створювані трудящими, зокрема учителями й учнями, народні музеї та картинні галереї стануть великим здобутком радянського народу.

Виховна роль шкільного музею бойової слави*

*З. Г. Цимерінова,
вчителька середньої школи № 14
м. Харкова*

Діти і молодь виявляють великий інтерес до героїчного минулого і трудових буднів Радянських Збройних Сил. Це знайшло свій вияв, зокрема, у створенні шкільних музеїв бойової слави, у розгортанні в них активної роботи. Однак її психолого-педагогічні основи, ефективність у здійсненні завдань військово-патріотичного виховання вивчено недостатньо. Під час розв'язання педагогічних питань, що виникають у повсякденній роботі шкільних музеїв, досі не застосовуються виховний експеримент, методи конкретних соціальних досліджень.

У багатьох школах інколи ще помічається схильність лише до урочистих заходів і явне недооцінювання «буднів» виховної роботи.

Немає сумніву, що педагогічно цілеспрямоване використання експонатів шкільних музеїв бойової слави розширить політичний кругозір учнів, наблизить до них героїчні сторінки історії Радянських Збройних Сил, допоможе вчителям перетворити знання підлітків в ідейні

* Цимерінова З. Г. Виховна роль шкільного музею бойової слави. *Радянська школа*. 1967. № 5. С. 22—26.

переконання. Для цього необхідно передусім розробити методичні основи керівництва пізнавальною діяльністю учнів, спрямованою на засвоєння змісту матеріалів музеїв. Ось чому ми вважали доцільним дослідити ефективність різних прийомів ознайомлення підлітків з ідейною сутністю і фактичною основою цих матеріалів.

Робоча гіпотеза експерименту, проведеного в нашій школі, полягала в тому, що учні глибше осмислюють природу подвигу радянських воїнів, відображеного в експонатах, тоді, коли вивчення матеріалів музею пов'язане з навчальною роботою. Ми виходили з того, що пасивне ознайомлення з експонатами, без установки на запам'ятання і практичне використання їх з навчальною метою (а саме так найчастіше буває), призводить до сприймання насамперед зовнішньої сторони експозиції. Тим часом творче завдання учневі, яке стимулює його до вивчення фактів і визначення свого ставлення до них, змушує міркувати, зважувати, аналізувати, збуджує зацікавленість у сприйманні головного, найбільш сприяє формуванню правильних моральних переконань.

Експеримент проводився з трьома групами (класами) учнів. Їм було доручено написати твір на тему «Як я розумію подвиг». Два паралельних сьомих класи були експериментальними, а контрольним — восьмий, з більш високим рівнем загальноосвітньої підготовки.

Перший експериментальний клас взяв участь в оглядовій екскурсії по музею, слухав пояснення вчителя-екскурсовода. Учні залучили до бесіди, до коментування експонатів, присвячених подвигам радянських воїнів. Причому їх попередили, що знання змісту документів, фото, малюнків, пояснювальних текстів необхідні для навчальної роботи. Дозволялось робити помітки, фіксувати свої враження.

Другому експериментальному класу було запропоновано самостійно попрацювати над експонатами. «Ви повинні вчитатися в пояснювальний текст, — інструктував їх учитель, — запам'ятати його зміст. Можна робити записи, але не користуватись ними в класі. Спробуйте уявити хід думок героя в момент звершення подвигу, дайте оцінку його вчинкові. Подумайте над тим, закономірний чи випадковий був цей подвиг у біографії радянського воїна, що саме цьому передувало».

Таким чином, виявлялась ефективність: 1) загального, не спрямованого вчителем ознайомлення підлітків з експонатами музею; 2) оглядової лекції кваліфікованого екскурсовода з елементами бесіди; 3) самостійної роботи учнів над експонатами музею, в ході якої виконувалось завдання вчителя на «домислення» пояснювального тексту до фото чи малюнків, що зображували подвиги радянських воїнів.

Аналізуючи учнівські твори (в першому експериментальному класі їх писали 24 підлітки, а в другому — 23), ми намагались визначити:

- як знають учні матеріали музею про подвиги радянських воїнів у роки Великої Вітчизняної війни, наскільки точно відтворюють деталі, чи вміють дати опис обстановки, місця дії, самого подвигу героя;
- ступінь емоційності, творчої активності у сприйманні учнями пояснювального тексту до фото і малюнків, а також глибину розуміння «психології подвигу».

У творах учнів контрольного класу виявилась недостатня обґрунтованість суджень, слабке знання фактичного матеріалу. Наведено 31 приклад звершення подвигів у воєнний і мирний час. Основну увагу приділено подвигу Олександра Матросова (11 учнів).

У доборі восьмикласниками конкретного матеріалу для ілюстрації подвигу позначився власний досвід, набутий у процесі навчання. Дехто згадує подвиги героїв роману О. О. Фадєєва «Молода гвардія», оповідання М. О. Шолохова «Доля людини». Наводилися приклади, коли під час пожежі людина з небезпекою для життя винесла з вогню дитину, повідомляється про врятування потопаючого, згадується подвиг челюскінців, відображується і героїка наших днів — розповідь про космонавтів.

Твори показали, що матеріали музею використовуються восьмикласниками явно недостатньо. Опис подвигів дається мимохідь, найчастіше це лише посилання на подію. А в творах, написаних учнями експериментальних класів, багато фактичного матеріалу, прикладів. У першому експериментальному класі використано 61 приклад, у другому — 69 (по 2—3 на кожного учня).

Найбільш охоче семикласники використовують відомості, які наводяться в експонатах музею. У творах учнів першого експериментального класу наводиться 16 ситуацій, що ілюструють героїзм радянських воїнів, другого експериментального класу — 18 ситуацій. Характерне прагнення підлітків змалювати місце дії, обстановку, в якій звершено героїчний вчинок, найбільш цікаві подробиці.

Ось уривок з твору Анатолія Г. (другий експериментальний клас): «Було це в дні штурму Сапун-гори. Рота, в якій служив єфрейтор Скорятін, змушена була залягти: ворожий дзот не замовкав ні на мить. Скорятін зібрав всю свою волю і поповз до дзота, на нього дихнуло жаром — мимо нескінченним потоком летіла свинцева смерть... Єфрейтор оглянувся назад. Ось упав його друг (він перебігав за камінь)... І ще кілька солдат. Життя решти залежало від нього, адже він так близько до дзоту! Скорятін

стиснув у руці гранату, підвівся і кинув її у дзот. Граната розірвалась, але дзот не замовк. Майнула думка: «У мене залишилася тільки одна граната, треба розумно її використати. Я підведусь і жбурну!» А навколо свистіли кулі. Боець розмахнувся і кинув гранату. Пролунав вибух — кулемет захлинувся. Скорятін упав. Єфрейтору Скорятіну було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Скорятін — приклад мужності і відваги.

Важливим є й питання про те, наскільки емоціонально сприймають учні матеріали музею: обмежуються відтворенням пояснювального тексту чи вносять своє в опис подвигів. З цим пов'язана і глибина проникнення в «психологію подвигів».

У контрольному, восьмому класі, незважаючи на те, що там порівняно старші учні, проявилось загалом дещо спрощене і поверхове трактування сутності подвигу, хоч, певна річ, у творах кількох учнів є і вдалі місця, і правильні формулювання.

Спрощений підхід учнів до трактування подвигу можна пояснити, зокрема, відсутністю достатньої творчої активності у сприйманні матеріалів музею.

У творах учнів першого експериментального класу думки, почуття героя, «філософія подвигу» викладається більш чітко і систематично. Відчутний вплив оглядової лекції екскурсовода. Проте висунуті учнями положення мало пов'язані з аналізом конкретного матеріалу. Сумлінно передаються деталі батальних сцен, семикласники спинають увагу на суттєвих подробицях, в окремих випадках роблять висновок з описаного.

Все ж подібні повідомлення рідко стають аргументами в загальному ланцюзі доказів. Це свідчить про недостатню емоціональність, слабку творчу активність у сприйманні

матеріалів музею. Немає і спроб осмислити — не в загальних міркуваннях, а під час викладу самих фактів — психологію подвигу.

Роботи учнів другого експериментального класу свідчать про творчий підхід до розкриття запропонованої теми. Підлітки виступають тут як «співавтори», доповнюють пояснювальний текст до експонатів своїми міркуваннями про минуле героя, мальовничими подробицями, прагнуть передати думки і почуття радянського воїна в момент звершення подвигу.

Валентин К. пише: «Коли воїн ішов один на один з ворогом, він не думав про життя чи смерть, а тільки про Вітчизну і про народ, і повинен був перемогти, як би важко не було. На все це давалась якась мить. Якщо він не вступить у бій з ворогом, який переважає силою, то через його боягузтво загинуть, можливо, сотні людей. Так, певне, думали всі герої, які творили свої подвиги для людей і для Вітчизни».

Учні намагались «оживити» скупі дані пояснювального напису до малюнка, що зображує подвиг сержанта Маніна на Ленінградському фронті в 1944 році. Про що думав Манін, ремонтуючи свою гармату під ураганим вогнем ворога? Наведемо висловлювання учнів на цю тему.

«Він думав про те, щоб врятувати свою Батьківщину від німецько-фашистських загарбників» (Віра Ч.); «Він думав про товаришів, дітей, літніх людей, яких розстрілюватимуть і вішатимуть фашисти, якщо він не відремонтує гармату» (Юрій В.); «У нього в душі була ненависть до ворога, і думав він про свою Вітчизну» (Любов С.).

Учні захоплюються високими почуттями радянського воїна, схиляються перед величчю його подвигу. Замислюються вони і над тим, як герой прийшов до свого подвигу. Яким був Манін до війни? Про це не сказано в пояснюваль-

ному написі до малюнка. Але у семикласників, які зацікавилися хоробрим артилеристом, полюбили його, немає ніяких сумнівів, що це, як написав у своєму творі Ігор Ш., «...була вольова, загартована людина. Взагалі, герой має бути сильним, винахідливим, мужнім, рішучим. І Манін був таким. Безумовно, ці якості зразу до нього не прийшли. Він їх виробляв з дитинства. Був першим у праці і навчанні».

Галина Х. пише: «Ось як я уявляю його в дитинстві: якщо друг потрапить у біду, цей виручить завжди».

В уявленні про те, яким був герой до війни, які саме якості зумовили подвиг, проявлялись і моральні ідеали наших вихованців.

Завдання, виконане учнями в ході самостійної роботи над вивченням експонатів шкільного музею, допомогло їм глибше осмислити гуманістичну сутність і закономірність подвигу радянського воїна, усвідомити, що подвиг — не випадковий, що він зумовлений усім попереднім вихованням у шкільні роки.

Глибоко схвилював учнів подвиг льотчика Олексія Севастьянова. «Німецький літак швидко падає. Але тут Олексій відчуває, — розповідає Віра Ч., — що його літак також охопило полум'я... Герой загинув. Коли він таранив ворожий літак, він ішов на вірну смерть. Але ні на мить не вагався. Напевне, думав, що обов'язково повинен збити німецький літак, щоб той не бомбив невинних людей». Юрій Б. намагається проникнути у внутрішній світ льотчика, зрозуміти «психологію» подвигу: «Про що думав льотчик, коли таранив ворожий літак? Про тих, на чії голови впадуть бомби, якщо він не зіб'є «хейнкель».

Учні ставлять себе на місце героя, хочуть зрозуміти, чому подвиг став необхідним. Ніхто з них не пише про честолюбство воїна, про його прагнення до слави і т.п. Вони

не сумніваються в тому, що на подвиг людину веде дійова любов до Вітчизни і народу.

Прагнучи створити психологічний портрет героя, підлітки наділяють його рисами, які відповідають їх ідеалу, їх уявленню про мужню людину, її поведінку в різних ситуаціях.

Твори учнів другого експериментального класу свідчать про те, що експонати музею справили глибокий виховний вплив на учнів.

Отже, експеримент показав, що оглядова лекція кваліфікованого екскурсовода (з елементами бесіди) забезпечує більш високу ефективність вивчення фактичної основи експонатів шкільного музею бойової слави, ніж загальне, не спрямоване вчителем ознайомлення підлітків з матеріалами музею. Але самостійна робота учнів над експонатами, в ході якої виконується відповідне завдання педагога, зумовлює ще більшу емоціональність і творчу активність учнів у сприйманні пояснювальних текстів до малюнків, що зображують мужність і героїзм радянських воїнів, більш глибоке розуміння психології подвигу.

Вивчення і популяризація експонатів — один з основних напрямів роботи шкільного музею бойової слави.

Ми широко практикуємо вікторини за матеріалами музею. Кожний з членів ради музею розробляє запитання за конкретними розділами; на спеціальному засіданні обговорюються запропоновані варіанти. Таким способом підготовлену вікторину ми провели у 8 класі.

Учням за тиждень було оголошено про вікторину, порядок і правила її проведення. Учні відвідували музей, робили виписки, вивчали експонати.

Вікторину було проведено після уроків. Організаторами і суддями стали члени ради музею. Запитання зацікавили восьмикласників. Треба було бачити, як оживились учні,

коли їм запропонували завдання: «Хто більше назве героїв Великої Вітчизняної війни, подвиги яких відображено в матеріалах музею?» Переможцем виявився Олександр Т., який назвав 23 героїв.

Окремі запитання і завдання допомагали учням сконцентрувати увагу на конкретних обставинах подвигів, на бойовому шляху військової частини — шефа школи. Наприклад, скільки гітлерівських солдатів і офіцерів знищив снайпер Петро Гончаров? Розкажіть про подвиг танкіста Павла Рака. Який подвиг звершив гвардії рядовий Герой Радянського Союзу Геннадій Іванович Красильников? Як охороняли небо Москви у 1941 році льотчики Севастьянов і Григор'єв? Де працює Григор'єв тепер? Розкажіть про бойовий шлях військової частини — шефа школи.

Вікторина пройшла жваво і ефективно.

Успіх вікторини заохотив нас застосувати цю форму роботи і в інших класах, дещо змінивши умови завдання. Було проведено змагання між командами паралельних класів з метою встановити, хто краще знає матеріали музею. Кожний клас повинен був розробити запитання і завдання для іншого. Їх складали в одному примірнику, затверджували на класних зборах і передавали в раду музею, яка до початку змагання не оголошувала їх.

Змагання команд дало змогу виявити учнів, які найбільш підходили для роботи екскурсоводами.

Рада музею дбає про постійне оновлення складу екскурсоводів. Огляд експонатів музею проводять, крім екскурсоводів-учнів, також воїни-шефи. У шкільній практиці усталилось два види екскурсій: оглядова — загальна і тематична — в зв'язку з вивченням певного питання, теми, відзначенням певної дати. В музеї проводяться й уроки, на яких використовуються експонати. Рада музею організовує

читання лекцій з питань, пов'язаних з експонатами музею, готує бесіди. Ефективною формою вивчення і популяризації експонатів є проведення конкурсу на кращий вірш за матеріалами музею.

Вивчення підлітками експонатів шкільного музею бойової слави має велике виховне значення. Керівництво цим процесом — важлива педагогічна проблема, яку вчителі мають розв'язувати з участю науковців.

Шкільний музей бойової слави*

*Ю. Коган,
голова ради музею 91 середньої школи
м. Києва*

Схвильовано лунають голоси дітей-екскурсоводів шкільного музею, які ведуть розповідь про бойовий шлях воїнів 40-ї армії. Документи, фото, газетні статті тих днів — усе це мов живі рядки героїчного літопису.

... Навесні 1966 року учні 91 середньої школи м. Києва рушили в похід на Лютізький плацдарм, де у вересневі дні 1943 року радянські воїни захищали маленький клаптик придніпровського берега. Звідси вони розпочали в листопаді наступ на Київ. Разом з юними слідопитами були ветерани Великої Вітчизняної війни — колишній командир полку В. В. Ковтун і співробітник армійської газети тих часів письменник Ю. О. Буряківський.

Учні дізналися, що в грізні дні 1941 року в Києві було сформовано 40-у армію, яка боронила місто, а згодом брала участь у визволенні столиці України і з боями пройшла до Чехословаччини. Саме тоді й спало на думку вивчити шлях армії і створити шкільний музей — в пам'ять про полеглих і живих героїв. Організували раду музею, до якої увійшли учні, вчителі, ветерани війни, колишні солдати і генерали цієї армії, обговорили і затвердили план роботи.

* Коган Ю. Шкільний музей бойової слави. *Радянська школа*. 1968. 32. С. 16—19.

У Голосіївському лісі — там, де проходив передній край оборони Києва, де стояли на смерть воїни генерала О. І. Родімцева, в урочистій обстановці було дано старт походу бойової слави. Жовтенятські, піонерські загони, комсомольські групи дістали конкретні завдання.

І от почали надходити до музею бойові реліквії, фото-документи, адреси, спогади. Більше 280 листів відправили учні і на кожен з них одержали вичерпні відповіді.

Матеріали прибували щодня. Дружина Героя Радянського Союзу генерал-полковника Ф. Ф. Жмаченка передала на зберігання папаху, шкіряне пальто свого чоловіка, фото-знімки. Дружина покійного фотокореспондента армійської газети Я. Поволоцького подарувала архів чоловіка.

Багато цінних порад дав слідопитам член ради музею Герой Радянського Союзу, колишній командир 240 Дніпровсько-Київської дивізії Т. Ф. Уманський.

Під час поїздки до Москви ми зустрілися з першим начальником штабу 40-ї армії З. З. Rogoznim, з колишніми командирами і бійцями цієї армії. Згодом нас прийняв колишній командарм, нині Маршал Радянського Союзу К. С. Москаленко. Ця зустріч, що проходила в Міністерстві оборони, справила на учнів незабутнє враження. Маршал багато в чому допоміг розібратися юним слідопитам, уточнив карту бойового шляху армії, дав цінні вказівки щодо створення експозиції музею.

Глибоко схвилювала всіх розповідь «людини з легенди» — вчительки з буковинського села Ганни Олексіївни Рибаченко. Жінка — командир кулеметного батальйону! Її, старшого лейтенанта Радянської Армії, вже не раз вважали загиблою, та вона ніби «воскресала» з мертвих і знову з своїми воїнами гнала геть ненависних гітлерівців.

[...] В процесі роботи над створенням експозиції музейні експонати використовувалися і на уроках. Десятиклас-

ники, наприклад, писали твір на тему: «Про що розповіла мені каска радянського воїна». Ці твори показали обізнаність учнів з історією Батьківщини, щирою любов'ю до народу, що звершив безприкладний подвиг у Великій Вітчизняній війні.

Наведемо закінчення твору учениці 10-Б класу Тамари Конопльової: «Яке щастя, що сьогодні ми можемо вільно дихати, вчитися, працювати, розважатись... Ми розуміємо, якою дорогою ціною здобуто Перемогу. І тому ім'ям нашого щасливого життя клянемося: «Те, що батьки не встигли зробити, завершимо ми!»

Учні 5 і 6 класів писали перекази з оповідань, які були надруковані в армійській газеті під час війни, — і на сторінках учнівських зошитів оживали образи героїв: М. Обухова, М. Кучерявого, братів-танкістів Пухалевичів...

Весь навчальний рік колектив школи жив музеєм, віддавав йому і сили, і вільний час. Особливо хочеться відмітити вчителя фізкультури, ветерана війни, кавалера багатьох орденів В. Л. Забоя, який завжди приходив на допомогу учням і порадою, і особистим прикладом. Фотолюбителям робили репродукції, знімали фільми в походах і екскурсіях; юні художники малювали, вирізували, клеїли; теслярі — виготовляли стенди; діти майстрували макети, ліпили композиції.

Чи не найбільше зусиль доклали учні до створення карти, яка відображає бойовий шлях 40-ї армії. Художник А. Розенберг, який пройшов з армією весь шлях, відтворив ескізи експозиції, їх уточнювали, доповнювали на засіданні ради музею і в численних бесідах з ветеранами. Велику допомогу надав нам колишній начальник штабу армії З. З. Rogozний. Майже півроку працювали учні над цією картою. Група під керівництвом учителя географії А. П. Пойди зробила її рельєфною (з пап'є-маше). Ця робота розвивала смак учнів, пробуджувала в їх серцях

гордість від того, що вони, якоюсь мірою, стають причетними до популяризації бойової слави воїнів 40-ї армії. Пригадується такий епізод: надійшла до музею бандероль від колишнього начальника армійського госпіталю. Учні схвилювано розірвали пакет і — завмерли: на стіл впали кулі і осколки, вийняті під час операцій з тіл бійців. Глибока тиша була красномовнішою, ніж будь-які гучні слова.

Юні слідопити побували в Брестській фортеці. Нашому музею було передано жменю землі, политої кров'ю захисників фортеці. А нещодавно до нашої школи прибула піонерська естафета з Севастополя. Гості привезли нам гільзу, в якій зберігається дешиця землі міста-героя, подарунки. І помандрувала естафета далі. Червоні слідопити 5—10 класів передають привіт з Києва — з любов'ю оформлені альбоми, сувеніри, подарунки.

В ході створення музею зміцніла дружба між слідопитами школи і ветеранами армії, що збагачує учнів і плідотно впливає на формування їхнього світогляду.

9 травня 1967 року за рішенням Виконавчого комітету Радянського району шкільний музей бойової слави було відкрито. З усіх кінців з'їхалися гості, які в боях з ворогами писали історію 40-ї армії. Тисячі кілометрів подолав, щоб прибути до нас, колишній перший начальник політвідділу В. І. Уранов, йому і доручила рада музею перерізати стрічку. На шкільному подвір'ї вишикувалися піонери і комсомольці, віддали рапорти про виконання завдань по створенню музею, піднесли квіти ветеранам Великої Вітчизняної війни і в одній колоні з ними вирушили до могили Невідомого солдата.

Відкриття музею перетворилося на велике свято, яке назавжди запам'ятали і діти, і ветерани війни.

Робота в музеї ще тільки розгортається. Передбачено провести тематичні вечори, численні зустрічі з героями, по-

ходи. Червоні слідопити стають і досвідченими істориками-екскурсоводами. В нашому музеї вже побували гості з областей, військових частин, інших шкіл, піонерських таборів, воїни з братньої Чехословаччини, які під час війни билися з ворогами в складі 40-ї армії. П'ятдесятиріччя Радянської Армії зустрічаємо в поході, так би мовити, на марші. Мріємо побувати на батьківщині командарма Ф. Ф. Жмаченка, відвідати школу, яка носить його ім'я.

Нині штаб слідопитів розробляє маршрути майбутніх походів на Букринський плацдарм, на місця боїв 163 Роменсько-Київської дивізії під Фастовом, до Конотопа і Ніжина... Планів багато. Не забуваємо і про товариську поміч іншим школам. Так, 25-й школі м. Києва ми допомогли зробити альбом про 40-у армію, 35-й школі м. Чернівців надіслали фотодокументи, учням з с. Цибулева подарували матеріали для куточка бойової слави.

Попереду ще багато роботи. Адже подвиги батьків — це невичерпне джерело у військово-патріотичному вихованні, у формуванні високих моральних якостей радянської людини.

Радяться краєзнавці*

А. Анатольський

З 26 по 29 лютого відбулась нарада-семінар працівників народних музеїв, скликана Міністерством культури УРСР.

[...] Село Туманівка Тульчинського району на Вінниччині. Саме тут Максим Кривоніс гуртував селян на священну битву проти поневолювачів; фельдмаршал Суворов писав свою працю «Наука перемагати»; полковник Пестель керував Тульчинською управою таємної організації «Союз благоденства»; тут побували Пушкін, Котляревський, творив безсмертні мелодії Леонтович.

Сучасна Туманівка відома в усій республіці своєю орденоносною сільськогосподарською артілью імені О. В. Суворова, яку понад 40 років очолює Герой Соціалістичної Праці, член ЦК КП України, депутат Верховної Ради УРСР Пилип Олексійович Желюк. Красномовні цифри повідомив він учасникам наради: прибуток цього багатогалузевого і високотоварного господарства в 1967 році становив 706256 карбованців. У селі є школа-десятирічка й інтернат, санаторій на 300 місць, дитячі ясла на 200 малюків, сільський клуб, палац культури. Сто тисяч карбованців субсидувала артіль для створення першого в країні музею О. В. Суворова (1948 рік), історико-краєзнавчого музею та

* Анатольський А. Радяться краєзнавці. *Радянська школа*. 1968. № 54. С. 110—111.

кращої в області колгоспної пересувної картинної галереї. Очолили цю справу вчитель географії тов. Новиков, який став громадським завідувачем суворовського музею та картинної галереї, вчитель історії тов. Яремчук — директор історико-краєзнавчого музею, села.

[...] Любителі і знавці рідного краю, невтомні шукачі, збирачі-ентузіасти широко обговорили наслідки роботи і перспективи дальшого розвитку понад трьох тисяч народних музеїв республіки.

Цікавим був виступ М. Ф. Пономаренка, вчителя з м. Золотоноші, громадського директора районного історико-краєзнавчого музею. Цього року, сказав він, минає двісті літ відтоді, як на Київщині вибухнуло народне повстання під назвою Коліївщина (1768 р.). У Мотронинському монастирі (недалеко від Жаботина, на Черкащині) гайдамаки святили ножі перед походом на Умань. На кладовищі цього монастиря поховано багато учасників повстання. Варто відродити вікопомну історію гайдамаччини і створити у Мотронинському монастирі краєзнавчий музей, який би науково показав і розкрив один з важливих періодів священної боротьби українського народу.

У створенні громадських музеїв міста, району, села, селища, колгоспу, музеїв трудової, бойової, партизанської слави беруть участь учителі й учні. Проте не завжди розпочату справу вони доводять до кінця. Колегія Міністерства культури УРСР присвоїла найменування «народний музей» громадським музеям, які мають «змістовні експозиції, відображають історію краю, глибоко висвітлюють соціалістичні перетворення за роки Радянської влади, зібрали значну кількість експонатів матеріальної і духовної культури і таке ін. На жаль, серед 50 народних музеїв не названо жодного шкільного.

Учасники обговорення зауважили, що оформляючи експозицію музею, подекуди виготовляють привабливі стенди, схеми, але ніякої науки, окрім звичайнісінького меморіалу, там немає. В таких музеях чи музейних кімнатах зібрано все — тут і археологія з етнографією, і нумізмати́ка з палеографією, і геліографюра з геоморфологією, і «Відмінники» та «Наше майбуття».

Присутні на нараді-семінарі зійшлись на тому, що назву «народний музей» треба розглядати насамперед як визнання найвищої форми краєзнавства, побудованої на глибокій науково-дослідницькій базі, на знанні історії, вмінні оперувати історичним матеріалом. Отже, шкільні музеї і музейні кімнати повинні поступово перетворюватись на справжні скарбниці, куди охоче йтимуть колгоспники, сільська інтелігенція, робітники — словом, всі, хто хоче більше дізнатись про свій край.

Громадські завідувачі музеїв розповідали про масову і політико-виховну роботу, яку проводять школи в своїх музеях. Не можна, звичайно, недооцінювати такі важливі заходи, як урочистий прийом в музеях учнів у піонери та члени ВЛКСМ, проведення засідань, семінарів, читання лекцій тощо. Однак тільки тоді, коли в музейній шкільній кімнаті буде відповідна джерелознавча база, архівні матеріали, коли активісти ради музею зможуть дати консультації з історії міста, села, краю, колгоспу, фабрики, заводу, кваліфіковано допомогти розібратись учневі, студентові, журналістові, а то й науковцю, в конкретних матеріалах рідного краю, — лише тоді можна сміливо твердити, що всі масово-політичні виховні заходи в музеї провадяться на належному науковому рівні.

Промовці спинялися й на труднощах, що постають перед ентузіастами у збиранні матеріалів. Звісно, коштів для

збирання архівних матеріалів, репродукцій, створення експозицій не досить. Отож ради музеїв звертаються до обласних, міських, республіканських архівів. Ті не відмовляють, але чемно повідомляють про вартість архівних документів і фотографій... Чи не можна було б Міністерству освіти УРСР порушити клопотання перед відповідними організаціями про допомогу школам у цьому?

Настав час, коли визначальною є не кількість музеїв, а їх якість, науково обґрунтована база, рівень, близький до професійних музейних скарбниць. І тут перше слово за широкими колами працівників освіти.

Шкільні меморіальні музеї *

*В. С. Петренко,
кандидат історичних наук*

Серед численних форм комуністичного виховання підростаючого покоління вагоме місце посідають шкільні музеї, особливо меморіальні, в експозиціях яких розповідається про життя і революційну діяльність видатних діячів Комуністичної партії та Радянської держави. Число таких музеїв на Україні з року в рік зростає, і в цьому заслуга насамперед шкільних партійних і комсомольських організацій, учителів історії та інших гуманітарних предметів.

Лише в шкільній Ленініані зібрано тисячі чудових експонатів, які висвітлюють життя і діяльність великого вчителя і вождя трудящих усього світу Володимира Ілліча Леніна. В процесі збирання матеріалів учні листуються з старими комуністами, яким доводилося зустрічатися з Іллічем, записують їхні розповіді, працюють в архівах і бібліотеках.

[...] На Україні вже кілька років успішно функціонують шкільні музеї Ф. Е. Дзержинського, Ф. А. Сергєєва (Артема), А. В. Луначарського, М. О. Скрипника, Г. І. Петровського, В. П. Затонського, В. М. Примакова, Д. З. Мануїльського та інших видатних борців за справу трудящих. В них глибоко

* Петренко В. С. Шкільні меморіальні музеї. Радянська школа. 1968. № 7. С. 34—39.

висвітлено боротьбу за створення Комуністичної партії України і зміцнення влади Рад на українській землі.

Повчальним є досвід учителів і учнів Харківської школи № 73 у створенні музею видатного лєнінця Ф. Е. Дзєржинського. Спочатку група юних істориків відвідала в Москві дружину і соратника Ф. Е. Дзєржинського — Софію Сігізмундівну, з якою їх зв'язувала довголітня дружба (про це вона навіть згадує в своїй книзі «В роки великих битв»). [...] Дальші пошуки тривали в таких напрямках.

По-перше, учні виявляли людей, які знали особисто Ф. Е. Дзєржинського, зокрема під час роботи його на Україні, записували їхні спогади і збирали документи. [...].

По-друге, встановлювалися контакти з колективами шахт, заводів, в військових кораблів і т.д., які носять або носили ім'я Дзєржинського. [...]

По-третє, здійснювалось листування з авторами книг про Фелікса Едмундовича. Нещодавно на адресу музею член Президії Верховної Ради СРСР А. І. Мікоян надіслав збірку спогадів «Розповіді про Дзєржинського» 1.

Харківських учнів та вчителів історії взагалі можна вважати фундаторами меморіальних музеїв. Ця робота в школах міста ведеться багатопланово і спирається на широку підтримку громадськості. Учителі не мислять викладання вітчизняної історії без широко розгорнутої гурткової і екскурсійної роботи, проведення зустрічей з ветеранами революції, організації вечорів і конференцій, збирання всього цікавого, що свідчить про героїку нашого народу. У середній школі № 59 м. Харкова учні захопилися, зокрема, створенням шкільного музею героя громадянської війни, колишнього командира корпусу Червоного козацтва В. М. Примакова. У збиранні експонатів, побудові експозицій допомогли ветерани корпусу Червоного козацтва.

Список їх зберігається в музеї (близько ста чоловік). Всі вітрини, стенди, муляжі, рамки тощо виготовлено на кошти шефів — колективу заводу. Скульптори Ю. П. Варвянський і Ф. А. Коцюбинський, художник Л. І. Чернов, письменники й історики передали унікальні твори в цей музей. [...]

Експозиція музею складається з таких відділів: а) діячі та юнацькі роки В. М. Примакова; б) бойовий шлях корпусу Червоного козацтва; в) інтернаціональні зв'язки червоних козаків, де експонуються матеріали про Вільгельма Піка, Марселя Кашена та інших діячів міжнародного робітничого руху; г) червоні козаки в мирні дні; д) участь червоних козаків у Великій Вітчизняній війні; е) слава Примакова безсмертна.

Вміло поставлена в школі пропаганда матеріалів музею. Є добре підготовлені екскурсоводи, двері його завжди відкриті для відвідувачів. При потребі в ньому проводяться уроки з історії, відзначаються свята, відбуваються прийоми в піонери тощо. Ці форми роботи музею найбільш прийнятні для вчителів та учнів. Вони свідчать про цілеспрямовану позакласну роботу в школі взагалі, а головне — здійснюють великий виховний вплив на дітей.

Чудовий музей Ф. А. Сергеева (Артема) створено в Харківській школі № 36. У ньому є велика кількість документів та особистих речей Артема. Цінні експонати — стенди, діорами, макети, картини тощо — здебільшого виготовлено руками учнів.

Юні історики восьмирічної школи № 17 м. Харкова під керівництвом учительки М. І. Мультахівської вже протягом 8 років збирають матеріали для шкільного меморіального музею Г. І. Петровського.

Навіть там, де організовуються народні музеї — при клубах і бібліотеках чи в спеціально збудованих приміщен-

нях, — ініціатори і перші помічники — учні. Так, наприклад, школярі взяли активну участь в обладнанні експозиції музею Г. І. Петровського у м. Дніпропетровську — в будинку по вулиці Жовтенят, де протягом 1904—1906 рр. він жив із сім'єю. [...]

Музеї видатних більшовиків — представників ленінської гвардії М. О. Скрипника та В. П. Затонського нещодавно відкрилися в м. Ясинуватій (Донецька область) та в с. Лисець Дунаєвецького району Хмельницької області. Лисецька школа ім. В. П. Затонського для свого музею одержала десятки експонатів (документи, фото, книги тощо) від людей, які особисто знали видатного більшовика і державного діяча, першого наркома освіти України, зокрема від письменників Михайла Стельмаха, Івана Ле, Анатолія Шияна, Івана Цюпи, а також від сина — доктора філологічних наук Д. В. Затонського та ін. Збирання матеріалів триває.

Колективом Супрунівської середньої школи Полтавського району цієї ж області створено музей соратника В. І. Леніна, першого радянського наркома освіти, академіка А. В. Луначарського, який тут народився і деякий час навчався.

Меморіальний музей-кімнату відкрито в Київській школі-інтернаті № 3, що носить ім'я Д. З. Мануїльського. [...]

Дбають про увічнення пам'яті видатного партійного діяча і його земляки — школярі с. Мануїльське Хмельницької області, де народився Дмитро Захарович, та м. Острог Ровенської області, де він учився. Зокрема обладнано меморіальні куточки, які з часом будуть перетворені в музей.

Виховують учнів на революційних традиціях радянського народу — педагоги Чернігівської школи-інтернату, яка носить ім'я Ю. М. Коцюбинського — одного з визначних діячів Комуністичної партії України, першого головноко-

мандуючого військами Радянської України. В експозиції шкільного музею багато цінних документів, листів, спогадів, особисті речі Юрія Михайловича.

У с. Кунашівці Ніжинського району Чернігівської області силами учнів, інтелігенції і колгоспників обладнано музей видатного партійного і військового діяча М. І. Подвойського, який був одним з керівників Жовтневого збройного повстання. Зібрано цікаві матеріали, зокрема нові книги про Подвойського, надіслані його сином Левом Миколайовичем. Спогади і документи передали також у музей соратники видатного ленінця.

Шкільні музеї, присвячені видатним діячам Комуністичної партії Західної України, відкрито в західних областях республіки. Серед них найбагатшими експонатами є музей Героя Радянського Союзу Олекси Олексійовича Борканюка в м. Ясині на Закарпатті. Старі комуністи, колишні партизани, друзі, а також працівники державних музеїв надіслали в шкільний музей понад 240 документів, що розповідають про життя і діяльність одного з найвидатніших організаторів Комуністичної партії і комсомолу Закарпаття. Численні матеріали, що експонуються в музеї, розповідають про могутній вплив, який мала Велика Жовтнева соціалістична революція на визвольний рух у Закарпатті. Широко відображено в музеї і всі великі перетворення в м. Ясині за роки Радянської влади 2.

До 50-річчя Радянської влади в багатьох школах відкрилися музеї, присвячені видатним синам партії і народу, які уславилися героїзмом і відвагою в боротьбі з внутрішньою контрреволюцією та іноземними інтервентами в роки громадянської війни на Україні. Цьому сприяло загальне політичне піднесення в країні і пожвавлення роботи в справі патріотичного виховання підрастаючого покоління.

ня та поліпшення позакласної роботи в школах. Одним з кращих музеїв, відкритих у цей період, є шкільний музей Мирогощівської середньої школи Дубнівського району Ровенської області, присвячений С. М. Патоличеву, колишньому командирі кавалерійської бригади, яка громила полчища білополяків на цій землі, де загинув герой і вічно житиме в пам'яті вдячних нащадків. Учні школи, яка носить ім'я героя, зібрали матеріали про бойові подвиги славного кавалериста, подбали про спорудження йому пам'ятника. В урочисті дні молодь біля пам'ятника дає клятву йти по славному шляху батьків-героїв З.

Багато зробили для увічнення пам'яті М. Г. Кропив'янського юні краєзнавці с. Червоні Партизани Носівського району Чернігівської області. Член партії з лютого 1917 р. Кропив'янський був командиром Першої Української дивізії, очолював всенародне повстання, що вибухнуло проти німців улітку 1918 р. Це під його проводом починали свій орлиний злет Щорс, Боженко та Черняк. У рідному селі Кропив'янка, де він народився і похований в 1943 р., зусиллями молоді відкрито музей. Створено музей і на батьківщині В. Н. Боженка — в с. Бережанці Кіровоградського району. Велику допомогу учням у цьому подали працівники Центрального архіву і музею Радянської Армії, філіалу Центрального музею В. І. Леніна в м. Києві, однополчани та друзі.

Цікаву музейну експозицію створили школярі м. Таращі Київської області про героїв громадянської війни, сподвижників Г. І. Котовського — колишнього командира першого кавалерійського полку І. С. Нягу і колишнього командира другого кавалерійського полку комуніста І. М. Макаренка. Обидва вони були смертельно поранені в боях і поховані в Таращі — перший у 1921 р., другий у 1920 р.

Пам'ять про славних побратимів, відважних синів молдавського і українського народів зберігається в серцях трудящих. На їхніх могилах, які старанно доглядають учні, споруджено гранітні пам'ятники.

Активні пошуки здійснюють учні школи № 2 м. Верхівцевого Дніпропетровської області. Вони не тільки дізналися про місце, де був поранений «матрос Железняк», а й сприяли встановленню меморіальної дошки на приміщенні вокзалу, де 26 липня 1919 р. загинув легендарний герой громадської війни. Юні історики зібрали багато різноманітних матеріалів, що дало можливість відкрити змістовну музейну експозицію. Допомогали їм працівники Центрального Військово-Морського музею, Московського музею революції, сестра і бойові друзі героя. В школу № 2 приїздила дружина А. Железнякова О. М. Вінда, яка також привезла документи про революційну боротьбу її чоловіка в Одесі, Харкові, Чугуєві та інших містах України, про виконання ним завдання В. І. Леніна щодо виведення радянської ескадри з румунського порту тощо. У школі є рідкісні документи. Навіть з Московської кіностудії приїздили сюди фотографувати шкільні експонати.

Розширюється експозиція і музею героя громадської війни Д. П. Жлоба у Жванецькій середній школі Хмельницької області.

До відкриття шкільних меморіальних музеїв видатних діячів Комуністичної партії і Радянсько держави, героїв боротьби за владу Рад готуються і в інших містах та селищах республіки. Численні документи, книги, спогади про героїв, громадської війни на Україні, славних синів грузинського народу — командира кавалерійської дивізії В. С. Кіквідзе та сербського народу — відважного будьонівця Олеко Дундича, зібрали колективи шкіл м. Ровно.

[...] Мова, звичайно, йде не про те, щоб сьогодні точно копіювати революціонера перших років Радянської влади. Кожне нове покоління революціонерів вирішує нові історичні завдання і знаходить для цього відповідні методи, свій стиль боротьби і життя, якого ніхто інший за нього виробити не може. [...]

1 Военно-исторический журнал», 1963, № 1, стор. 116.

2 Газета «Сільські вісті» від 27 січня 1968 р.

3 Газета «Сільські вісті» від 7 березня 1968 р.

Історіографія шкільних музеїв*

*А. С. Василенко,
Київський інститут культури*

У створенні народних і шкільних музеїв перше місце серед республік нашої країни справедливо посідає Українська РСР¹. Цю думку було проголошено і відповідальними працівниками Міністерства культури СРСР з трибуни республіканської наради-конференції працівників народних музеїв України, що відбулася 26—29 лютого 1968 року в селі Тиманівці Тульчинського району на Вінниччині².

Останнім часом вийшло чимало праць про організацію та діяльність музеїв, і майже в кожній з них читаємо: створення музеїв та кімнат на Україні має свою двадцятилітню історію, або просто вказується дата цього починання (1946, 1948³, а то навіть і 1957 рік⁴). Інші автори також роблять наголос на останніх десятиріччях⁵. Однак у визначенні початкової дати зародження руху краєзнавців за організацію й створення громадських та шкільних музеїв дослідники не прийшли до єдиної думки.

Цілком правильне твердження, що переважну більшість громадських, і насамперед шкільних музеїв, створили ентузіасты-вчителі (працюючі або пенсіонери) разом

* Василенко А. С. Історіографія шкільних музеїв. *Радянська школа*. 1969. № 5. С. 101—105.

з учнівськими колективами. Не викликає заперечень і такий відрадний факт: кількість краєзнавців-ентузіастів становить нині понад сорок тисяч, з них більше половини працівники народної освіти.

Однак слід підкреслити, що краєзнавча робота в нашій республіці розпочалася не в сорокових чи п'ятдесятих роках, як помилково вказується в згаданих джерелах, а на зорі Радянської влади. «Будувати нове життя, повільно, але твердо й упевнено відновлювати своє господарство, з кожним днем зміцнювати свою могутність — до цієї думки прийшли одночасно й одноставно всі радянські республіки. Шлях до господарського та культурного розвитку, відродження країни, до політичного її зміцнення повинно прокладати краєзнавство». Так чітко і конкретно писала у передовій газета «Вісти» ще 30 травня 1925 року.

Про велике значення краєзнавства, про те, що воно виливається в широкий науково-громадський рух і стане складовою частиною радянського будівництва, в той час говорили багато. З краєзнавством пов'язували найактуальніші проблеми комплексного вивчення й використання природних багатств, розвитку продуктивних сил, відбиття специфіки краю в народній творчості, визначали, яке місце повинно воно зайняти в системі шкільної освіти.

— Вивчати продуктивні сили Радянської України, здійснювати політичну освіту, залучати селянські і робітничі маси до пошукової і дослідницької роботи — важливе завдання вчителів; вони мусять бути дослідниками місцевого життя, представниками культурної сили на селі, — так було записано в тогочасній програмі (1923 рік) трудової школи⁶.

«В сучасній новій школі, — писав журнал⁷, — немислимий вчитель без солідної підготовки в галузі краєзнавства,

як з боку наукового розуміння сукупності найближчого оточення, так і з боку методично-дидактичної можливості використання цього оточення. Комплексна система навчання може розвернутися лише на краєзнавчій базі; Радянська школа може бути дійсно новою лише тоді, коли вона не тільки збагнула краєзнавство теоретично, а і проводить його практично; коли кожен крок роботи вчителя виходить з орієнтації на найближче оточення. Такого досягнення не мала і не могла мати стара школа. Краєзнавство в школі є величезне завоювання Жовтневої революції, через це мусимо підходити до нашого питання з найбільшою уважністю»⁸.

Шкільне краєзнавство ставало наріжним каменем «школи громадського будівництва». Про ідеал краєзнавчої трудової школи в одній з промов А. В. Луначарський говорив: «Краєзнавча школа, зв'язана з господарством нашої країни, а тим самим з її географією, історичними умовами, етнографією, така школа дуже важлива, бо вона є справжньою трудовою радянською школою»⁹.

Принцип краєзнавства ставав невід'ємною складовою частиною роботи вчителів. У Харкові з 28 по 31 травня 1925 року відбувалася Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства, на яку прибули численні делегати — вчителі, представники шкільних краєзнавчих осередків, а також відповідальні працівники Наркомосу СРСР, УРСР¹⁰. Було визначено відповідальні й почесні завдання: глибоко вивчати економіку свого краю, берегти самим і вчити дітей берегти робітничо-селянську копійку, правильно вирішувати питання національного будівництва, виховувати у юного покоління любов до Батьківщини, прагнення берегти й примножувати революційні традиції. Нарада підкреслила необхідність якнайскоріше залучати учнів,

широкі робітничо-селянські маси, сільську інтелігенцію до краєзнавчої роботи, а також всіляко пропагувати й популяризувати дослідницьку роботу та її методи серед населення¹¹.

Вчителі України глибоко усвідомлювали свої обов'язки, прищеплювали любов підліткам і дорослим до свого краю, повсюдно створювали краєзнавчі осередки, налагоджували їхню роботу, в усьому подавали особистий приклад.

Звертаючись до вчителів та бібліотечних працівників на Всесоюзній конференції завідуючих губернськими бібліотеками (19 листопада 1926 року) Н. К. Крупська говорила: «Краєзнавство слід тлумачити не в старому розумінні, не в розумінні тільки археології, фольклору або вивчення пам'яток старовини, а вивчення усієї суми економічних і політичних чинників. Для цього слід правильно поставити облік краєзнавчої літератури, що допоможе вчителеві у вивченні краю й розповсюдженні природно-наукових знань»¹².

Учитель Г. Я. Танцюра з 1917 року працював у селі Зятьківці на Вінниччині. Він зобов'язався до 10-х роковин Жовтня повністю ліквідувати неписьменність своїх односельців і залучити їх до краєзнавчої роботи. Багато учнів і трудівників села допомагали вчителю-ентузіасту у вивченні краю, збиранні фольклору. Протягом 1917—1925 років краєзнавчий осередок зібрав 1400 пісень, 350 прислів'їв, записав понад 275 народних мелодій¹³. Вчителі Поділля охоче відгукнулися на звернення відомого дослідника життя й творчості українських письменників Василя Бойка — збирати друковані твори і джерельні матеріали (листування, спомини, фотографії) до біографії письменника-подолянина Анатолія Свидницького¹⁴.

Краєзнавчі гуртки у двадцятих роках організовува-

лися, як правило, при місцевих школах. Учні обстежували край, брали участь у розкопках курганів, могил, писали історію міст, сіл, збирали мінеральні колекції, фольклорно-етнографічний матеріал. У січні 1925 року в місті Хоролі (Лубенської округи) з ініціативи місцевих учителів та учнів було створено гурток аматорів світознавства та краєзнавства. Згодом (до нового 1925—1926 навчального року), вони організували й міський музей. Створили природничо-географічну, археологічно-етнографічну та астрономічну секції, залучили до участі в їхній роботі багато селян-ентузіастів¹⁵.

У Мелітопольській окрузі при Новоолександрівській трудовій школі ще в 1923 році було засновано науково-краєзнавче товариство. Влітку 1925 року вчитель А. Кирило-Кримчак уперше провів геологічну, а потім і фольклорно-етнографічну експедицію по селах округи. Ентузіасти зібрали мінералогічну колекцію та багатий фольклорно-етнографічний матеріал, видали № 1 журналу «По рідному краю». Вивчення пам'яток старовини, подальше розгортання й наукове поглиблення краєзнавчої роботи привело самодіяльних умільців до створення місцевого краєзнавчого музею¹⁶.

Не менш цікавою була й діяльність ніжинських учителів. У червні 1926 року було обрано Лосинівське районне краєзнавче Бюро (Ніжинської округи). Насамперед вирішили скласти плани для шкільних краєзнавчих гуртків, які створені при кожній сільській школі. Для загального керівництва і надання методичної допомоги їм при п'яти педагогічних колективах організували вчительські краєзнавчі об'єднання. 1 лютого 1927 року скликано краєзнавчу районну конференцію, яка затвердила вироблені й систематизовані плани і визначила характер взаємовідносин між

гуртками районного бюро, Чернігівським історичним музеєм та Ніжинським округовим архівом. Учителі почали активну підготовку до створення районного краєзнавчого музею¹⁷.

Великий творчий ентузіазм і винахідливість виявили працівники народної освіти Полтавської округи. Приємно, що й тепер полтавчани займають перше місце на Україні в створенні громадських та шкільних музеїв яких нараховується в області понад 505¹⁸.

У квітні 1927 року розширене засідання педагогічної ради семирічної трудшколи м. Котельви (Полтавщина) було цілком присвячене обговоренню питань краєзнавства: подальше зміцнення зв'язків шкільних краєзнавців з життям місцевого краю, про те, що краєзнавча база має бути підведена під усю діяльність шкільного колективу. В рішенні сказано: роботу учнів, матеріали, знайдені юними краєзнавцями, представити на черговій звітній виставці, а найцікавіші зразки, історично достовірні пам'ятки зберегти в школі з тим, щоб згодом передати до районного музею¹⁹.

Сторінки історії шкільного краєзнавства 20-х років справді захоплюють. Педагогічні колективи шкіл нашої республіки будували нове життя, боролися з неписьменністю, здійснювали ефективні заходи щодо збереження та охорони пам'яток історії й культури, досліджували природні багатства, навіть знаходили потрібні місцеві корисні копалини — гіпс, глину, піски, торф, граніти, лабрадорити, залізну руду (наприклад, ентузіасти-краєзнавці Шевченківської округи, нині Черкаської області)²⁰.

Музейне будівництво розгорталося по всіх округах України майже одночасно. У Новомосковському педагогічному технікумі на Дніпропетровщині також було відкрито музей.

... Багато труднощів і перешкод стояло на шляху аматорів: брак приміщення, обладнання, коштів, палива, освітлення. Та був великий ентузіазм, і перебороли все. Протягом кількох років студенти всіх відділів і курсів обстежували економічний, історичний та культурний стан міста Новомосковська, прилеглих сіл і хуторів. На заклик студентів відгукнулися учні агротехнічної профшколи, громадськість міста, і 1 вересня 1926 року музей розчинив двері²¹.

В історичному відділі музею експонувалися фото будинків різних часів, стилей, унікальних церковних споруд XVII—XVIII століть, карти дожовтневого землекористування, художні полотна. Багатим і різнобічним був етнографічний відділ. Майбутні вчителі зібрали народні пісні (на 166 друкованих сторінках великого формату), зразки народного одягу та його оздоблення з різних навколишніх сіл, знаряддя праці хліборобів, домашнього вжитку тощо. У нумізматичному відділі демонструвалися понад 800 мідних, срібних монет, унікальні медалі, значки, рідкісні запальнички з кольорових металів (60 різновидів), а також бібліотека для вивчення краю (понад 30 примірників). Колекції луків, самострілів, дитячого одягу меблів приватно-ремісницького виробництва були представлені в четвертому відділі. Посильну участь у створенні цього музею взяли вихованці дитячих будинків міста.

Педагогічний колектив технікуму, студенти, вчителі та учні інших шкіл, громадськість з великою увагою ставилися до музею, дбали про поповнення експозиції цінними експонатами. З часом його було перетворено в музей районного значення.

Нині Дніпропетровська область славиться своїми народними та шкільними музеями, серед яких кращий в Союзі

Павлоградський історико-революційний народний музей імені ХХІІІ з'їзду КПРС²² та ще понад 250 музеїв різного профілю. Оригінальних експонатів дніпропетрівські краєзнавці зібрали близько ста тисяч одиниць²³.

У двадцятих роках виходило чимало літератури на допомогу краєзнавцям взагалі, і педагогічним краєзнавчим колективам зокрема.

Так автори збірника «Краєзнавство в трудовій школі»²⁴ в дохідливій формі розкривають техніку й організаційні форми шкільного краєзнавства, ознайомлюють читачів з практичними завданнями учнівських колективів, пропонують створювати виставки, шкільні музеї, проводити в них заняття- екскурсії з комплексних тем, вивчати фауну і флору своїх місць, всіляко допомагати в будівництві нового життя.

У згаданій брошури В. Отамановського «Краєзнавство на Поділлі» ґрунтовно аналізується стан краєзнавчої роботи на Поділлі, даються слушні поради щодо планомірного вивчення історії краю та пропаганди її серед населення. Видруковано зразковий план роботи шкільних та громадських осередків, програми, пристосовані до місцевих умов подолян, які за рівнем краєзнавчої роботи, організації та створення виставок при школах посідали тоді (1926 рік) перше місце на Україні²⁵.

Матеріали «Вісника Одеської комісії краєзнавства»²⁶ подані в проблемному плані, розкривають значення краєзнавства для навчання студентів, ґрунтовно підсумовують роботу першої Всеукраїнської конференції. Тут подаються кваліфіковані поради учням шкіл Одеської округи, як збирати й записувати народні обряди, досліджувати побут селян, систематизовувати й опрацьовувати знайдене. Краєзнавча робота, зазначалось у віснику, му-

силь базувався на творчій ініціативі молоді, на залучені найширших пролетарських верств міста і села. Плановість її, зв'язок з діяльністю наукових та навчальних закладів мусить ґрунтуватися на теорії марксизму-ленінізму. Первинними осередками на місцях мали бути школи, селянські будинки, бібліотеки, хати-читальні, всю роботу яких рекомендувалось проводити під безпосереднім контролем і керівництвом педагогічних колективів.

Широке впровадження політехнізації в навчальних закладах супроводжувалось створенням у міських школах фабрично-заводських музеїв, які мали стати базою виробничо-технічної пропаганди серед учнів. З цього погляду привертає увагу випущена в світ видавництвом Івано-Франківської області книжка В. П. Чихаєва²⁷. Автор пропонував організовувати разом з педагогічними колективами гуртки робітників-ударників, новаторів для збирання матеріалів за темами. А коли осередок матиме досить речових пам'яток, вирішить створювати музей, тоді слід ентузіастам звернутися до відповідних органів з проханням надати приміщення, керуючись при цьому Наказом ВРНГ від 17 березня 1924 року²⁸. Цим наказом передбачено надавати колишні поміщицькі маєтки, палаци в розпорядження лікпунктам, хатам-читальням, де влаштовувати голосні читання, виставки книг, брошур, журналів, плакатів, кращих домашніх робіт, а згодом перетворити ці осередки у громадсько-доступні музеї²⁹.

В організації ленінських куточків та кімнат у нашій республіці нагромаджено майже піввіковий досвід. Сучасний багатомільйонний рух дітей та юнацтва за створення ленінських шкільних музеїв є, отже, традиційним продовженням на новому, вищому рівні, й в більш широких масштабах справи, початої ще в двадцятих роках.

«Як організувати на лікпункті «Ленінський куточок» — у статті під таким заголовком слушні поради давала газета «Геть неписьменність»³⁰. «У річницю смерті нашого улюбленого поводири товариша Леніна, — говориться в статті, — виконаємо великі заповіді вождя в справі ліквідації неписьменності». Тому найголовнішим завданням вважалося для кожного лікпункту створення ленінського кутка. Він має працювати постійно, час від часу поповнюватися відповідними матеріалами про життя і діяльність найвеличнішої людини. Особливу увагу при доборі матеріалів, наголошувала газета, слід звернути на розповіді очевидців, хто рік тому був у Москві на похоронах Ілліча. Всю роботу по створенню експозиції мають проводити учні колективно. Вона їх захоплює, й непомітно для себе учні, обговорюючи з керівниками лікпункту те чи інше питання, засвоюють його, глибше вивчатимуть спадщину вождя³¹.

У грудні 1930 року в Москві відбувався перший Всеоюзний музейний з'їзд. У його рішеннях говорилося про необхідність удосконалення всієї роботи музеїв. Всеосяжно пропагувати плани і зрості досягнення соціалістичного будівництва в розгорнутих експозиціях — такою була загальна настанова. На жаль, їй бракувало конкретних порад та рекомендацій³², зокрема, про розвиток шкільної мережі музеїв, кімнат, кутків. До того ж настанова не відзначалася чіткістю: з одного боку, вказувалося, що «основним характером діяльності музеїв є збирання колекцій і проведення науково-дослідної роботи»; з другого, — музейних працівників орієнтували на звичайну ілюстративність³³.

Після з'їзду відбувся ряд конференцій, нарад музейних працівників у різних областях країни³⁴, на яких ставилося питання про конкретизацію завдань з'їзду, виходячи з умов тієї чи іншої місцевості, однак далеко не все було зроблено.

Сталося навіть так, що кращі, найцінніші експонати районні та шкільні музеї втратили, прогалини в експозиціях замінювалися тимчасовими виставками, які поступово зникли. Про організацію нових громадських чи шкільних музеїв не дбали.

Під час Великої Вітчизняної війни розвиток музейної справи у нашій республіці припинився. Ворог безжалісно руйнував видатні історичні пам'ятники і музеї. Київський, Харківський, Дніпропетровський, Полтавський, Глухівський, Новгород-Сіверський історичні, краєзнавчі та багато інших були пограбовані німецько-фашистськими загарбниками³⁵.

Повоєнні роки знаменуються новим піднесенням культурно-освітньої роботи. Нині шкільні музеї республіки зросли кількісно і якісно, вони створені не тільки у великих містах і районних центрах, а й в селах України. Масштаб їхньої діяльності розширився, вона стала змістовнішою, цілеспрямованішою. Значно збагатилася й література про шкільні та народні музеї. І хоч більшість праць має, на жаль, описово-фактографічний характер, все ж вони подають конче потрібну допомогу великій армії краєзнавців³⁶.

У створенні музею будь-якого профілю — в колгоспі, радгоспі, селі, районі, селищі, на фабриці, заводі, школі — найактивнішу участь беруть педагоги та учнівські колективи. Вчителі — історики, біологи, географи, консультують ентузіастів, допомагають у складанні планів експозицій, розробляють путівники, готують екскурсоводів, самі на громадських засадах проводять екскурсії, організовують учнів на збирання матеріалів, у походи по місцях бойової слави, листуються з ветеранами Жовтневої революції, громадянської та Великої Вітчизняної воєн, старими більшовиками, записують спогади очевидців В. І. Леніна.

Слід зауважити, що в наведеній нами літературі питанням методики музейної справи, формам та методам роботи як шкільних, так і громадських музеїв приділяється недостатньо уваги. Часом зовсім не розкрито труднощі, які виникають при організації та збереженні знайдених матеріалів, не узагальнено досвід керівництва шкільними музеями і проведення в них позаурочних виховних заходів.

Практика показує, що в експозиціях шкільних музеїв є рідкісні експонати, які з певних причин не представлені навіть у столичних державних музеях. Тому слід зробити все можливе, щоб зберегти їх на довгий час. Треба завести в школах інвентарні книги для обліку речових та інших пам'яток, постійно інформувати державні музеї про нові надходження тощо.

На наш погляд, необхідно також організувати систематичну підготовку вчителів-керівників шкільних музеїв. Зайнятися цією важливою справою варт було б інститутам удосконалення вчителів.

Багато дедалі зміцнювати взаємозв'язки шкільних музеїв з державними. Учнівські колективи, роботу яких спрямовуватимуть науковці, зможуть, об'єднавши свої зусилля, займатися дослідницькою роботою. Це, зрештою, деякою мірою допоможе випускникам шкіл обрати майбутню професію, а також стимулюватиме створення важливого різновиду шкільних музеїв — музеїв історії рідної школи.

Одним з важливих завдань шкільних музеїв є ґрунтовне опрацювання науково цінних експонатів, паспортування, популяризація своїх надбань, боротьба за здобуття почесного права називатися «Шкільний народний музей».

Тож сьогодні особливо зростає потреба в методичній, навчальній, інформаційній літературі, а також у систематизованому посібнику, який висвітлював би загальні питання музейної справи з урахуванням шкільних програм.

- ¹ С. А. Каспаринская-Овсянникова, И. С. Чудов, Деятельность народных музеев на современном этапе, М., 1965, стор. 5
- ² Журн. «Радянська школа», 1968, № 4, стор. 110—111; Журн. «Соціалістична культура», 1968, № 4, стор. 3.
- ³ Г. Ангелов, Народные музеи, Одеське книжк. видавн., 1962, стор. 21; А. И. Евсеев, Общественные начала в культурно-просветительной работе. «Прапор», Харків, 1965, стор. 79; В. Добротв о р. Культурно-освітня робота на селі. Політвидав України, 1967, стор. 92; Журн. «Комуніст України», 1967, № 8, стор. 24; «Комуніст України», 1968, № 12, стор. 40.
- ⁴ М. Дяченко, Організація сільського музею, Держполітвидав УРСР, К., 1959, стор. 3.
- ⁵ Дорогу новому, передовому. (Зб. стат.), Хмельницький. 1958, стор. 66; 3 досвіду роботи народних музеїв (Зб. стат.), К., 1969, стор. 72; М. Гненний. За велінням серця. Держполітвидав УРСР, К, 1963, стор. 32; А. Желтова. По велению сердца. Крымиздат. Симферополь. 1963, стор. 35; А. Огризко, В помощь школьным музеям (Метод. письмо). М, 1960; Журн. «Соціалістична культура», 1968, № 3, стор. 2.
- ⁶ Журн. «Життя й революція», 1925, № 1—2, стор. 87.
- ⁷ Журн. «Краєзнавство», 1927, № 3, стор. 6.
- ⁸ Журн. «Краєзнавство», 1927, № 3, стор. 6.
- ⁹ Журн. «Життя й революція», 1925, № 1—2, стор. 88.
- ¹⁰ Газ. «Вісти», 29 травня 1925 р.; Журн. «Життя й революція», 1925, № 6—7, стор. 109.
- ¹¹ Газ. «Культура і побут», № 8, 21 лютого 1926 р.
- ¹² Журн. «Красный библиотекарь», 1926, № 12, стор. 11.
- ¹³ В. Отамановський. Краєзнавство на Поділлі, Вінниця, 1926, стор. 16.
- ¹⁴ Там же, стор. 20.
- ¹⁵ Журн. «Краєзнавство», 1927, № 3, стор. 27.
- ¹⁶ Журн. «Краєзнавство», 1927, № 3, стор. 27.
- ¹⁷ Там же, стор. 28.
- ¹⁸ Журн. «Соціалістична культура». 1968, № 3, стор. 2.
- ¹⁹ Журн. «Краєзнавство». 1927, № 3, стор. 28.

- ²⁰ Журн. «Краєзнавство». 192». № 3. стор. 28.
- ²¹ Там же, стор. 27.
- ²² С. А. Каспаринская-Овсянникова. И. С. Чудов. Деятельность народных музеев на современном этапе. Л., 1965. стор. 7—8.
- ²³ Газ. «Зоря», м. Дніпропетровськ. 9 червня 1968 р.
- ²⁴ Н. Волобуїв. П. Мостовой. «Краєзнавство в трудовій школі», (Збірн. стат.). Харків. 1926.
- ²⁵ Газ. «Культура і побут», № 38, 19 вересня 1926 р
- ²⁶ Вісник Одеської Комісії Краєзнавства при Всеукраїнській АН. Одеса. 1924.
- ²⁷ В. П. Чихаев, «Как организовать фабрично-заводской музей», Огиз, Москва- Иваново, 1932.
- ²⁸ Там же, стор. 6.
- ²⁹ Бюллетень Народного Комиссариата Внутренних Дел СССР, № 10, 25 марта 1924 г., стор. 1.
- ³⁰ Газ. «Геть неписьменність», № 2, 21 січня 1925 року.
- ³¹ Там же.
- ³² Журн. «История СССР», № 6, 1967, стор. 199.
- ³³ Труды I Всероссийского музейного съезда», т. 1, 1931, стор. 209.
- ³⁴ Журн. «Советский музей», 1931, № 2, стор. НО.
- ³⁵ Г. Г. Мезенцева, Музеи Украины, видави. Київського університету, 1959, стор. 22.
- ³⁶ Т. Мокрошанська, Колгоспний музей, Облвидав, Тернопіль, 1959; О. Дейнеко, Музей в селі Блиставиця, Київське обласне книжкове видавництво, 1960; М. Костенко, Колгоспний музей села Кривеньке Гусятинського району на Тернопільщині, Львів, 1961; Народні музеї, видави. ЦК ЛКСМУ «Молодь», К., 1959; Г. Ангелов, Народные музеи, Одеське видавництво, 1962; В. Є. Лобурець, Як ми вивчаємо історію рідного краю, видавн. «Знання», К., 1962; Г. Настасьєв, «Школьный музей В. И. Ленина» (журн. «Школа-интернат», 1963, № 2); С. Родовский, С. Лапердин, «Краеведческий музей в школе», (журн. «Народное образование», 1963, № 5); Народні музеї, Держполітви-

дав УРСР, 1964 (Збірн. статей); «О сельском народном музее Запорожской области» (журн. «Культпрооветр-бота» № 12, 1965); «От коллекции до музея — один шаг» (журн. «Молодая гвардия», 1965, № 8; А. Казарина, Роль общественного актива в работе музеев, М., 1966; Тоголюк В. К. Народний герой Олекса Борканюк. К., Політвидав УРСР, 1968; Музей Советско-чехословацкой дружбы (село Соколово, Харьковской области), Харків, «Прапор», 1968; Методика и опыт работы народных музеев (под редакцией С. А. Каспаринской и П. Я. Букшпан), М., 1968; «Дела и заботы народных музеев» (журн. «Коммунист» № 17, 1968); «Роботу народних музеїв на рівень сучасності» (журн. «Комуніст України», № 12, 1968); Народні музеї Луганщини, видави. «Донбас», Донецьк, 1968; «Внесок» (журн. «Соціалістична культура», № 1, 1969).

Історико-краєзнавчий музей школи*

*В. В. Тимошенко, заступник директора
середньої школи № 1 м. Скадовська,
Р. М. Левицька, завідувача методичним
кабінетом ЦДЕТС*

Краєзнавство — важлива складова частина виховної роботи. Вчителі Скадовської середньої школи № 1 прагнуть викликати в учнів інтерес до історії рідного краю, розвинути дитячу ініціативу, домагаються того, щоб школярі самі були застрільниками необхідних, цікавих і корисних справ.

Кожен клас школи — це окремий експедиційний загін, який обирає свій маршрут походу місцями бойової і трудової слави батьків.

Під час підготовки до походу чи до зустрічі зі знатними людьми юні краєзнавці уважно вивчають необхідну літературу. А повертаючись приносять цікаві документи, фотографії, записи спогадів тощо.

Кілька років тому на запрошення археологічної експедиції Академії Наук УРСР червоні слідопити взяли участь у розкопках Широчанського кургану, в якому було виявлено поховання людей кам'яного віку. Так у школі з'явилися речові пам'ятки. Після цього школярі ще з більшою енергією взялися за збір

* Тимошенко В. В., Левицька Р. М. Історико-краєзнавчий музей школи. Радянська школа. 1970. № 8. С. 61—65.

матеріалів з історії рідного краю. Були розроблені нові маршрути. Кожний похід давав багато цінного матеріалу. Виникла необхідність створити історико-краєзнавчий музей.

Учні самі виготовляли стенди, планшети, макети. На оформлення музею місцевий колгосп «Радянська Україна» виділив кошти. Велику допомогу подали місцеві партійні, комсомольські, громадські організації, а також учителі, батьки, які подарували школі різні фотографії, грамоти та інші документи. Відкриття музею, на якому були присутні представники райкому партії, комсомолу, проходило в урочистій обстановці в день 50-ої річниці Радянської влади і стало справжнім святом громадськості міста.

Керівництво музеєм здійснює рада в складі учителів, комсомольців, піонерів, батьків. Вона займається організацією всієї роботи, звітує перед педагогічною радою, комсомольською організацією школи. Члени ради музею відповідають за листування, поновлення експозиції та збереження фондів. Вони один раз на місяць збираються на свої засідання, обговорюють плани діяльності та звіти про їх виконання, затверджують маршрути екскурсій, розглядають питання експозиції музею тощо.

Планування здійснюється наприкінці навчального року, щоб до початку літніх канікул кожний експедиційний загін мав свій маршрут походу, знав, де і з якими людьми слід зустрітися, які саме документи і літературу вивчити. Завдання друкуються в 2-х примірниках і вручаються командирам експедиційних загонів на загальношкільній лінійці. 30 серпня, коли відзначається свято початку навчального року, червоні слідопити передають музеєві зібрані матеріали, звітують про проведену роботу.

Екскурсії по музею проводять члени лекторської групи. Екскурсоводом може бути тільки той, хто детально знає экс-

позицію музею, регулярно відвідує заняття гуртка, а потім успішно складе екзамен, хто добре вчиться.

Експозиція музею систематично поповнюється новими матеріалами, зібраними під час походів до Перекопа, Херсона, Каховки, Цюрупинська та інших міст, а також матеріалами з історії рідного Скадовська. Якось червоні слідопити довідалися, що в колишньої працівниці районної бібліотеки Л. П. Зубової зберігається журнал «Вокруг света» за 1908 р., де вміщена стаття про дореволюційний Скадовськ. Цей журнал став експонатом музею, його використовують учителі, класні керівники у виховній роботі.

Особливе місце в експозиції музею займають матеріали про революцію 1905—1907 рр., зокрема багато спогадів скадовчан, свідків і навіть учасників тих далеких подій. Пошуки документів привели учнів до обласного історико-краєзнавчого музею та обласного архіву. Тут було знайдено багато цікавих матеріалів про участь скадовчан у першій російській революції. Ці документи стали прекрасним засобом виховання на славних бойових традиціях старшого покоління, яке зі зброєю в руках боролось проти царизму.

В одному з походів юні краєзнавці дізналися, що їх земляк Гриша Мендус був активним учасником громадянської війни. До революції він закінчив три класи церковно-парафіяльної школи, працював вантажником у порту. В 16 років пішов у партизанський загін, який діяв у Північному Причорномор'ї під керівництвом І. П. Тарана. Слідопити розшукали матір і сестер Гриши, зустрілися з ними, записали їхні спогади, одержали фотографії. Тепер на стіні школи — меморіальна дошка, що увіковічніює пам'ять про цього хороброго юнака. Одна з вулиць міста названа іменем героя-партизана, а піонерський загін носить його ім'я.

Чимало матеріалів зібрано і про командира партизанів Причорномор'я І. П. Тарана. В спеціальній папці зберіга-

ються автобіографічні спогади командира, опубліковані свого часу в обласній газеті «Херсонський комунар». А в Одесі краєзнавці зустрілися з дружиною І. П. Тарана, яка розповіла їм багато нового про свого чоловіка.

В 1919 р. головою ревкому Скадовська був Михайло Григорович Андрієць. Після громадянської війни він закінчив Одеську художню школу, пізніше одержав почесне звання народного художника республіки. Дружина Михайла Григоровича подарувала шкільному музею ряд художніх полотен. Частина з них відображує події Великої Вітчизняної війни: «В одеських катакомбах», «Зрадник» та ін. В музеї зберігається і його робочий альбом з ескізами.

Під час походу за маршрутом Скадовськ — Птахівка слідопити зібрали матеріали про членів Альошківського ревкому Птахова і Кожушенко, по-звірячому замордованих куркулями. Учні зустрілися з очевидцями тієї трагічної події, розшукали фотографії загиблих молодих комуністів.

Цікавим було знайомство з письменником Ф. А. Ваграмовим, який у роки громадянської війни був чекістом у Скадовську, брав участь у штурмі Перекопу. Ф. А. Ваграмов — бажаний гість у школі. Він читав свої твори, розповідав про участь скадовчан у громадянській війні.

Учні здійснили похід на Перекоп — місця боїв за червоний Крим. Школярі провели чимало зустрічей з старожилами району, з тими, хто утверджував нове життя на селі. Було знайдено багато документів про колективізацію в селах району, зокрема фотографії активістів колгоспного будівництва, грамоти, якими нагороджено колгоспників за високі показники праці.

Хвилюючі матеріали розшукали червоні слідопити про участь скадовчан у Великій Вітчизняній війні. Юних краєзнавців 7 класу зацікавила зокрема героїчна оборона

острова Джарилгача. Вони дізналися, що група матросів — всього 17 мужніх майже три місяці утримувала острів у своїх руках. Але фашистам вдалося висадити півтисячний десант. У нерівному бою біля маяка загинули майже всі матроси. Школа з допомогою громадськості міста спорудила на острові монумент його захисникам. Тепер о. Джарилгач відвідують не тільки слідопити шкіл району, а й туристи.

Восени 1941 р. за селом Ленінським в піщаних кучугурах загинули від фашистських куль радянські десантники-партизани. На тому місці ростуть дубки, посаджені колгоспниками зразу ж після війни. Учні вирішили спорудити парашутистам обеліск. З цією метою вони звернулися за допомогою до робітників Скадовської вагоноремонтної майстерні. Незабаром обеліск був виготовлений і учні 6 класу встановили його на місці загиблих партизан.

Червоні слідопити знайшли цікаві матеріали про активістку-стахановку, ланкову бавовнярів В. Мороз, яку розстріляли фашисти.

Музей має документи про гвардійський полк, що в листопаді 1943 р. визволяв Скадовськ від німецьких загарбників. Школярі розшукали учасників боїв за місто, встановили листування з ними. Тут зберігається також газета «Більшовицький шлях» від 7 листопада 1943 р. В ній вміщено акт Державної комісії, що викриває звірячі розправи окупантів над мирним населенням.

У 1944 році скадовчани на свої трудові заощадження побудували танкову колону «Колгоспник Скадовщини», яка пройшла довгий шлях війни і штурмувала Берлін. В музеї експонуються листи колишніх танкістів, які дякують трудящим району за грізну бойову техніку.

Тепер музей Скадовської середньої школи № 1 — найкращий в області серед шкільних краєзнавчих музеїв. Його екс-

позиція складається з чотирьох розділів. Перший висвітлює місцеві природні багатства, їх охорону та раціональне використання, відтворення і збагачення природних ресурсів. Другий ілюструє історичний розвиток краю від найдавніших часів до Великого Жовтня. Тут представлені речові пам'ятки, виявлені на території рідного краю під час археологічних розкопок (кам'яна сокира, зернотерка, кресало, черепки стародавнього посуду), матеріали, що відображують дореволюційне минуле Скадовська. Матеріали третього — центрального — розділу наочно показують величні перетворення в рідному краї за роки Радянської влади. А численні документи четвертого розділу свідчать про торжество ідей ленінізму у всіх галузях життя. Привертають увагу, зокрема, матеріали про розвиток господарства місцевого колгоспу «Радянська Україна», що став одним з кращих господарств Херсонщини. На карті-схемі земельних угідь артілі голубою стрічкою показано Краснокам'янський канал, який зрошує тисячі гектарів землі. Колгосп вирощує цінну культуру — рис. Про це розповідається в численних документах, діаграмах та альбомах. На вітрині, під стеклом, знаходяться золоті і срібні медалі учасників ВДНГ.

Подовгу зупиняються учні біля експозиції, присвяченої історії школи. Тут є портрет заслуженого вчителя школи УРСР, математика І. О. Боярського, який кілька десятиків літ віддавав навчанню і вихованню підростаючого покоління, його ордени та медалі, якими відзначено багаторічну творчу працю педагога. Школярі впізнають своїх учителів, які теж колись навчалися в цій школі.

В музеї проводиться велика ідейно-виховна та культурно-освітня робота: лекції та бесіди, консультації на різні теми туризму і краєзнавства, уроки з окремих тем історії, географії, біології, літератури, різні конференції, тематичні комсомольські та піонерські збори.

Матеріали музею вчителі широко використовують у навчально-виховній роботі. Це можна спостерігати на уроках історії при опрацюванні таких розділів і тем програми: «Звідки ми знаємо про історію стародавнього світу», «Життя первісних людей» (5 клас), «Первіснообщинний лад на території нашої країни» (7 клас), «Революція 1905—1907 рр. в Росії — перша народна революція епохи імперіалізму», «Розгром інтервентів і білогвардійців у 1919—1920 рр.» (9 клас), «Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу (1941—1945 рр.)» — 10 клас. Експонати стають також у пригоді вчителям інших предметів. Скажімо, під час вивчення творів М. Коцюбинського «Фата моргана», А. Головка «Бур'ян» учителі літератури вдало використовують документи про революційні події 1905—1907 рр. на Скадовщині, про колективізацію.

Використання експозицій музею під час вивчення історії, літератури, біології, географії та інших предметів позитивно позначається на якості знань учнів. Більша частина з них мають добрі та відмінні оцінки.

Матеріалами музею ілюстрував свою доповідь на зборах, де відбувалося обговорення примірного Статуту сільгоспартілі, голова колгоспу «Радянська Україна», Герой Соціалістичної Праці Г. С. Попович.

Учні люблять свій музей, бережуть кожний експонат. Відвідують його не тільки діти, а й учителі, учасники районних семінарів, конференцій, партійно-комсомольський актив, трудящі.

Участь наймолодших учнів у створенні шкільних музеїв*

*В. С. Петренко,
ст. науковий працівник
Інституту історії АН УРСР*

Прочитавши заголовок цієї статті, дехто може запитати: «Чи посильна це робота для наймолодших учнів? Чи немає тут чогось надуманого, штучного? Чи узгоджується це з елементарними вимогами педагогічної науки і практики?»

Автор бере на себе сміливість стверджувати, що всі форми роботи, які рекомендуються в статті, не тільки цілком посильні для учнів 1—3 класів, а й стануть обов'язковими у недалекому майбутньому для всіх класоводів, незважаючи на те, що сьогодні організацією шкільних музеїв у молодших класах займаються лише ентузіасти, вчителі, які більше знають, далі бачать, краще підготовлені, ніж їхні колеги. Але таких ентузіастів стає все більше. І те, про що йдеться в статті, вже перевірено практикою шкільного життя, тому його не можна применшити чи обійти, а треба тільки популяризувати, щоб армія таких класоводів, любителів і знавців краєзнавства безупинно зростала. Це явище закономірне, це вимога часу. Адже якщо раніше в початкових школах працювали вчителі з семирічною освітою після

* Петренко В. С. Участь наймолодших учнів у створенні шкільних музеїв. *Початкова школа*. 1971. № 2. С. 24—32.

закінчення педагогічних курсів, у кращому разі — з середньою освітою, то нині — це люди часто з вищою освітою, члени партії, депутати місцевих Рад депутатів трудящих, керівники лекторіїв, агітатори. Зрозуміло, що їхні можливості значно зросли. І коли вони загорілися бажанням дати учням ширші знання, ніж передбачено програмою початкової школи, то рано чи пізно звернуться до шкільного музею як винятково важливої форми позакласної роботи.

Перш ніж розкривати методику музейної роботи в початковій школі, ми коротко розповімо про двох кращих педагогів-ентузіастів з Долинської початкової школи на Ворошиловградщині Є. О. Шевченко та О. І. Мезерю.

Вони постійно на уроках розповідали дітям про героїчну історію нашого народу. Минуло небагато часу, і їхні маленькі вихованці з захопленням поринули в історичне минуле, хоч і не вивчали його в класі. Під керівництвом і з допомогою вчителів діти почали вивчати матеріали рейду сьомого кавалерійського корпусу, який діяв по глибоких тилах ворога у районі Дебальцеве-Чернухине в лютому 1943 року і проходив через їхнє село. Учасники цієї славної сторінки історії Великої Вітчизняної війни бували в школі, передали їй цінні експонати для музею. Вони допомогли вчителям і учням скласти відповідні картосхеми, розшукати фотографії героїв, привезли цікаві листи, книги. Кожна зустріч школярів з героями, з батьками і синами тих, хто поліг на цій донбасівській землі, була цікавою і корисною. Юні краєзнавці раніше своїх ровесників почали вивчати в доступній формі історичні події, зрозуміли героїку далекого минулого.

Поступово експозиція шкільного музею розширювалася і збагачувалася. Сьогодні він — центр виховної роботи села. Музей позначено на маршрутній карті. Слідопити

навколишніх шкіл, екскурсанти з інших областей і навіть республік знають шлях до нього. Донецька кіностудія у цій початковій школі добирала матеріали для фільму «Вони воювали за Донбас». Багато знахідок учнів експонується в державному музеї міста Красний Луч, що свідчить не тільки про історичну цінність експонатів, а й про величезне значення роботи, проведеної вчителями та їхніми вихованцями з Долинської школи.

Збір і систематизацію музейних матеріалів розпочали вихованці СШ № 62 м. Дніпропетровська під керівництвом учительки Н. Л. Славшої. З учнів молодших класів тут створено загін «Шукачі», який уже виконав чималу роботу. Силами дітей організовано кілька цікавих зустрічей і зборів, зокрема з письменником В. Ю. Дубовиком — автором книги «Смерть перемагають спільно», з героями-підпільниками та їхніми рідними, що передали учням унікальні документи для музейної експозиції.

...Експонат шкільного музею. Ніби звично і буденно звучать ці слова. Та тільки на перший погляд. У пошуках експоната минає час — ціла «епопея» шукань, тривог і радощів. Однак і користь від нього важко переоцінити.

Добре сказала про це поетеса О. Стрілець, звертаючись до учнів:

*Треба, треба, хлопчики мої,
Для життя, для ясності мети
По своїй нескореній землі.
По дорогах батьківських пройти.
Щоб вдихнути запахи ріллі,
Щоб відкрити душі для тепла
І грудьми припасти до землі,
Що колись від куль нас берегла...*

*Ідете слідами оборон, полем битви,
хлопчики мої,
Підійміть заржавлений патрон —
може, в нім поема про бої.*

[...] Сама робота по створенню шкільного музею формує моральні переконання учнів, не кажучи вже про велику навчальну силу вдало спланованої і вміло створеної музейної експозиції.

Звичайно, не можна ототожнювати діяльності учнів десятого і першого класів. Старшокласники, певна річ, зроблять більше, краще і швидше. Проте й молодші школярі з допомогою вчителів, піонервожатих та керівників гуртків зможуть зробити свій немалий внесок у загальну справу.

Якою ж має бути конкретна участь дітей 1—3 класів у створенні і роботі шкільного музею? Це залежить від типу музею.

Шкільні музеї В. І. Леніна

[...] Зараз на Україні кожна третя школа має музей В. І. Леніна. В них зібрано тисячі експонатів, у чому немала заслуга і наймолодших учнів. У шкільних музеях діти зустрічаються зі старими комуністами, записують спогади людей, які особисто знали вождя, листуються з музеями В. І. Леніна у Москві, Ленінграді, Ульяновську, Києві, Львові, у ряді зарубіжних міст.

[...] Досвід СШ № 153 м. Києва переконливо свідчить, що наймолодші учні легко можуть упоратися з такими формами роботи, як збір фотолистівок та організація фотовиставки «Пам'ятники В. І. Леніну на українській землі». Є у музеї спеціальний відділ «В. І. Ленін у творчості учнів

школи». Музей листується з багатьма підприємствами, які носять ім'я вождя.

[...] Важливо, щоб екскурсоводами в шкільних музеях В. І. Леніна були добре підготовлені учні, а в початкових школах — учителі. Практика показала, що старшокласник стане хорошим лектором лише тоді, коли до цієї роботи його починають залучати з 2—3 класу (краще — наймолодших піонерів). Це красномовно підтверджує, зокрема, досвід роботи одного з найстаріших музеїв В. І. Леніна — в СШ № 25 м. Києва.

***Організація музеїв — історичного,
революційно-меморіального та бойової
і трудової слави***

Ці типи музеїв об'єднує їх історична тематика. У вузькому розумінні слова вони присвячені одній якійсь важливій історичній події, наприклад, Полтавській битві 1709 року, Сорочинському повстанню 1905 року, розгрому врангелівців під Перекопом у 1920 році, Трипільській трагедії, Корсунь-Шевченківській битві 1944 року тощо. Школи, розташовані поблизу згаданих місць (а таких шкіл багато!), мають усі можливості створити музейні експозиції, присвячені цим важливим подіям у житті нашої Вітчизни. Однак слід твердо запам'ятати: суть роботи полягає не в тому, щоб випрошувати копії матеріалів у державних музеїв, а в тому, щоб знайти щось нове про учасників цих подій, відшукати речові пам'ятки, виготовити з допомогою вчителя цікаві картосхеми, нанести на них місця, які деталізують подію, поглиблюють знання дітей про неї. Ясна річ, йдеться про історичні події, зрозумілі учням молодших класів, відомі їм з дитячої літератури чи з розповідей старших.

Особливо це стосується експозицій музеїв, присвячених життю і діяльності однієї видатної людини — учасника громадянської, полководця Вітчизняної війни, партизана-піонера, Героя Радянського Союзу чи Героя Соціалістичної Праці. Відвідати родичів, написати листа, розшукати загублений лист чи книгу — це з успіхом можуть зробити учні 1—3 класів. Їм тільки треба чітко роз'яснити завдання, розкрити громадське значення роботи, допомогти в тому, що для них непосильне.

Наймолодші школярі села Великий Луг на Житомирщині зібрали багато цінного і важливого про кращих людей місцевого колгоспу — Героїв Соціалістичної Праці П. Г. Чухно, А. В. Глуховську, К. П. Люшненка та ін. Тепер у школі створюється музейна експозиція.

Активну участь у відшукуванні і збереженні матеріалів про колишніх вихованців школи № 8 м. Слов'янська Донецької області, які стали Героями Радянського Союзу (І. Г. Склярова, О. В. Кучеренка, М. І. Сербиненка, В. Н. Шандули і М. Р. Лизенка), беруть і молодші школярі. Така робота проводиться і в інших школах міста. Учні, зокрема, вивчають життя героїв, іменами яких названо найближчі вулиці. Вони збирають різноманітні матеріали, ведуть бесіди з бувалими людьми, а потім пишуть біографії героїв і невеликі нариси про них.

У музеях деяких шкіл нашої республіки демонструються цінні експонати — альбоми з фотографіями односельчан, колишніх вихованців школи, які полягли в боях за рідну Вітчизну. Чимало праці доклали й учні молодших класів села Обтове на Сумщині для виготовлення унікального альбома «їм навіки сімнадцять».

Учні Шклівської школи Львівської області зібрали фотографії героїв, які визволяли їхній край від фашистських

загарбників, і створили музей бойової слави учасників Великої Вітчизняної війни.

Чимало експонатів подарували музею бойової слави Гельмязівської школи на Черкащині жовтенята і піонери. Володя Карпенко приніс до школи комсомольський квиток свого батька, пробитий багнетом при захисті Сталінграда; його ровесник Олег Лоха — фотографію батька на фоні Прапора дивізії і книгу «Сибирская добровольческая». Учням удалося встановити, що генерал-майору О. Г. Корольову, який загинув, визволяючи Гельмязівський район від фашистів, було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Тепер на його пам'ятнику в селі зроблено відповідний напис. На пропозицію дітей виконком сільради присвоїв шести вулицям села імена героїв, діяльність яких тісно пов'язана з життям трудящих району, — партизана громадянської війни П. Ю. Воропая, командира партизанського загону в 1941 році Ф. Д. Горелова, письменника С. Д. Скляренка та ін.

Завдяки активній участі всіх учнів вдалося у порівняно короткі строки в різних містах і селах республіки лише за останні роки створити шкільні музеї видатних більшовиків-ленінців Г. І. Петровського, В. Я. Чубаря, М. І. Подвойського, Ф. А. Сергєєва (Артема), Ю. М. Коцюбинського, М. О. Скрипника, Д. З. Мануїльського, двічі Героїв Радянського Союзу маршалів і генералів І. Д. Черняховського, П. С. Рибалка, А. Г. Кравченка, С. А. Ковпака, Д. Б. Глинки, Р. Я. Малиновського, двічі Героїв Соціалістичної Праці Ф. І. Дубковецького, П. М. Ангеліної, С. П. Корольова, В. Т. Литвиненка та інших видатних синів Батьківщини, які уславили її бойовою і трудовою доблестю.

Створення краєзнавчого музею

Серед шкільних музеїв найпопулярнішими, мабуть, є краєзнавчі. Складаються вони здебільшого з двох різних за змістом експозицій: природи й історії. Створення цих експозицій порівняно нескладна робота і для вчителів та учнів початкової школи.

Немає потреби спеціально наголошувати на тому, що кожний експонат музею має нести певне ідейне або наукове навантаження, бо він є особливим посібником: розповідає про місцеву історію, близьких людей, зрозумілі події, про рідну природу і цим прищеплює відвідувачам любов до Вітчизни, до свого народу.

Експозиція відділу природи краєзнавчого музею складається з двох частин: рослинність і тваринний світ. Особливо легкі, цікаві (і до того ж у плані програми початкової школи) такі форми роботи, як виготовлення гербаріїв зернових культур, лісових та лугових рослин, чучел звірів, різних шкідників, а також птахів.

Чимало уваги в початкових школах приділяють створенню колекцій корисних копалин рідного краю: нафти (в пробірках), вугілля, руди чи торфу (в спеціальних ящиках) тощо. Як взірець багатств краю слід також виготовити зразки будівельного лісу, порід дерев і т.д.

Поступово інтереси дітей розширюватимуться, і вчитель, після консультацій з фахівцями, з успіхом зможе займатися археологічною роботою. Звичайно, не розкопками, а обстеженням обвалених берегів річок, будівельних котлованів; при нагоді разом з своїми вихованцями класовод багато в чому зможе допомогти вченим, коли вони провадитимуть розкопки курганів чи поселень стародавніх людей.

Чудовий краєзнавчий музей є у Синяківській початковій школі на Київщині, Його експонати розповідають про історію школи, а також про новаторів колгоспних ланів, зокрема про знатну ланкову К. П. Демчук, про учасників Великої Вітчизняної війни.

Найпоширенішим експонатом краєзнавчого музею є, безперечно, монети. У «морі» монет учитель повинен уміти хоч трохи орієнтуватися. Адже величезний історичний матеріал через необізнаність учителя може перетворитись у звичайну металеву іграшку. Це стосується і менш поширених експонатів — дореволюційних медалей та орденів, а також різних іноземних знаків. У цьому разі класоводові слід звернутися до історичної і методичної літератури.

Всі монети та інші історичні знаки необхідно комплектувати в колекції за історичними періодами, тематикою, за змістом зображень. Тільки тоді вони стануть зрозумілими для відвідувачів, «заговорять», а отже — принесуть користь.

Кращим видом шкільного колекціонування взагалі, а для учнів молодших класів зокрема, є збирання марок та поштових листівок — також за певною тематикою. Це — одна з форм творчої праці, бо і тут суть у вивченні зібраного. Скласти марки чи листівки докупити — це незначна частка роботи. Однак приведені у певну систему, вкомплектовані в тематичні альбоми, вони стають цінними експонатами музею.

Для учнів 1—3 класів можна рекомендувати комплектування значків за такими темами: «Щасливе дитинство», «В. І. Ленін», «Великий Жовтень», «Комсомол і піонерія», «Мир», «Ми любимо маму», «Квіти» тощо. Ця ж тематика буде основною і в колекціях поштових марок, а також листівок. Філателія (колекціонування марок), нумізматики (збирання та вивчення монет і медалей), філокартія (збирання ілюстрованих листівок) ще мають посісти почесне місце в школі,

а особливо — в краєзнавчих музеях. Крім усього іншого, бажано, щоб відвідувачам було зрозуміло, чому та чи інша колекція, альбом, зібрання потрапили саме в цей краєзнавчий музей. Найголовніше, мабуть, що їх зібрали учні цієї школи. Але якщо вдасться встановити, кому з односельчан належав цей історичний знак, за що він його одержав, про це обов'язково слід повідомити у написі під експонатом.

Щодо радянських урядових нагород, то їх не можна експонувати в таких колекціях. Якщо сім'я нагородженого вважає за потрібне передати радянський орден у музей на вічне зберігання, у такому разі бажано виготовити спеціальний стенд, відшукати фотографію нагородженого, написати його біографію і відповідно розмістити цей орден в експозиції як свідчення бойових заслуг свого земляка. Саме так експонуються історичні знаки в музеях Вовчанської школи Полтавської області, школи № 20 м. Житомира та багатьох інших.

Як показує практика, доступним для молодших учнів є також ведення альбома-літопису школи. Звичайно, історичний екскурс допоможуть зробити вчителі, а от сьогодення з успіхом зможуть описати й учні 2—3 класів. У шкільній хроніці доцільно насамперед фіксувати важливі події, що відбуваються в колективі школи (початок занять, цікаві зустрічі з відомими людьми, екскурсії, випускні та інші вечори тощо). Згодом варто навчити дітей вести літопис громадсько-політичного життя в селі чи місті, описувати незвичайні явища природи. Записи треба робити по можливості різні за формою, але завжди лаконічні і обов'язково — з підписом тих, хто веде цю хроніку.

Посильну участь (допомога старшим, підписи під експонатами тощо) можуть брати молодші школярі і в оформленні самої експозиції. Трьокласників краще закріплювати

за досвідченими екскурсоводами з тим, щоб поступово вони звикали до цієї роботи, вивчали експозицію та історію музейних експонатів, училися вести бесіду з відвідувачами.

Музей видатного митця та картинна галерея

У багатьох школах республіки створено музеї, присвячені видатним письменникам, художникам, композиторам, скульпторам, артистам. Помітний внесок у збирання експонатів, придбання картин, їх копій і репродукцій вкладають учителі та учні молодших класів.

Найбільш доступним для дітей є створення літературного чи мистецько-меморіального музею. Практично це починається з того, що до музею передають усі речі, матеріали, твори видатного діяча, який свого часу народився, навчався або працював, бодай приїздив у цей край на короткий час. Переоцінити значення таких музеїв просто неможливо. Адже йдеться про те, що діти відшукують і зберігають для народу сотні, тисячі історично цінних речей. Практика показує, що разом з учителями школярі можуть створювати справжні вогнища культури і зберігати шедеври творчості. Так, учні Бутенківської школи на Полтавщині зберігають важливі матеріали про письменників — уродженців села Ю. П. Дольд-Михайлика та І. В. Дубинського. І не тільки книги та подарунки письменників, а й чимало інших цінних речей.

А скільки в школах працює музеїв безсмертного Кобзаря, геніальних художників слова О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, Лесі Українки, Максима Горького, Олександра Довженка! Любов до них у наших учнів безмежна.

У с. Павлівка на Вінниччині з ініціативи вчителя початкової школи Г. А. Гуменчука недавно створено літературно-

меморіальний музей українського радянського письменника О. Л. Кундзіча. У вітринах експозиції — видання творів, портрети, фотознімки, статті про його життя і творчість. Створено літературно-меморіальні музеї також на батьківщині поетів Максима Рильського, Павла Тичини, Володимира Сосюри. Всюди активну участь у цій роботі брали вчителі та учні всіх класів.

Останнім часом набула поширення така складна форма роботи, як створення філіалів державних меморіальних музеїв у віддалених селах. Музей-бібліотеку видатного російського письменника В. Г. Короленка обладнали класоводи та їх вихованці початкової школи с. Хатки Полтавської області.

[...] Порівняно легше обладнати літературний музей на зразок тих, що вже давно працюють у Куземівській школі на Ворошиловградщині, у Бреусівській школі Полтавської області, Смілянській школі Сумської області та в багатьох інших. Тут зібрано книги відомих письменників з їхніми автографами. У смілянців, наприклад, є понад 300 книг з автографами видатних художників слова.

Дуже поширені в школах художні музеї. Далеко за межами району славиться, наприклад, музей у селі Дячкове Полтавської області, створений учнями разом з художником, кандидатом мистецтвознавства, доцентом Б. М. Піанідою. Не приїжджає художник до школи без картин. Експозиція вже досить багата, її успішно використовують у своїй роботі і вчителі молодших класів.

Понад тридцять робіт художника-пейзажиста Є. І. Столиці експонується у шкільному музеї його рідного села Будеї на Одещині. Чимало картин подарували художники і народні різьбярі учням шкіл Закарпаття. «Малі Третяковки» створено і в початкових школах.

В СШ № 153 м. Києва відкрито постійну виставку художніх робіт учнів молодших класів, а по суті — музей малюнків

до пушкінських казок. Учнівськими творами милуються всі відвідувачі. І такі картинні галереї — не виняток.

З допомогою митців-професіоналів у школах відкривається все більше картинних галерей, які ефективно допомагають учителям здійснювати естетичне виховання дітей.

Організація музеїв дружби народів

Окреме, але дуже важливе місце у виховній роботі школи займають інтернаціональні музеї. Назвемо лише кілька, у створенні яких брали активну участь молодші школярі.

Непорушній дружбі братніх народів нашої країни присвячено експозицію інтернаціонального музею Дяківської школи Ворошиловградської області. У 1943 році тут загинув адигейський поет-комуніст, Герой Радянського Союзу Хусен Андрухаєв. Одночасно смертю хоробрих тут полягли росіянин М. Я. Ільїн і українець П. О. Гордієнко — також Герої Радянського Союзу. Їм і присвячено експозицію цього шкільного музею.

Піонери школи № 35 імені О. І. Ладичука м. Херсона багато років працювали над музейною експозицією про дружбу з дітьми Народної Республіки Болгарії та Угорської Народної Республіки. Велику роль відіграє цей музей у вихованні юного покоління. Не менш цінну експозицію має музей СШ № 9 м. Біла Церква Київської області, учні якої листуються з дітьми десяти країн. [...]

Як бачимо, шкільні музеї найрізноманітніші, однак всі вони виконують одне завдання: допомагають школі виростити ідейно загартоване, з широкими знаннями, естетично збагачене молоде покоління.

Дітям продовжувати справи батьків, примножувати славні традиції радянських людей. Саме тому треба як-

найширше в кожному з шкільних музеїв показати наше сьогодення, щасливе дитинство, досягнення рідного села чи міста. Власне, відкриття музею — це лише підсумок певного періоду позакласної роботи учнівського колективу. За ним має йти другий, не менш важливий етап, мета якого — виховувати громадян патріотів.

Перед відкриттям музею необхідно визначити можливості його дальшого розвитку. Проте бачити його роботу в перспективі може бачити лише підготовлений педагог. Ось чому так важливо поліпшити підготовку з музеєзнавства студентів педагогічних інститутів та училищ. Вони покликані пожвавлювати діяльність цих вогнищ культури, вчитися майстерності в ентузіастів, переймати й збагачувати їхній досвід. Без цього не можна зробити музей центром виховної роботи в школі. А саме таким він повинен стати. Як у середній, так і в початковій школі.

Рекомендована література:

1. А.С. Ігнатенко. Шкільний історико-революційний музей. К. «Радянська школа», 1961.
2. П.Ф. Луньов. Історико-художній музей у школі. К. «Радянська школа», 1964.
3. Методичні поради до створення та роботи шкільних музеїв В. І. Леніна. К., 1967.
4. Б.С. Кобзар. Н. Ф. Харінко. Проблеми виховання в позашкільних закладах. К. «Радянська школа», 1969.
5. В.М. Козик. Організація шкільних музеїв В. І. Леніна. К. «Радянська школа», 1970.
6. Л.А. Пелькіна. Музей і школа. К. «Радянська школа», 1967.
7. Т.М. Шашло. Шляхами бойової слави. К. т-во «Знання», 1965.

Кімната-музей Уляни Кравченко*

*Є. І. Капшій,
Львівська обл.*

Біля самого шосе Львів — Стрий, по праву сторону в'їзду в містечко Миколаїв (на Дністрі), серед зелених дерев і квітників стоїть триповерховий будинок середньої школи імені 50-річчя Великого Жовтня. На дверях однієї з її кімнат — табличка з написом: «Кімната-музей Уляни Кравченко».

Можливо, що в недалекому майбутньому ця невеличка кімната стане практичною основою для відкриття справжнього літературно-краєзнавчого музею. Таку мрію виношують літературні слідопити. Кілька слів про створення кімнати-музею.

У квітні 1960 року до 100-річчя з дня народження Уляни Кравченко (Юлія Юліївна Шнайдер) літгуртківці школи влаштували літературний вечір. У районній газеті була надрукована стаття про поетесу. Відтоді учні щораз більше цікавляться творчістю своєї землячки.

А в 1968 році у новому приміщенні середньої школи в кабінеті української мови і літератури було оформлено куточок під назвою «Уляна Кравченко — наша землячка».

* Капшій Є. І. Кімната-музей Уляни Кравченко. *Українська мова і література в школі*. 1972. № 1. С. 78—79.

Про творчий шлях письменниці розповідав стенд з її фотографіями, фотокопіями обкладинок збірок поезій та ін.

Протягом року була проведена значна дослідницька робота. Був налагоджений зв'язок з дочкою поетеси Нусею Нементовською, яка проживає у м. Перемишлі (ПНР).

Великим святом у житті школи було 26 квітня 1969 року — день відкриття кімнати-музею Уляни Кравченко з участю письменників, артистів міста Львова. З того дня кімнату-музей відвідують учні навколишніх сіл, студенти, викладачі вузів, батьки, гості з-за кордону.

У центрі експозиції — великий портрет поетеси роботи колишнього випускника школи, а тепер архітектора м. Львова Андрія Величка.

Під портретом викарбувано слова Уляни Кравченко про роль поета в суспільному житті: «Любов, погода, ясність думки про щастя загалу хай у душі нашій живуть, витають, хай ведуть нас до діла». Тут завжди стоять живі квіти. В одному з вазонів — хрещатий барвінок. Екскурсанти довідуються про те, що Уляна Кравченко дуже любила квіти, особливо барвінок. У вірші «Із глибини» вона писала:

*Мої ви скарби, мрії злотокрилі,
не покидайте ви мене, кріпіль
у боротьбі життя, — а на могили
моїй зелен барвінок посадить!*

У літературних колах поетесу часто називали Барвінковою.

Праворуч на стіні, за вітриною, розміщені особисті речі Уляни Кравченко, їх передала для музею дочка поетеси. Ось вишиване плаття, в якому Уляна Кравченко складала екзамен на атестат зрілості у Львівській учительській

семінарії, блузки, рушник з ініціалами «У. К.», скатертини, що їх вишивала сама поетеса.

Обіч вітрини — фаянсові тарілки, горнятко, чашка, різьблена дерев'яна шкатулка, звичайна робоча ручка з металічним пером, якою писала свої твори поетеса.

Експонуються також збірки поезій Уляни Кравченко, які передала для кімнати-музею Львівська наукова бібліотека АН УРСР: «Вибрані твори» (К., «Радянський письменник», 1941 р.), перша поетична збірка «Prima vera» (Львів, 1885 р.), дві книжечки поезій для дітей «Проліски» (Перемишль, 1921 р.), «Шелести нам, барвіночку» (Коломия, 1932 р.) та ін. Є чотири фотокопії обкладинок інших творів поетеси, виданих у Перемишлі в 1921—1924 рр. — збірки поезій для молоді «В дорогу», «Лебедина пісня», поезії для дітей «Проліски», збірка оповідань «Голос серця».

Дуже цінні два експонати, а саме: фотокопія членського квитка № 3299 Спілки письменників СРСР і депутатський квиток № 57, виданий Перемишльською міською Радою депутатів трудящих у 1941 році.

Цікавий експонат надіслав для кімнати-музею вчитель І. Ф. Костащук із села Тулове Снятинського району Івано-Франківської області: це журнал «Зоря» № 16 за 1895 рік, в якому почала друкувати свої твори Уляна Кравченко. У цьому ж номері вміщений нарис П. А. Грабовського «На далекій півночі».

Перед відвідувачами — літературно-мистецький журнал «Профілі» («Profile»), що виходить у м. Ряшеві (ПНР). У ньому надруковано статтю польського літературознавця Юзефа Пацековського під назвою «Уляна Кравченко — в 22 річницю смерті».

Наступний розділ експозиції озаглавлений «На оновленій землі». Угорі — портрет-ліногравюра поетеси, вико-

наний вчителем малювання Р. В. Кондратом. Під портретом — цитата із «Розгублених листочків» Уляни Кравченко: «Нехай буду я, як та роси краплина, що не має тривкого буття, ні імені не має, невідома: як непомітно прийшла, упала, — непомітно й розвивається... Нехай буду — та нехай мій труд прискорить день розцвіту рідної країни».

Експозицію прикрашають ще п'ять ліногравюр Р. В. Кондрата, які відбивають ті великі економічні, соціальні та культурні перетворення, що відбулися за Радянської влади на Миколаївщині.

Виготовлена учнями спеціальна географічна карта знайомить відвідувачів з усіма місцями, де протягом 40 років працювала на педагогічній ниві Уляна Кравченко. Є тут і копія рішення виконкому Миколаївської міської Ради депутатів трудящих від 12 липня 1966 року про присвоєння імені Уляни Кравченко одній з вулиць міста та ін.

У центрі експозиції — портрет поетеси — подарунок місцевого різьбяр В. Герасимова. Він же передав для кімнати-музею картину «Будинок Л. Утияновича, в якому народилася Уляна Кравченко» (різьба по дереву). Цю частину експозиції замикає вітрина, де експонуються книги «Тридцять українських поетес» і «Письменники зблизька», а також газети й журнали, у яких є матеріали про Уляну Кравченко.

Увагу відвідувачів привертає виготовлений учнями 8—10 класів альбом «Наддністрянка», де зібрано багато цікавих фотографій Уляни Кравченко, цілу серію фотографій про відкриття кімнати-музею, тексти виступів учнів під час відзначення ювілейних дат поетеси, — поезії, твори учнів про її життя та діяльність.

Кімнатою-музеєм керує рада, у складі якої — вчителі мови і літератури, кращі учні 5—10 класів і представник від батьківського комітету. На своїх засіданнях вони роз-

глядають питання про оформлення музею та поповнення його новими експонатами й матеріалами. Відвідувачів обслуговують школярі-екскурсоводи, які розповідають про життєвий і творчий шлях поетеси, а також про експонати кімнати-музею. Учні старших класів пишуть замітки і статті про життєвий і творчий шлях поетеси та про саму роботу музею.

Зібрані в кімнаті-музеї матеріали дають можливість краще проводити окремі уроки з української літератури у 6—8 класах. Вивчаючи у 5 класі оповідання Івана Франка «Грицева шкільна наука», вчитель розповідає про стан народної освіти в колишній Австро-Угорській імперії, читає дітям невеличкий уривок «Із записок учительки» Уляни Кравченко, де описується внутрішній вигляд шкільної кімнати в селі Стоки біля м. Бібрки на Львівщині: «Входжу. В сінях вітер зірвав мені капелюх. Стелі не було, а в стрісі є діри, протяг. По лівій руці, не знаю яким словом це назвати, справді нора темна, без долівки та стелі, з розваленою стіною. По правій руці більша вже «димбра», але також без «помосту», зі стелею з тяжких чорних балків...» і т.д.

Вивчаючи оповідання «Школяр» А. Тесленка в 5 класі, підкреслюємо, що вчитель, який навчав Миколку, був демократичних переконань. Він подарував хлопцеві чоботи, співчутливо ставився до селянських дітей. Такою ж вчителькою-демократкою була і Уляна Кравченко, яка, працюючи в селі Солець на Дрогобиччині, матеріально допомагала двом обдарованим сільським хлопчикам навчатись у Львові. Вчитель може показати учням збірку поезій Уляни Кравченко «Шелести нам, барвіночку» з автографом: «Колі і Іванові Мондзякови на пам'ятку — Уляна Кравченко».

Знайомство із змістом листів Уляни Кравченко до Івана Франка дає старшокласникам нагоду краще вивчити

біографію письменника, зрозуміти, як чуйно ставився Іван Франко до творів початкуючих поетів.

Учні 6 класів, готуючись до екзаменів, відвідали кімнату-музей Уляни Кравченко і написали невеличкий твір-звіт про цю екскурсію.

До 110-річчя з дня народження письменниці літгуртківці школи підготували доповіді на теми:

1. «Життєвий і творчий шлях Уляни Кравченко»;
2. «Вплив І. Я. Франка на формування світогляду й поетичної майстерності Уляни Кравченко»;
3. «Педагогічна діяльність Уляни Кравченко».

Кімната-музей Уляни Кравченко підтримує зв'язки з кількома музеями республіки, збирає матеріали для виготовлення карти літературної географії Миколаївщини.

Про затвердження положення про шкільний музей*

Міністерство освіти УРСР доводить до відома та керівництва «Положення про шкільний музей», затверджене постановою Секретаріату ЦК ВЛКСМ, колегіями Міністерства освіти СРСР і Міністерства культури СРСР від 19 серпня 1974 року за № 8/58-а.

Заступник міністра освіти УРСР

І. Хоменко

№ 7—5/250

16/X 1974 р.

ПОСТАНОВА
Секретаріату ЦК ВЛКСМ,
колегії Міністерства світи СРСР
та колегії Міністерства культури СРСР

Про затвердження положення про шкільний музей
від 19 серпня 1974 р. № 8/58-а

В останні роки комсомольські та піонерські організації, педагогічні колективи проводять велику, різнобічну роботу з вивчення рідного краю, виховання учнів на революційних, бойових і трудових традиціях радянського народу, Комуністичної партії, Ленінського комсомолу.

Особливо широкого масштабу ця робота набула у зв'язку з відзначенням 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, 50-річчя утво-

* Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. 1974. № 23. Грудень. С. 17—21.

рення СРСР, підготовкою до 50-річчя присвоєння комсомолу та Всесоюзній піонерській організації імені В. І. Леніна. У багатьох школах країни створені та успішно працюють шкільні музеї, велику допомогу яким надають заклади культури.

З метою подальшого вдосконалення роботи шкільних музеїв, підвищення їх ролі в комуністичному вихованні учнів, активного використання матеріалів музеїв у навчально-виховній роботі школи та ідеологічній роботі серед населення і відповідно до постанови Секретаріату ЦК ВЛКСМ, колегії Міністерства освіти СРСР і колегії Міністерства культури СРСР від 8 квітня 1968 року «Про заходи щодо подальшого покращення діяльності шкільних музеїв» Секретаріат ЦК ВЛКСМ, колегія Міністерства просвіти СРСР та колегія Міністерства культури СРСР постановляє:

1. Затвердити Положення про шкільний музей і ввести його в дію з 1 вересня 1974 року для загальноосвітніх шкіл незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості.

2. Доручити ЦК ВЛКСМ союзних республік, крайовим і обласним комітетам комсомолу, міністерствам просвіти (народної освіти), міністерствам культури, дитячим екскурсійно-туристським станціям, палацам і будинкам піонерів, державним і народним музеям, управлінням і відділам культури місцевих рад ужити заходів для доведення цього документа до кожної школи та надати необхідну допомогу в організації музеїв відповідно до даного Положення.

3. Рекомендувати газетам «Комсомольская правда», «Учительская газета», «Пионерская правда», комсомольським і піонерським газетам республік і областей, журналам «Народное образование», «Воспитание школьников», «Преподавание истории в школе», «География в школе», «Физическая культура в школе», республіканській педагогічній пресі широко пропагувати роботу шкільних музеїв.
№ 75-М 19/VIII 1974 г.

*Секретар ЦК
ВЛКСМ
Є. Тяжельников*

*Міністр освіти
СРСР
М. Прокоф'єв*

*Міністр культури
СРСР
К. Фурцева*

*Додаток
до постанови Секретаріату ЦК ВЛКСМ,
колегії Міністерства освіти СРСР
та колегії Міністерства культури СРСР*

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ШКІЛЬНИЙ МУЗЕЙ

Шкільний музей є однією з форм роботи з розвитку творчої самодіяльності та громадської активності учнів у процесі збирання, дослідження, обробки, оформлення і пропаганди матеріалів-джерел з історії природи та суспільства, що мають виховну і науково-пізнавальну цінність.

За своїм профілем шкільні музеї можуть бути історичними, меморіальними, краєзнавчими, художніми, природничо-історичними та технічними. В окремих випадках музеї обирають вузький профіль (наприклад, археологічний), а також можуть бути комплексними, тобто здійснювати роботу за різними напрямками.

Широкого поширення в школах набули ленінські кімнати-музеї, музеї бойової і трудової слави радянського народу, історії комсомолу, піонерської організації та шкіл

Мета і завдання

Шкільний музей покликаний сприяти формуванню в учнів комуністичних переконань, радянського патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму, розширенню їхнього кругозору, вихованню пізнавальних інтересів і здібностей, розвитку суспільно-політичної активності учнів, оволодінню ними практичними навичками пошукової та дослідницької роботи, а також слугувати вдосконаленню навчально-виховного процесу.

Організація музею

Наказ про відкриття музею видається директором школи за поданням комітету комсомолу та ради піонерської дружини школи й затверджується районним (міським) відділом народної освіти за погодженням із районним відділом культури.

Музей створюється в загальноосвітніх школах на громадських засадах, на основі систематичної роботи постійного активу учнів і за наявності фонду автентичних матеріалів, що відповідають профілю музею, а також необхідних приміщень і обладнання, які забезпечують зберігання та демонстрацію зібраних колекцій.

Шкільний музей за рішенням виконавчих комітетів Рад депутатів трудящих може бути перетворений на народний музей, який діє відповідно до «Положення про народний музей».

Зміст і форми роботи

Шкільний музей здійснює свою діяльність у тісному зв'язку з вирішенням виховних та освітніх завдань, в органічній єдності з усією позаурочною виховною роботою, яку проводить школа, комсомольська та піонерська організації.

Залежно від профілю музею та плану роботи постійний актив музею:

- поповнює фонди музею шляхом організації походів і експедицій піонерів і школярів, налагодження листування та особистих контактів із різними організаціями та особами, встановлення зв'язків з іншими шкільними, народними та державними музеями;
- проводить збирання необхідних матеріалів на основі попереднього вивчення літератури та інших джерел за відповідною тематикою;
- вивчає зібраний матеріал, забезпечує його облік і зберігання;
- організовує створення експозицій, стаціонарних і пересувних виставок;
- проводить екскурсії для учнів, батьків, працівників шефських підприємств, установ, колгоспів і радгоспів;
- сприяє вчителям у використанні музейних матеріалів у навчальному процесі;
- бере активну участь у виконанні завдань партійних, радянських та інших громадських організацій, державних

музеїв, військових комісаріатів відповідно до профілю музею.

Для кращої організації роботи постійного активу в музеї можуть створюватися секції (відділи, групи). Їхня кількість, склад і функції визначаються загальними зборами музею.

Облік і зберігання фондів

Усі зібрані матеріали складають фонд музею та обліковуються в інвентарній книзі, завіреній відділом народної освіти.

Фонди музею поділяються на:

- *основний* (автентичні пам'ятки);
- *допоміжний*, що формується в процесі роботи над експозицією (схеми, діаграми, макети, фотокопії).

Автентичні пам'ятки, що знаходяться у віданні шкільного музею, підлягають включенню до музейного фонду СРСР на підставі «Положення про музейний фонд СРСР» та наказу міністра культури СРСР № 271 від 26 липня 1965 р. Вони повинні бути внесені до інвентарної книги місцевого музею відповідного профілю. Шкільні музеї зобов'язані щорічно повідомляти державний музей про всі нові надходження автентичних пам'яток.

Матеріали, що мають виняткову історичну цінність, повинні бути передані на зберігання до відповідного державного музею, який, у свою чергу, виготовляє для шкільного музею копію оригіналу та надає документи, що засвідчують цінність переданого матеріалу. Акт передачі є своєрідним підтвердженням значущості діяльності шкільного музею.

У разі припинення діяльності шкільного музею всі автентичні матеріали повинні бути передані до державного музею.

Керівництво роботою музею

Музей організовує свою діяльність на засадах самоврядування. Його роботу спрямовує рада музею, яка обирається загальними зборами активу музею за рекомендацією комітету ВЛКСМ та ради піонерської дружини школи.

Рада музею:

- розробляє плани роботи;
- організовує зустрічі учнів із ветеранами партії, комсомолу, війни і праці, передовиками промисловості й сільського господарства, діячами науки, культури та мистецтва;
- здійснює підготовку екскурсоводів, лекторів та інші форми навчання активу.

Роботу шкільного музею та його ради спрямовують комітет ВЛКСМ і рада піонерської дружини школи.

Педагогічне керівництво діяльністю музею здійснює організатор позакласної та позашкільної виховної роботи або окремі педагоги.

Для підтримки музею можуть створюватися ради сприяння шкільному музею.

До ради сприяння входять учителі, представники державних музеїв, шефських організацій, батьки. Вона допомагає учням-активістам у роботі музею, а також сприяє налагодженню зв'язків із науковими установами, державними музеями та іншими шкільними музеями району, міста, області.

Шкільний музей авіації та космонавтики ім. О. Ф. Можайського*

*Л. О. Сенкевич,
Вінницький ОІУВ*

Неподалеку від міста Вінниці, у селі Вороновиця, з 1869 по 1876 рік проживав один з основоположників літакобудування, творець першого в світі літака Олександр Федорович Можайський. У будинку, де він мешкав, тепер знаходиться Вороновицька середня школа № 1. В 1953 році тут було встановлено меморіальну дошку, а в 1955 році школі присвоєно ім'я О. Ф. Можайського. Відтоді й розпочалася наполеглива робота по збиранню матеріалів про його життя і діяльність. В ній взяли участь учні — члени фізичного, історичного і краєзнавчого гуртків за активної допомоги піонерської і комсомольської організацій. Очолив пошуки учитель фізики, теперішній директор школи С. О. Хомчук.

Зібрані матеріали, а їх надійшло до школи чимало із музеїв Москви та Ленінграда, Центрального будинку Авіації, від архівних організацій, лягли в основу створення шкільного музею авіації та космонавтики. Значну допомогу школі у виготовленні стендів, моделей тощо надали шефи.

* Сенкевич Л. О. Шкільний музей авіації та космонавтики ім. О. Ф. Можайського. *Радянська школа*. 1977. № 9. С. 73—75.

Музей розміщено в трьох залах. Експозиція відкривається великим барельєфом О. Ф. Можайського з текстом, присвяченим пам'яті винахідника.

Матеріали першого стенда «Початок повітроплавання в Росії» розповідають про внесок нашої Вітчизни у здійснення віковичної мрії людства — піднятись у повітря, літати. Зокрема, показано перші намагання літати стрільця з Рязані Серова (1699 рік), коваля Черпак-Грози (1729 рік), політ Крякутного на повітряній кулі (1731 рік). Тут же наведено слова Петра I: «Не токмо снєдью, а и талантами своими богата Земля русская. Не мы, а наши правнуки будут летать по воздуху ако птицы».

Інші матеріали ознайомлюють відвідувачів музею з різними проектами апаратів, важчих за повітря. Серед них — схема моделі гелікоптера, розроблена та науково-обґрунтована і збудована в 1754 році великим російським ученим М. В. Ломоносовим; привіле́гія (патент), виданий російському офіцеру Н. А. Телешову 19 жовтня 1867 року у Франції на проект реактивного літака типу «Дельта» з спеціальним двигуном, який автор назвав «теплородным духометом»; проект реактивного повітроплавального апарата на твердому паливі народовольця М. І. Кибальчича; проекти дирижаблів, у тому числі проект Д. І. Менделєєва, який збудував дирижабль та піднявся на ньому в повітря. Всього за період з 1870 по 1900 рік в Росії було видано майже 180 праць, які стали основою для розв'язання проблеми повітроплавання.

Другий (центральний) стенд присвячений життю і творчості О. Ф. Можайського. Спочатку відвідувачі дізнаються про мотиви, які спонукали Олександра Федоровича замислитись над створенням літака. Будучи морським офіцером і беручи участь у тривалих походах, він довго спо-

стерігав за польотом птахів. Під час одного з походів корабель «Диана» на борту якого був і Можайський, прийшов у японську бухту Симодо. Тут 11 грудня 1854 року стався підводний землетрус, який знищив місто Симодо, спричинив загибель фрегата «Диана». Ця катастрофа наштовхнула молодого офіцера на думку про необхідність створення повітряних кораблів, доля яких не залежала б від морської стихії. Але для цього треба було розв'язати таких два основних питання: як підтримувати літальний апарат у повітрі (створити піднімальну силу) і як надати йому поступального руху.

Олександр Федорович зайнявся вивченням польоту птахів: ретельно проаналізував будову і кінематику крила, техніку ширяння і польоту птахів з маховими крилами. Протягом 1863—1868 років у нього вже дозріли основні творчі ідеї. Влітку 1869 року, оселившись у Вороновиці, Можайський приступає до їх практичного втілення. Спочатку до дерев'яних брусочків різної величини прикріплює зрізані з забитих птахів крила та хвостове оперення і такі моделі запускає в повітря з крутих схилів. З часом він заміняє крила і хвости прямокутними рамками, обтягнутими плівками, майстерно виготовленими з кролячих та заячих шкірок. Комбінуючи величину крил та хвостового оперення, винахідник домагається, що його моделі все довше тримаються в повітрі.

Далі матеріали стенда (фотографії, креслення, копії картин тощо) розповідають про здійснення О. Ф. Можайським задуму спорудження повітряного змія, на якому можна було б літати людині. Змій — моноплан, виготовлений ним, був прообразом сучасного планера. Польоти Можайського на ньому відбувалися біля села Потуш, в кількох кілометрах від села Вороновиці. Експерименти з навітряним змієм дали можливість вченому правильно визначити розміри

підйомної поверхні, здатної утримувати важчий за повітря літальний апарат разом з людиною.

Тут же на стенді — фотокопії рукопису О. Ф. Можайського: «Програма дослідів над моделями літального апарата», привілеїї (патента) на виготовлений ним апарат від 3 листопада 1881 року, журналу засідань комісії по розгляді проекту літального апарата, першої та другої сторінок опису апарата, креслення двигуна, власноручних малюнків Можайського. Поряд — модель першого у світі літака, виконана в масштабі 1:30. Завершується експозиція стенда словами О. Ф. Можайського: «Я желал быть полезным своему отечеству».

Стенд «Біля початків вітчизняної авіації» ознайомлює відвідувачів музею з найважливішими працями учених К. Е. Ціолковського, М. Є. Жуковського, С. Ф. Чаплигіна в галузі аеродинаміки, з тим, яке вони мали значення для розвитку вітчизняної авіації.

Про виникнення в Росії авіаційної промисловості, створення вітчизняних зразків літаків, про безстрашність та мужність російських льотчиків П. М. Нестерова, Є. М. Крутня та інших, які розробили тактичні прийоми ведення повітряних боїв, розповідають матеріали стенда «Авіація в роки першої світової війни».

Історії радянської авіації присвячені стенди: «Червоний повітряний флот в роки громадянської війни», «КПРС — творець і керівник радянського повітряного флоту», «Вище, далше, швидше» (авіація в період передвоєнних п'ятирічок), «В бій за Батьківщину» (в роки Великої Вітчизняної війни), «Реактивна, ракетносна, надзвукова» (в післявоєнні роки).

Серед численних матеріалів є тут і фотографія видатного авіаконструктора О. К. Антонова з особистим автографом, книга М. Чечневої «Небо остается с нами» з дарчим написом, фотографії льотчиць 46-го гвардійського тамансь-

кого полку, портрети авіаторів Вінницької області — Героїв Радянського Союзу. Великий інтерес викликає експозиція, присвячена льотчику Г. М. Олійнику, Герою Радянського Союзу, випускнику Вороновицької школи.

Біля стендів на підставках розміщені моделі літаків — від перших, ще часів громадянської війни, до сучасних, реактивних, надзвукових, а також зразки авіаційного обладнання і озброєння.

Великий розділ музею має назву «Першопрохідники космосу». Серед експонатів — фотокопії вимпелів, встановлених на апараті «Венера-7», бортового журналу космічного корабля «Восток», портрети космонавтів, один з особистих альбомів П. Р. Поповича, лист Г. Б. Берегового — учасника боїв за визволення Вінниччини від німецько-фашистських окупантів у роки війни — учням Вороновицької школи. Тут же чудово виконана юними умільцями, членами фізичного і технічного гуртків, панорама поверхні Місяця, по якій рухається лунохід.

Матеріали окремого залу бойової і трудової слави розповідають про ратні подвиги і трудові звершення односельчан, випускників школи.

Експонати музею широко використовуються на уроках фізики, історії тощо, в позакласній роботі. Тут щороку організовуються вечори (для молодших школярів та старшокласників), присвячені авіації та космонавтиці. Проводиться велика агітаційно-масова робота серед учнів, їх батьків та населення.

На закінчення слід зазначити, що в нашій республіці є немало місць, пов'язаних з іменами видатних людей, і там можуть бути створені подібні шкільні музеї. Особливо вони потрібні в сільській місцевості, де мають стати центрами пропаганди досягнень вітчизняної науки і техніки.

З історії становлення принципів роботи шкільних музеїв *

Ю. А. Омельченко,

Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР

Згідно з діючим «Положенням про шкільний музей», затвердженим ЦК ВЛКСМ, Міністерством освіти СРСР та Міністерством культури СРСР в 1974 р., «шкільний музей є однією з форм роботи по розвитку творчої самодіяльності та громадської активності учнів у процесі збирання, дослідження, обробки, оформлення і пропаганди матеріалів — джерел з історії природи і суспільства, що мають виховну та науково-пізнавальну цінність» (5, 19). Це визначення має принципове значення, воно є керівним при розв'язанні питання про предмет будь-якого дослідження, присвяченого теорії, історії чи методиці роботи, шкільних музеїв.

У минулі роки через відсутність чіткого й ясного визначення сутності та завдань шкільних музеїв були допущені деякі перекручення як у музеєзнавчій, так і в педагогічній літературі, серед яких була поширена підміна предмета дослідження. Такий недолік має місце, зокрема, в роботі А. С. Василенка «Історіографія шкільних музеїв» (3, 101—105). Не відрізняючи точно й виразно шкільний музей як

* Омельченко Ю. А. З історії становлення принципів роботи шкільних музеїв. *Педагогіка. Республіканський науково-методичний збірник*. Випуск 16. Київ. 1977. С. 129—134.

одну із форм позакласної освітньо-виховної роботи з учнями від народного музею, що є «культурно-освітньою установою, створеною з ініціативи і при безпосередній участі трудящих на громадських засадах» (2, 61), А. С. Василенко фактично висвітлив історіографію народних музеїв. Не вдаючись до спеціального роз'яснення відмінності між шкільними і народними музеями, зазначимо, що висновок А. С. Василенка про виникнення й поширення шкільних музеїв виключно під впливом краєзнавчого руху не можна вважати цілком правильним. Це підтверджують насамперед наслідки дослідження дожовтневого періоду історії шкільних музеїв.

Причини виникнення перших шкільних музеїв у Росії в 60-х роках минулого століття пов'язані в більшості випадків із освітньою діяльністю земств, а головне — з розвитком вітчизняної демократичної педагогіки, зокрема, з її боротьбою за здійснення принципу наочності в навчанні (7, 27). Зв'язок між поширенням шкільних музеїв і впровадженням наочного навчання простежується протягом усієї сповненої суперечностей історії цих музеїв до Жовтневої революції. Так, коли в умовах реакції 80-х років поборники офіційної, царистської педагогіки, очолювані міністерством освіти та синодом, почали гоніння на предметні уроки в земській школі, намагаючись знищити будь-які спроби застосування наочності в навчальному процесі, перші шкільні музеї були приречені на загибель або, в кращому разі, на жалюгідне існування. І навпаки, в міру утвердження наочності як принципу дидактики на рубежі XIX—XX століть шкільні музеї відроджуються, вдосконалюються (8, 622—624).

Перші музеї у земських школах були дуже скромні. Фактично вони являли собою невеликі зібрання наочного приладдя та посібників, виготовлених учителем або придбаних

школою (карти, картини, малюнки, моделі), а іноді й просто різних натуральних речей, необхідних для ілюстрування того чи іншого предмета навчання. І лише наявність у таких зібраннях невеликих колекцій окам'янілостей, кісток тварин, комах, старовинних монет, гербаріїв давали підставу називати їх музеями. При цьому тогочасні педагоги визнавали, що навіть «найзашкарубліші книжники не могли не користуватися цим музеєм наочного приладдя, тому що без нього не можна було прочитати жодної статті з «Книги для класного читання», ні Корфа, ні Бунакова, а особливо Водовозова та Ушинського» (8, 622—623).

Погляди на шкільний музей у дореволюційному музеєзнавстві та педагогіці не відзначалися сталістю й чіткою визначеністю. Деякі педагоги вбачали в шкільному музеї «учбово-допоміжну установу», яка є «простим необхідним зібранням колекцій, приладів, картин і взагалі усього того, що повсякденно використовується в школі, де існує наочне викладання». На їхню думку, зібрані в шкільному музеї «наукові рідкості, що характеризують місцевість з боку геологічного та історичного, а також з'ясовують особливості навколишньої флори та фауни, лише бажані, але не обов'язкові» (13, 12). Інші педагоги вважали, що взагалі таке зібрання наочних посібників називати музеєм не можна. Так, Б. Є. Райков рішуче виступав проти «шкільних музеїв того, на жаль, типу, що дуже часто зустрічається, який являє собою склад різноманітного і часто непотрібного матеріалу, зібраного без певної мети і плану». Він висловлювався за музей «планомірно складений», за систематично підібрану «серію предметів і колекцій, які служать для демонстрації на уроках і відповідають курсу, що проходять у школі». Такий «музей-кабінет має складатись за строго виробленим списком-мінімумом і постійно поповнюва-

тись», писав Б. Є. Райков у рецензії на збірник «Руководство к устройству школьного естественно-исторического музея местной природы». Тут же він зазначав, що назва «шкільний кабінет» більше відповідає дійсності, ніж назва «шкільний музей», і що досвід створення в російській школі «нормальних природничо-історичних кабінетів невеликий і до цього часу ще не вдалося скомбінувати задовільного зразка» (11, 26—27).

Незважаючи на це, термін «шкільний музей» в музеезнавчій та педагогічній літературі став універсальним і вживався як назва педагогічних стаціонарних та пересувних музеїв-складів наочного приладдя, кабінетів і зібрань наочних посібників та природничо-історичних колекцій при початкових і середніх навчальних закладах, а іноді й при позашкільних освітніх установах. Переважна частина педагогів була переконана в тому, що «сучасна школа неможлива без навчального музею, як майстерня без інструменту» (8, 83), і вбачала в музеї передусім засіб підвищення ефективності навчального процесу шляхом його унаочнення.

Аналіз дореволюційної музеезнавчої та педагогічної літератури, присвяченої шкільним музеям, дає змогу простежити, як поступово у вітчизняній прогресивній педагогіці формувались теоретичні принципи організації та роботи шкільних музеїв. Деякі з них не втратили свого значення і донині. Найважливішим для дальшого розвитку теорії і практики шкільних музеїв був висновок, зроблений передовими педагогами про те, що шкільний музей «є не більше як метод, тобто засіб навчання, виховання, розвитку прихованих здібностей, а головне — вчити вчитися, вчити самого себе» (4, 122).

Вчителі, які мали багатий практичний досвід роботи в шкільному музеї, вважали, що в навчально-виховному

процесі вирішальне значення має «не стільки музей, скільки сам процес його збирання». Вони порівнювали шкільний музей із квіткою, її надземною частиною, «корені якої глибоко увійшли в товщу наочно-творчого навчання» (4, 120).

Важливе значення цього висновку, що перетворився в теоретичний принцип, було визнано вже в перші роки Радянської влади. «Одним з методів сучасної школи є збирання шкільного музею. Саме — процес збирання», — читаємо на сторінках журналу «Просвещение Донбасса» за 1923 р. (10, 96). Не треба багато проникливості, щоб побачити спільне в тогочасному і теперішньому розумінні значення шкільного музею.

Передова демократична педагогіка пішла далі поширеного в дореволюційний час уявлення про шкільний музей лише як засіб унаочнення навчального процесу, акцентуючи увагу на інших його навчально-виховних можливостях. Так, учасники попередніх зборів по організації Першого Всеросійського з'їзду діячів музеїв у спеціальній резолюції звернули увагу міністерства народної освіти на необхідність сприяти розвитку шкільних музеїв, бо воно «має бути тут зацікавлене у зв'язку з безперечним виховним значенням таких музеїв» (9, 29).

Деякі педагоги розглядали шкільний музей як засіб об'єднання учнів для розвитку навичок фізичної праці. У зв'язку з неможливістю за тогочасних умов шкільного устрою втілити в життя трудові засади ці педагоги закликали «підтримувати прагнення учнів до різного роду фізичних занять вдома, влаштовувати для цього час від часу в стінах училища виставки учнівських робіт» (12, 12). При цьому малося на увазі, що матеріали таких виставок можуть бути покладені в основу шкільного музею, який стане місцем, де вчителі та учні навчатимуться у попередніх поколінь педа-

гогів і вихованців школи. Про такий музей тоді писали, що він «буде дзеркалом і школи, — він може відбивати з вичерпною повнотою усе життя школи, його послідовну течію, поступове набування знань учнями» (4, 126).

В умовах радянського ладу ця ідея була розвинута далі. На відміну від своїх дореволюційних попередників, педагоги 20—30-х років уже бачили у процесі створення і роботи шкільного музею не лише один із шляхів трудового виховання, а й засіб розвитку творчості учнів, виховання їх соціальної активності, згуртування колективу. Своєрідною спробою реалізації цих ідей була організація в багатьох школах у 20-х роках так званих триместрових та річних виставок дитячої творчості, що розглядались як підсумок педагогічної роботи і часто перетворювалися в шкільні музеї.

Чимало випадків переростання шкільних виставок дитячої творчості у шкільні музеї спостерігається й у наш час, хоч така можливість розширення мережі шкільних музеїв далеко не скрізь використовується. Особливо це стосується шкіл, де протягом багатьох років плідно працюють гуртки дитячої технічної та художньої творчості, систематично організовуються виставки. Створення з кращих експонатів таких виставок політехнічних і художніх музеїв дало б школі можливість не тільки показати свої досягнення, а й узагальнювати попередній досвід педагогічної роботи, краще використати його.

Прогресивні педагоги ще в дожовтнєві часи підкреслювали, що, створюючи музей, виставку, школа має змогу підтвердити свій престиж в очах населення, як соціальний центр села. Вони вбачали в організації музею засіб наближення школи до життя. На їхню думку, шкільний музей міг би стати також центром просвітницької роботи серед дорослого населення. Проте в умовах старого суспільства

це була тільки мрія. Лише радянська педагогіка показала на ділі, що шкільний музей може стати і осередком освіти трудящих, і чинником їх виховання, і засобом їх залучення до активної громадської діяльності. Ще в 1919 р. А. В. Луначарський вказував, що при кожній сільській школі має бути маленький позашкільний центр, і підкреслював необхідність «створити мережу освітніх музеїв, які можна поповнити маленькими місцевими збірками». На його думку, створення таких музеїв «могло б прийти знизу, маючи велике виховне значення» (6, 307).

Аналіз історії музейної справи свідчить, що періоди найбільш активного музейного будівництва завжди пов'язані з піднесенням творчої активності трудящих. Так було в перші роки Радянської влади, коли населення брало активну участь в охороні пам'ятників, у краєзнавчому русі, так є і в наш час, коли громадськість ще активніше включається в роботу по збереженню історичних пам'яток, вихованню дітей та молоді. Саме зв'язок з громадськістю, її участь у створенні шкільних музеїв стала запорукою ефективності їх роботи. Показово, що завдяки підтримці партійних і радянських органів, співдружності школи, сім'ї і громадськості чимало шкільних музеїв переростає в народні. Так, зв'язок з громадськістю став одним з найважливіших принципів роботи шкільних музеїв, цей зв'язок наближає їх до життя, дає змогу ефективно виховувати молодь на революційних, бойових і трудових традиціях нашого народу.

Деяких корисних і правильних висновків дійшли до революційні педагоги щодо організації та методики роботи шкільних музеїв. Переконавшись у тому, що надмірне використання наочності може призвести до негативних наслідків, вони закликали не перевантажувати експозиції шкільних музеїв, не давати експонатів, форма яких не спри-

яє розумінню їх змісту. Тим часом цей недолік зустрічається навіть у сучасних шкільних музеях.

Дореволюційна прогресивна педагогіка орієнтувала вчителів на використання в шкільних музеях у першу чергу місцевих матеріалів «не в тому, звичайно, розумінні, щоб місцевий елемент усунув загальне, а в тому, щоб той, хто навчається, входив у кожний предмет, починаючи з найближчого, що повсякденно спостерігається, а від нього йшов до загального» (8, 730—732). В той же час не заперечувалась можливість використання у шкільних музеях більш широкого кола матеріалів. Так, при створенні шкільного географічного музею рекомендувалось через міжшкільний обмін використовувати експонати, які дають уявлення про флору і фауну інших місць країни.

За радянського часу ідея широкого використання місцевого матеріалу для створення шкільного музею широко втілювалась у життя вже в 20-х роках, коли школа поставила завдання — не лише вивчати місцевість та її виробництво, а й брати активну участь у підвищенні його продуктивності.

У наш час в школах УРСР створено 1127 краєзнавчих музеїв, експозиції яких висвітлюють природу та історію села, міста, краю на фоні історії всієї країни.

Немало цінних вказівок щодо методики виготовлення та збирання гербаріїв, чучел тварин, ентомологічних, палеонтологічних та геологічних колекцій міститься в різноманітних публікаціях, присвячених шкільним музеям, на сторінках дореволюційних періодичних видань, як-то: «Педагогический вестник», «Народный учитель», «Вестник воспитания», «Школьные экскурсии и школьный музей», «Наглядное обучение», «Для народного учителя», «Русская школа». Багато які з цих методичних порад не втратили свого значення й до нашого часу (самодіяльне створення шкільних музеїв,

орієнтація на збирання оригінальних пам'яток, створення природничих колекцій, проведення природоохоронних заходів, комплектування та використання на уроках наукових і навчальних колекцій).

Таким чином, вивчення історії шкільних музеїв дає підставу твердити, що деякі важливі теоретичні принципи їх організації та роботи вперше були сформульовані у дожовтневій прогресивній педагогіці. Витримавши випробування часом, вони стали надбанням сучасної теорії і практики шкільних музеїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976.
2. Абдрашитова И. М. Сеницына К. Р. «Школьный музей», Казань, 1973.
3. Василенко А. С. Історіографія шкільних музеїв. «Радянська школа», 1969, № 5.
4. «Вестник воспитания», 1915, № 3.
5. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. К., 1974, ' № 23.
6. Луначарский А. В. Об изобразительном искусстве. Т. 2, М., 1967.
7. Музеи и их образовательное значение. СПб., 1910.
8. Практическая школьная энциклопедия. М., 1912.
9. Предварительный съезд по устройству первого Всероссийского съезда деятелей музеев. М., 1913.
10. «Просвещение Донбасса», 1923, № 3.
11. «Русская школа», 1911, № 12.
12. «Русская школа», 1914, № 7—8.
13. Хитков Н. Школьный музей. Его значение и организация. К., 1913.

Шкільні музеї — центри навчально-виховної роботи *

*Г. Є. Ясєв,
завідуючий методичним відділом
Республіканської станції юних туристів*

За останні десятиріччя кількість музеїв у школах України зросла майже в десять разів. Якщо в 1950 році їх було близько 2,5 тис., тобто в середньому один на десять шкіл, то тепер вони створені в більшості навчальних установ республіки.

Без перебільшення можна сказати: шкільні музеї стали справжніми помічниками педагогів у навчанні й вихованні учнів, підвищенні їхнього загальноосвітнього і культурного рівня. Шкільні музеї все частіше називають центрами навчально-виховної роботи. Більше того, діяльність деяких з них виходить за межі школи. Недаремно 42 шкільні музеї республіки удостоєні звання «Народний музей». Їх популярність пояснюється високим рівнем культурно-освітньої роботи, великою кількістю зібраних експонатів. [...]

Велику роботу з військово-патріотичного виховання проводять музеї бойової слави. Увічнюючи всенародний подвиг, здійснений у роки Великої Вітчизняної війни, вони виховують у дітей любов до Батьківщини, до Радянських

* Ясєв Г. Є. Шкільні музеї — центри навчально-виховної роботи. *Радянська школа*. 1980. № 12. С. 49—52.

Збройних Сил, готовність стати на захист завоювань Жовтня.

Шкільні музеї справляють помітний вплив і на трудове виховання учнів. Численні стенди розповідають про трудові подвиги земляків, гідні наслідування молоддю. Економіка рідного краю, його новобудови орієнтують школярів на свідомий вибір майбутньої професії. Зразки готової продукції промислових підприємств, колгоспів і радгоспів, твори образотворчого мистецтва показують велич людської праці.

Найбільш повно характеризує рідний край краєзнавчий музей. В епоху науково-технічної революції, бурхливого розвитку народного господарства помітно змінюється карта місцевості. Юні краєзнавці не відстають від часу, відображаючи в експозиціях зрешувальні системи, нові дороги, промислові об'єкти та ін.

Шкільним планом за розділами навчальної і виховної роботи передбачається використання експонованих матеріалів для вивчення програмового матеріалу та виховання учнів. Ради музеїв відповідно планують екскурсії й масові заходи, прийом відвідувачів з інших шкіл та організацій.

Останніми роками почали створюватись музеї при комсомольсько-піонерських постах біля Вічного вогню. Структура їх експозиції має свої особливості. В першому розділі, як правило, розповідається про героїв, на могилах яких горить Вічний вогонь (у ряді міст Вічний вогонь палає біля могили Невідомого солдата), про героїчні події, пов'язані з обороною та визволенням від німецько-фашистських загарбників рідного краю. Другий розділ присвячується героям-комсомольцям, прізвища яких викарбувані на почесній зброї вартівих. У третьому показано історію по-

чесного караулу і створення самого музею, відображено успіхи учнів у навчанні, результати змагання шкіл за право нести почесну варту, матеріали з військово-патріотичного виховання, участі у військово-спортивних іграх «Зарниця» та «Орленок».

Останній розділ розповідає про колишніх вартових почесного караулу — активних трудівників, воїнів. Тут же зберігаються книги відгуків відвідувачів музею.

У зв'язку з тим, що чисельність шкільних музеїв продовжує збільшуватись, доцільно ввести єдине тлумачення типів шкільних музеїв, їх цілей і завдань, змісту і форм роботи, порядку обліку та збереження фондів. У цій справі позитивну роль відіграло Положення про шкільний музей, затверджене секретаріатом ЦК ВЛКСМ, колегією Міністерства освіти СРСР і колегією Міністерства культури СРСР (постанова від 19 серпня 1974 р.), а також лист Міністерства культури УРСР, Міністерства освіти УРСР, президії правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури «Про паспортизацію музейних закладів на громадських засадах» (від 30 січня 1979 р.).

Згідно з Положенням шкільний музей — це одна з форм роботи, що покликана сприяти розвитку творчої самодіяльності і громадської активності школярів у процесі збирання, дослідження, обробки, оформлення та пропаганди матеріалів — джерел з історії природи і суспільства, що мають виховну та науково-пізнавальну цінність. Ця триєдина вимога (тобто збирання, збереження експонатів, їх демонстрування та пропаганда) ставиться до будь-якого музею взагалі. Музеї обладнуються в окремих приміщеннях, експозиція будується за хронологічно-тематичним порядком.

Відсутність однієї з названих вимог не дає права називатись музеєм. У предметному кабінеті, наприклад, експонати містяться у шафах і демонструються лише під час від-

повідних уроків. Свої особливості мають і виставки. Якщо в музеях експонати зберігаються постійно, то виставки мають тимчасовий характер.

Згідно з Положенням шкільні музеї створюються на громадських засадах. Експонати збирають учні. До оформлення експозиції залучаються батьки та шефи. Як правило, загальноісторичні події розкриваються на тлі місцевого матеріалу і пов'язуються з життям і справами вихованців школи, кращих людей рідного міста (села), району. Експурсоводи — самі учні. В музеях проводяться різноманітні масові заходи. Рекомендацій щодо площі приміщень та кількості експонатів Положення про шкільні музеї не містить, справа не в цьому — важливо, які виховні можливості закладені в кожному експонаті.

Положення передбачає такі шкільні музеї:

- історичні: Ленінські кімнати-музеї; історико-революційні; бойової і трудової слави; історії рідного села, колгоспу, заводу; історії рідної школи; комсомольської, піонерської організацій міста (села), району; археологічні; меморіальні, присвячені видатним партійним та державним діячам, відомим революціонерам і воєначальникам;
- художні: мистецькі; прикладного мистецтва; меморіальні (відомих художників, архітекторів, скульпторів, народних майстрів);
- літературні: за змістом окремих художніх творів; меморіальні (видатних письменників та поетів);
- природничо-наукові: ботанічні, зоологічні, географічні, геологічні, музеї охорони природи;
- технічні: музеї політехнічного характеру; присвячені якійсь галузі знань чи науки; меморіальні (відомих конструкторів та винахідників, народних умільців);

- краєзнавчі: широкопрофільні та з окремих тем;
- комплексні.

У багатьох школах обладнано музейні кімнати та зали, які класифікуються за тим же принципом, що й музеї, але за оформленням значно відрізняються від них. Так, у кімнатах відсутні оригінальні експонати. Їх експозиції побудовано з використанням загальнодоступних наборів фотографій, плакатів, листівок тощо. Зали оформляють у школах, де не вистачає окремих приміщень; експозиції можуть міститися також у коридорах.

Для обладнання шкільного музею за розпорядженням директора комплектується робоча група учителів, учнів, батьків, шефів, представників громадськості. Серед дітей оголошується конкурс на виготовлення макетів, діорам, копій, муляжів. Окремі завдання виконують шкільні майстерні, міжшкільні навчально-виробничі комбінати. Для методичного керівництва до робочої групи залучають представників державних музеїв.

Фонди шкільного музею постійно поповнюються самі школярі. Під час походів та екскурсій з ветеранами партії, Великої Вітчизняної війни та праці вони збирають оригінальні документи, фотографії, рукописи, рідкісні друковані видання, звукозаписи, речові експонати, реліквії минулого й сучасного. Згідно із законом «Про охорону й використання пам'яток історії та культури» ці матеріали є надбанням народу й охороняються державою. Тому в Положенні про шкільний музей зазначається, що оригінальні експонати слід щороку реєструвати у відповідних державних музеях, а ордени, зброю, вироби з дорогоцінних металів та коштовного каміння передавати до них на збереження. Взамін виготовляються копії, муляжі, макети. Для краєзнавчих музеїв будуть корисні знаряддя праці

різних часів, зразки промислової продукції, геологічних порід, листівки, давні газети з цікавими повідомленнями, рідкісні видання книг, предмети побуту тощо.

Пошукові завдання планують і розробляють керівники музеїв, учителі-предметники, ветерани війни і праці, державні музеї. Нерідко й самі школярі вдало визначають і пропонують напрям пошуку. Зібрані речі та документи слід реєструвати у книгах надходжень.

На кожний експонат робиться докладний опис: кому він належав, з якою подією пов'язаний, до якого часу відноситься, ким, де і коли знайдений. Ці дані варто включати до тексту розповіді екскурсовода.

Сучасні технічні засоби дають змогу робити звукозаписи спогадів, а зустрічі з ветеранами фіксувати на кіноплівці. Ці матеріали також можуть бути експонатами.

Як правило, екскурсії за розділами експозиції проводять самі учні. Вони розробляються у трьох варіантах: для дітей молодшого віку, середніх і старших класів. Увагу відвідувачів активізує відповідне музичне і світлове оформлення екскурсії.

Роботою шкільних музеїв керують ради. У школах, де функціонує 2—3 профільних музеї, також доцільно створити одну раду з відповідними секціями.

Підвищення ролі шкільних музеїв у вирішенні актуальних завдань сучасної загальноосвітньої школи, зростання їх впливу на навчально-виховний процес і поглиблення знань учнів ставлять нові вимоги до більш кваліфікованого керівництва їх діяльністю. З цією метою створюються обласні комісії шкільних музеїв на громадських засадах, які займаються питаннями вдосконалення форм і методів їх роботи, організацією та проведенням оглядів, здійсненням зв'язків з первинними організаціями, товариствами

охорони пам'ятників історії та культури, охорони природи тощо. Комісії керують паспортизацією музеїв, здійснюють контроль за збереженням унікальних експонатів. Вони залучають до роботи в шкільних музеях представників громадськості, узагальнюють позитивний досвід.

Колегія Міністерства освіти УРСР затвердила Положення про районну (міську) методичну раду керівників шкільних музеїв. Її завданням є колективне опрацювання найважливіших питань змісту і методики діяльності шкільних музеїв, аналіз планів, обговорення питань урочної та позакласної роботи, взаємовідвідування музеїв керівниками, підвищення їх науково-теоретичного рівня і методичної кваліфікації.

Відповідно до профілів шкільних музеїв при цих радах створюються методичні комісії керівників Ленінських кімнат-музеїв, краєзнавчих музеїв, музеїв історичного, мистецтвознавчого, природознавчого, технічного профілів, комплексних тощо.

Методичні ради керують діяльністю опорних шкільних музеїв за профілями, на які покладається методична робота і навчання кадрів.

Систематично проводяться огляди-конкурси шкільних музеїв, мета яких — заохочення та стимулювання їх діяльності. Переможцями стають музеї, де зібрано багато оригінальних експонатів, добре налагоджена масова робота, ведеться підготовка учнів-екскурсоводів тощо. За однакових показників вищої оцінки удостоюються ті музеї, в обладнанні яких брали участь самі учні, власними руками виготовляли макети, муляжі, копії. Враховується також кількість цінних експонатів, переданих державним музеям. Недавно закінчився огляд Ленінських кімнат-музеїв, музеїв історії комсомолу та піонерської організації, присвячений

110-й річниці з дня народження В. І. Леніна. У ньому взяло участь близько 1800 шкільних музеїв України; 119 з них нагороджено грамотами а дипломами. Високу оцінку здобули Ленінські кімнати-музеї шкіл Житомирської, Харківської, Тернопільської, Івано- Франківської, Дніпропетровської, Львівської, Кримської областей, міст Києва та Севастополя.

[...]

Шкільний музей*

Д. М. Даєн

Школа — Батьківщині

Музей історії СШ № 70 м. Києва. Невелика кімната. На стінах — власноручно виготовлені вчителями та їх вихованцями стенди, на яких розміщено давні й сучасні фото, документи, вирізки з газет і журналів. На столиках — альбоми, що розповідають про кращих учителів та випускників школи, книги, написані колишніми учнями, а нині — відомими людьми, якими пишається країна.

На стенді, присвяченому першим випускникам школи далекого 1938 року, з давніх, зроблених ще касетним «Фотокором» знімків, дивляться сімнадцятилітні Юрій Митропольський і Микола Каракулько. Ось вони у військовій польовій формі: обидва — командири Червоної Армії часів Великої Вітчизняної...

Матеріали музею простежують їх життєвий шлях. Ю. О. Митропольський став видатним ученим, директором інституту математики АН УРСР, представляє радянську математичну науку на міжнародних конгресах, був членом делегації УРСР в ООН. А М. Ф. Каракулько — професійний військовий. Багато років служив у Радянській Армії. Вий-

* Даєн Д. М. Шкільний музей. *Радянська школа*. 1986. № 10. С. 81—83.

шов у відставку полковником. Вони і нині — найщиріші друзі, довіку вірні рідній школі, яка для Юрія Олексійовича рідна тричі: тут навчалися його діти та онуки. І таких династій у школі чимало.

Ось рукописна книга обсягом понад 200 сторінок машинописного тексту. Це спогади і роздуми видатного авіа-конструктора, лауреата Державної премії СРСР Ю. Є. Ілленка, який навчався у 70-й напередодні Великої Вітчизняної війни. Свою рукописну книгу Юрій Євгенович написав для сьогоденішніх вихованців десятирічки, для прийдешніх поколінь. А ось — історична монографія Н. М. Новикової, випускниці 1940 р., нині — наукового співробітника Академії суспільних наук при ЦК КПРС.

Окремий стенд присвячено тим, хто віддав своє життя у боротьбі з гітлерівськими загарбниками, хто навік залишився молодим. Віктор Рибальський загинув смертю хоробрих під Ленінградом, Павло Губа — під Сталінградом, Анатолій Шинаков — під Смоленськом... Школа дбає, щоб про них не забули, щоб на прикладі героїв виховувалися юні.

Експонати музею розміщено у хронологічній послідовності. Серед матеріалів, присвячених першим післявоєнним рокам, — хвилююча розповідь про В. О. Знаменського. Ось його фото 50-х років: мужнє молоде обличчя, морський китель з погонами старшого лейтенанта. Таким був тоді колишній військовий лікар Тихоокеанського флоту.

З нарису «Ампула життя», який надрукувала «Комсомольская правда» 13 червня 1968 р., дізнаємося про те, що навесні 1959 р. у Владивостоку поширилася дивна хвороба. Лікарі не знали, як з нею боротися. Їй дали умовну назву «далекосхідна скарлатинозна пропасниця». Знайти збудника хвороби, що лютувала, забираючи людські життя, не вдавалося. В. О. Знаменський виділив у лабораторії таємничий вірус. Однак

треба було довести, що саме цей вірус викликає пропасницю. Підтвердити відкриття можна було лише експериментом. Володимир Олексійович прийняв рішення випробувати дію вірусу на собі. Тридцять один день у тяжкому стані пробував у лікарні відважний дослідник. Переборов хворобу, довів, що саме є її збудником, відкрив засіб боротьби з ним. 17 червня 1968 р. захистив дисертацію на тему «До питання про етимологію далекосхідної скарлатинозної пропасниці». Основним документом наукового дослідження була історія хвороби, яку В. О. Знаменський прищепив собі. Нині він — доктор медичних наук, завідує кафедрою епідеміології Центрального інституту удосконалення лікарів Міністерства охорони здоров'я УРСР.

У 1949 р. закінчив СШ № 70 І. А. Лещенко, який своє життя присвятив навчанню та вихованню молодих робітників. Тепер він — заслужений учитель УРСР, директор Київського СПТУ № 1.

Широко відоме ім'я В. В. Зубарева — випускника школи 1950 р., нині народного артиста РРФСР. На сцені Київського, а згодом — Московського театрів юного глядача він створив чимало яскравих образів, з яких найвизначніший — образ В. І. Леніна. Акторську роботу В. В. Зубарева можна без перебільшення назвати педагогічною, адже все життя він працює в дитячому театрі.

Учителі передали мені, говорить В. В. Зубарев, не тільки секрети професії, а й своє розуміння моральності у мистецтві, громадянськості у творчості.

Актором став і випускник школи 1951 р. М. І. Мерзлікін, нині заслужений діяч мистецтв УРСР, головний режисер Київського молодіжного театру.

У нарисі «Наш клас», опублікованому газетою «Молода гвардія», — розповідь про випускників 1954 р. Зокрема,

Й. Б. Хриплович став доктором математичних наук, науковим співробітником Інституту ядерної фізики, лауреатом Ленінської премії СРСР 1982 р. Поклади золота, бурштину та інших цінних копалин відкрив кандидат геолого-мінералогічних наук В. І. Мацуї, Є. Ю. Лишанський — головний архітектор генерального плану розвитку м. Києва, А. А. Романчук став партійним працівником. В одній з найважливіших галузей сільського господарства — тваринництві трудиться П. Б. Духовний, удостоєний високих урядових нагород. Про його самовіддану працю не раз писали центральні та республіканські газети.

Експонати музею розповідають про випускників 60-х та 70-х років. Серед них — економіст Т. О. Будникова, яка брала участь у визначенні вартості запуску в космос знаменитих Білки та Стрілки; вчителі О. Б. Силіна, Л. П. Погорєлова; передові виробничники — робітники В. М. Сушко, М. О. Парфенюк, І. В. Ярошук, В. І. Лузін; відомі спортсмени — колишній гравець Київського «Динамо», майстер спорту міжнародного класу В. Л. Зуєв, багатоборець майстер спорту міжнародного класу О. В. Лисичонок та інші.

— У наші дні музей у школі — не дивина, — говорить директор СШ № 70 Л. П. Погорєлова. — У закладах освіти працюють музеї та зали В. І. Леніна, бойової і трудової слави, інтернаціональної дружби та інші. Деякі музеї висвітлюють діяльність видатних людей, якими пишається Вітчизна. Створення експозицій — нелегка, але захоплююча справа і для вчителів, і для учнів. Мені здається, найцікавіше — збирати матеріали з історії своєї школи. Це дає змогу у людських долях досягти пройдений шлях, побачити результат навчально-виховної роботи: яких громадян дала Батьківщині школа.

Продовжувати себе в дітях

Історія школи — це історія учительського та учнівського колективів, багаті традиції, що формують підростаючі покоління, це почуття сім'ї єдиної, яка назавжди повагою та любов'ю об'єднує учителів і учнів, батьків і шефів — усіх причетних до найвеличнішого таїнства — виховання людини.

Київська школа № 70 була створена в далекому 1924-му спочатку як семирічка. Десятирічною стала у 1936-му. У 1937 р. для неї було збудовано чотириповерховий навчальний корпус, як на той час, на околиці міста, а нині вона опинилася майже в центрі Києва — так він розрісся. Під час тимчасової окупації столиці України гітлерівці перетворили приміщення школи на казарму. Втікаючи під ударами радянських військ, зруйнували шкільний будинок, спалили сад.

Як і весь багатостраждальний Київ, школа піднялася з руїн. Навчання у ній відновилося з 1944 р. Почали повертатися на роботу вчителі; хто — з фронту, хто — переживши жах окупації, хто — з далекої евакуації.

Інвалідом повернувся до школи вчитель фізики А. К. Яковенко. Викладав, як і раніше, цікаво, вимогливо. Під його керівництвом у допоміжному приміщенні учні обладнали майстерню, в якій з уламків зібрали мотоцикли. У дуже складних матеріальних умовах трудове і технічне навчання здійснювалося завдяки героїзму вчителя, його безмежній любові до своєї справи.

Рани Андрія Корнійовича не заживали. Під загрозою гангрені довелось ампутувати і другу ногу. Але й тоді він не залишив школу. Пересуваючись на візку-стільці, не тільки викладав, а й диригував шкільним хором! Яковенківські вихованці часто виступали з концертами у своїй та інших школах, у виробничих колективах, займали призові місця

в оглядах художньої самодіяльності. Учні відповідали Андрію Корнійовичу самовідданою любов'ю.

Сила духу А. К. Яковенка була такою могутньою, — говорить П. В. Карпенко, випускник 1948 р., нині журналіст, — що ми забували про його тяжку інвалідність. Ця людина викликала почуття захоплення. Звичайно, учні піклувалися про свого вчителя. Умільці на чолі з Ігорем Барзиловичем (тепер він інженер, керівник будівельного тресту), наприклад, змайстрували пристрій для прямого, минаючи східці, в'їзду до квартири вчителя, який мешкав на другому поверсі.

Саме життєвий приклад нашого Андрія Корнійовича Яковенка допоміг мені прийняти нелегке рішення про випробування на собі дії вірусу пропасниці, — зізнається В. О. Знаменський.

Глибокий слід у пам'яті вихованців залишив М. М. Шапошников, який викладав математику у школі з 1924 по 1959 рр.

Випускникам довоєнних та післявоєнних років не забути вчительки російської мови і літератури Є. К. Новомглинської. Педагог за покликанням, вона повністю віддала себе справі навчання і виховання учнів. Уроки Євгенії Костянтинівни відзначалися глибоким змістом, цікавими формами навчання. Нещаслива особиста доля (ще до війни загинув чоловік, у боях з фашистами поліг син) не зломил її. Навчаючи мови і літератури, вона виховувала в учнів любов до Батьківщини, готовність до останнього подиху захищати рідну землю. Вихованці Є. К. Новомглинської не обмежувалися читанням хрестоматії, заучуванням характеристик «образів» за підручником. Вони захоплювалися вітчизняною та зарубіжною класикою, читали твори сучасних письменників, сперечалися, грали в драмгуртку, яким керувала їхня вчителька, писали вірші і статті до шкільного рукописного журналу.

Євгенія Костянтинівна належала до тих педагогів, яскрава особистість яких допомагає долати недосконалість програм і підручників, творити власну методiku.

Вона стала для нас другою матір'ю, — говорять про свого наставника В. І. Кубасов, О. Б. Силіна, С. І. Нещадин, Е. В. Панченко.

Чимало справжніх ентузіастів, майстрів своєї справи серед педагогів СШ № 70. Донедавна працювала директором З.Ф. Кольчинська. Двадцять років вона не просто очолювала, а об'єднувала колектив педагогів та учнів, дбайливо підтримувала прекрасні традиції школи. Переважна більшість учителів віддала 70-й практично все життя. І не лише вчителі. З 1947 р. працює секретар школи З. І. Гаркуша. Заступником директора називають її в десятиріччі, настільки велике в цієї жінки почуття відповідальності за все, що відбувається тут. Для учнів різних поколінь Зоя Іванівна — рідна!

Ще одна прекрасна традиція побутує у 70-й: помічати обдарованих педагогічним талантом учнів, спрямовувати їх на навчання у педагогічних вузах.

Матеріали шкільного музею розповідають, як стали вчителями колишні випускники Л. П. Погорєлова (нині — директор школи), А. М. Силуянова (заступник директора), С. В. Маківець (учитель математики), С. О. Перепеченко (вчителька образотворчого мистецтва) та інші.

Молоді вчителі з допомогою старших товаришів швидко оволодівають педагогічною майстерністю. Хорошим фахівцем стала Л. П. Погорєлова. Їй присвоєне звання вчителя-методиста. Уже протягом кількох років Лариса Петрівна успішно керує районною школою передового педагогічного досвіду з методики вивчення творів В. І. Леніна, документів КПРС та Радянської держави у курсах історії і суспільствознавства.

Стенди музею розповідають про участь учителів А. Ф. Силуянової і Т. А. Глабець у роботі XIV і XIX з'їздів ВЛКСМ, нагородження Л. П. Погорєлової та А. Ф. Силуянової орденом «Знак пошани».

У 1966 р. школа була експонентом ВДНГ СРСР, нагороджена Дипломом головної виставки країни; у 1967 та 1976 рр. її нагороджено грамотами ЦК ВЛКСМ. Про це також дізнаються відвідувачі музею з його експонатів.

Зміна зміні йде...

У музеї історії 70-ї матеріали систематизовано по напрямках пошуку: керівники, школи, вчителі, випускники (по роках випуску), комсомольська та піонерська організації, шефи.

В альбомі, присвяченому випуску 1954 р., є цікаві відповіді колишніх учнів на запитання «Що мені дала школа?». Дехто з них зіставив проблеми, які розв'язувала школа у 1944—1954 рр., з тими, що постають перед нею сьогодні.

Так, доктор медичних наук Л. В. Окулов щиро цікавиться перебудовою школи, питаннями удосконалення навчання і виховання юні. «Наш час, — зазначає він, — висуває підвищені вимоги до якості підготовки підростаючого покоління. Здійснюється реформа школи. Як мені здається, у моїй сімдесятій деякі з вимог реформи втілювались у життя ще 30—40 років тому. Наприклад, принцип навчання з 6 років. У 1944-му в перший клас приймали семиліток. Але для мене та ще кількох хлопчиків з огляду на наші знання та вміння було зроблено виняток. У результаті — школа і вуз закінчені на рік раніше, працювати почав теж на рік раніше! Досвідом життя свідчу: ні, не помилилася моя школа у далекому 1944-му! Наче передбачала майбутні зміни...

Друге: реформа вимагає підвищення ефективності морального, трудового, фізичного виховання школярів. Пригадую, як одразу після визволення міста від фашистів прийшли ми до школи. Ремонт приміщення ще не був завершений. Вчилися у холодних класах. У невиливайках замерзало чорнило. Сиділи у пальтах і шапках. Писали на обгортковому папері. На 35 учнів було кілька букварів. Найбільш незабезпеченим безплатно видавали одяг і взуття: аби ті, у чийх сім'ях на двох дітей була лише одна пара черевиків, могли відвідувати школу. Нестатки не викликали розпачу. Вчителі пояснювали: «Війна! Подолаємо ворога — здолаємо й труднощі! Ви, діти, тільки вчіться!». І ми вчилися на совість. Бачили в цьому свій обов'язок перед Вітчизною, перед батьками-фронтовиками...

У школі діяв трудовий гурток учителя А. К. Яковенка, у якому я і мої ровесники, прилучаючись до праці, вперше відчували ні з чим не зрівнянне почуття задоволення її результатами. Згодом мені випало на долю бути комбайнером на цілині, потім слюсарем, столяром, паркетником, електромонтером. І все це прекрасно поєднувалося з основним фахом — лікарським.

При школі стадіону не було. Але був учитель фізкультури М. З. Оселко (він ще працює, незважаючи на те, що віком сягнув за 60!), і ми під його керівництвом бігали на луках на дистанції, стрибали у довжину і у висоту, організовували кроси, лижні гонки. Я і мої ровесники віддані спорту. Заохочуємо до занять фізкультурою дітей та онуків. Моральність, любов до праці й спорту, закладені школою, у мого покоління міцні».

Ще про одну хорошу традицію можна довідатися в шкільному музеї. Це — звернення випускників минулих років до тих, хто вчиться тепер. Складають їх на ювілейних зустрічах.

У 1974-му, до 50-річчя школи, звернення написали Ю. О. Митропольський, В. О. Знаменський та Ю. Є. Ілленко. Через десять років нове звернення склали Герой Радянського Союзу Л. С. Цибізов, полковники М. Ф. Каракулько та А. В. Захарчуков. Ці документи зачитують на шкільних лінійках, обговорюють у класах, комсомольських групах.

Колишні випускники, нині вчені, військові, робітники, педагоги, лікарі, актори закликають молодь берегти і примножувати честь школи, сумлінно ставитися до навчання, суспільно корисної праці, опановувати основи наук, професії, бути готовими до праці і оборони Вітчизни.

Живий приклад випускників школи старших поколінь, їх спілкування з молодшими допомагають виховувати юних справжніми громадянами нашої Батьківщини.

Сьогодні учні, збираючи матеріали для шкільного музею історії, зустрічаючись з тими, хто вийшов із стін сімдесятої недавно і багато років тому, добре усвідомлюють: любов до рідної школи — невід'ємна частина великого і святого почуття любові до Вітчизни. І від того, як кожен нині готується до праці, до життя, залежить його майбутній внесок у загальну справу.

Виховання молодших школярів на матеріалі краєзнавчого музею «Партизанська іскра»*

*В. В. Твердохлєб,
доцент Миколаївського педінституту
ім. В. Г. Белінського, канд. пед. наук*

У розв'язанні найважливіших виховних завдань значну роль відіграють краєзнавчі музеї. Переконлива, яскрава пропаганда героїки минулого і сучасного, бойових і трудових подвигів радянських людей є зразком самовідданого служіння соціалістичній Батьківщині і сприяє вихованню патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму на прикладі земляків, односельчан.

У практиці вчительки СШ № 11 м. Первомайська К. І. Кульчицької склалася струнка, гнучка за змістом, методами й організаційними формами система ідейно-політичного, морального, трудового виховання на матеріалах краєзнавчого музею «Партизанська іскра».

Як відомо, в роки Великої Вітчизняної війни в селі Кримці на Первомайщині Миколаївської області діяла підпільна комсомольська організація «Партизанська іскра». До її складу входили дівчата і хлопці, вчорашні старшокласники Кримської

* Твердохлєб В. В. Виховання молодших школярів на матеріалі краєзнавчого музею «Партизанська іскра». *Початкова школа*. 1986. № 11. С. 55—56.

школи. Їм судилося захищати честь і незалежність своєї Батьківщини. Лише кілька з них лишилися живими, решта були по-звірячому замучені й розстріляні фашистами.

Радянський уряд високо оцінив подвиг підпільників, нагородивши їх бойовими орденами і медалями. Трьом з них, Володимиру Моргуненку, Дар'ї Дяченко і Парфентію Гречаному посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Щороку наприкінці травня в Кримку на урочистий пленум Миколаївського обкому комсомолу збираються кращі з кращих, молоді гвардійці п'ятирічок, ударники комуністичної праці, відмінники навчання, посланці комсомольських організацій республіки. Вони покладають квіти до пам'ятників героям, зустрічаються з їх рідними, слухають хвилюючі розповіді і спогади про подвиги іскрівців, дають клятву свято зберігати і примножувати бойові традиції комсомолу. Потім усі учасники пленуму прямують до лісу, на Срібну галявину, де збиралися і давали клятву на вірність Батьківщині члени підпільної комсомольської організації «Партизанська іскра». У підготовці цих зустрічей з посланцями комсомолу школярі традиційно беруть якнайактивнішу участь.

Матеріали музею «Партизанська іскра» широко використовуються як у процесі навчання, в позакласній роботі, так і в роботі піонерської дружини і в жовтеньських групах. Зібрані тут документи про шкільні та юнацькі роки партизанів-іскрівців, фотографії, спогади, шкільні щоденники, зошити, особисті речі героїв вводять дітей у неповторний світ дитинства героїв, допомагають зрозуміти витоки їхнього подвигу і постають дійовими засобами виховання учнів у дусі непримиренності до буржуазної ідеології і своєрідною формою ознайомлення школярів з історією країни.

Наприклад, на уроках розвитку мовлення вихованці К. І. Кульчицької за матеріалами експозиції музею «Партизанська іскра» складають розповіді про підпільну комсомольську організацію, про її членів-іскрівців, про те, як корабели побудували великий рудовоз і назвали його іменем Парфентія Гречаного, про те, як схвильовано мати героя дивилася на корабель, на якому виведено ім'я її сина, про дружбу моряків рудовоза «Парфентій Гречаний» з колгоспниками села Кримки.

На уроках позакласного читання, на уроках мужності, уроках Миру учні Клавдії Іванівни виступають з літературними композиціями про подвиг героїв-земляків.

Корисними для молодших школярів є заочні подорожі в 1942—1945 рр., під час яких вони знайомляться із Зоєю Космодем'янською, Олександром Матросовим, Миколою Гастелло, з піонерами-героями. Завершуються такі подорожі по-різному: виконанням пісень, присвячених героям, покладанням квітів, відвідуванням пам'ятних місць, пов'язаних з діяльністю підпільників тощо.

У піонерських загонах і жовтєнєтських зірочках проводяться конкурси політичної пісні і виставки дитячих малюнків на тему «Хай завжди буде мир, труд, братерство народів!», «Люди, на захист миру встаньте!»

Взаємозв'язки корисні як школярам, так і музеєві. Учні беруть уроки мужності, патріотизму з історичних документів, збагачуються ідейно та емоційно. І водночас вже самою присутністю на заходах, що організовуються музеєм, вносять емоційну ноту: ось ми, малі, щасливі завдяки героїзму патріотів, захисників Вітчизни...

Протягом навчального року вчителька велику увагу приділяє вихованню почуттів безмежної любові і відданості до жінки-матері. У школі стало традицією виховання

турботливості, чуйності і до своєї мами, і до матерів героїв-іскрівців, вдів захисників Батьківщини. На уроках використовуються матеріали експозиції музею про участь жінок у Великій Вітчизняній війні, про їхню боротьбу за мир. Проводилися бесіди: «Вклонись своїй мамі!», «Вітчизна і мати — єдині в наших серцях». Учні писали твори на тему «Моя найдорожча людина». Уроками доброти, схиляння перед світлим іменем матері залишаються традиції організації допомоги жінкам-ветеранам війни і праці, підготовки і проведення Дня вдів.

Щороку 17 січня Кримська орденна «Знак пошани» імені «Партизанської іскри» середня школа відзначає роковини з дня створення бойової підпільної комсомольської організації. В цей день, присвячений ювілейній даті, проводиться Урок мужності. На таких уроках учителі розповідають про юнаків і дівчат, що загинули смертю хоробрих у боях з фашизмом. В урочистій тиші діти дають клятву свято берегти і примножувати героїчні традиції, вчитися і працювати так, щоб бути гідною зміною батьків і дідів: «Іменем Сонця, іменем Вітчизни клятву даємо, іменем життя клянемося загиблим героям: те, що батьки не доспівали — ми доспіваємо, те, що батьки не добудували — ми добудуємо».

Вивчаючи на матеріалах краєзнавчого музею історію рідного краю, школярі ростуть патріотами, гідними нащадками своїх героїчних земляків.

Шкільний музей і патріотичне виховання*

*Д. Г. Щербак,
вчитель-методист СШ № 190 м. Києва,
директор музею Бойової слави 59-ї армії*

Відходять у минуле грізні дні Великої Вітчизняної війни, страхіття концтаборів, страждання радянських людей в окупованих фашистами селах та містах нашої країни, голод і смерть тисяч нескорених, непереможених жителів славного міста на Неві — Ленінграда.

Зло, що приніс на землю фашизм, не повинно повторитися. Про це треба пам'ятати всім, особливо молоді. Форм військово-патріотичного виховання підростаючого покоління багато. Однією з них є пошук червоних слідопитів.

У Києві мешкають понад 150 ветеранів 59-ї армії, яка три довгі воєнні роки захищала Ленінград, брала участь у прориві і знятті 900-денної блокади, визволяла Новгород, Лугу, штурмувала Виборг і Краків, принесла свободу тисячам жителів поневолених сіл і міст Польщі й Чехословаччини.

З допомогою ради київської групи ветеранів 59-ї армії, якою керує підполковник медичної служби у відставці В. Д. Титаренко, у зразковій середній школі № 190 м. Києва

* Щербак Д. Г. Шкільний музей і патріотичне виховання. *Початкова школа*. 1987. № 11. С. 28—30.

педколектив і учні створили музей Бойової слави 59-ї армії. Все в ньому зроблено руками учнів, ветеранів, учителів і батьків.

7 травня 1985 р. музей було урочисто відкрито в присутності гостей — ветеранів 59-ї армії. У ньому три розділи: «Священна війна», «Бойовий шлях 59-ї армії», «Ветеран живе і працює поруч». На 37 стендах, 15 вітринах, в альбомах розміщено понад 2000 експонатів, створена картотека, в алфавітну книгу якої занесено понад 2500 імен ветеранів.

В музеї зберігаються унікальні реліквії: фотографії довоєнних і воєнних часів, урядові нагороди, воїнські знаки, грамоти, подяки, перепустки, партизанські листівки, червоноармійські книжки, листи й газети років війни, портрети і особисті речі членів Військової ради 59-ї армії, особове посвідчення командуючого армією І. Т. Коровникова.

З дня заснування музею ведеться літопис, активну участь в його оформленні беруть члени ради музею — учениця 5-В класу Ліда А. та фотокореспондент музею, учень 4 класу Сергій Б.

Музеєм керує рада, до якої входять учні, починаючи з 3 класу. Робота музею планується; щотижня проводяться засідання, на яких нерідко присутні ветерани — почесні його гості.

На засіданнях ради музею були ветерани війни з Житомира, Черкаса, Свердловська, Дніпропетровська. Учні ознайомлюються з поштою, одержаною за тиждень, з вітаннями, побажаннями і проханнями ветеранів; тут обговорюються сценарії майбутніх зустрічей, екскурсій, ранків; учні знайомляться з дорученнями на найближчий час — хто провідає ветеранів у госпіталі чи вдома, хто переоформлюватиме вітрини, готуватиме вітання, відповідатиме на листи.

Постійно оновлюється стенд «Нам пишуть ветерани 59-ї армії», тому з матеріалами, що надходять до музею,

з вітаннями і побажаннями учні школи ознайомлюються відразу ж.

В музеї працюють групи: пошуку, екскурсійно-лекційна, оформлення, кореспондентів.

Роботі музею систематично допомагають ветерани: кияни — повний кавалер орденів Слави І. А. Яроцький, підполковник у відставці В. Д. Титаренко, С. З. Кушнір, А. І. Сидоровський, О. М. Зиков, М. Л. Коваль, Д. С. Сидорчук з Попельні, М. І. Тихомирова з Ленінграда, В. М. Калінкін з Москви, К. І. Куликова з Красноярська, В. І. Альошин з Каменя-на-Обі, Г. С. Коваль із Фастова та багато інших.

Музей став центром ідейно-політичної роботи в школі і військово-патріотичного виховання учнів. Тут відбуваються прийом у піонери, мітинги на захист миру на Землі, зустрічі ветеранів з допризовниками; ветерани проводять уроки мужності й уроки миру, тематичні екскурсії «Велика битва під Москвою», «Прорив та зняття облоги Ленінграда», «Визвольна місія воїнів 59-ї армії», «Наші земляки — герої 59-ї армії», «Комуністи і комсомольці — авангард 59-ї армії».

За два роки роботи в музеї проведено 112 екскурсій, 25 зустрічей з ветеранами, його відвідали понад 5000 чоловік — учні, вчителі, ветерани, діти підшефних дитсадків, батьки, учні педучилищ, гості з-за рубежа.

Одержали ми півтори тисячі листів, і в кожному — слова сердечної подяки. Листи надходять до нас з усієї країни, та найбільше — з Ленінграда, Москви, з міст і сіл Сибіру, Алтаю, Казахстану, Забайкалля. Матеріали, надіслані ветеранами, використовуються в подальших екскурсіях, виступах, бесідах.

Рада музею веде велику пошукову роботу. Допомагаємо ветеранам знайти однополчан, займаємося розшуками рідних, вдов воїнів.

Вдалося встановити зв'язок з Героями Радянського Союзу — Г. Ф. Бордаковим з с. Шишковки на Чернігівщині, М. М. Кузнецовим — генералом-майором у відставці з Чебоксар, В. С. Зікеєвим з Пензи. На листи слідопитів відповіли повні кавалери орденів Слави М. М. Брюховський з Челябінської обл., М. Є. Литвиненко з Красноярського краю, В. А. Гризалов з Молдавії, Р. Г. Тукаєв — заслужений учитель із Узбецької РСР. В Черкасах розшукали кавалера ордена Леніна, одного з колишніх кращих снайперів Ленінградського фронту М. М. Остудіна, з Красноярська відповіла дочка Героя Радянського Союзу капітана В. М. Прохорова, який три роки захищав Ленінград і загинув, визволяючи Прибалтику. З далекої Якутії відповів М. Г. Соров — знаменитий мисливець, який під час прориву блокади Ленінграда втратив праву руку, але знайшов у собі силу волі після повернення додому так трудитись, що за життя поставлено йому у рідному селі Харбалах бронзове погруддя.

Три роки ведеться листування із вдовою легендарного бригадного комісара 2-ї ударної армії І. В. Зуєва, котрий трагічно загинув під час виведення воїнів з оточення. Загін 5-В класу виборів право носити почесне ім'я І. В. Зуєва.

Листуються з музеєм письменники — ветерани 59-ї армії: Л. Прозоровський з Риги, М. В. Павлов з Барнаула, Набі Даулі з Казані, М. І. Чернишов з Новгорода, Т. П. Андрійкович з Воронежа, Б. М. Щеніков із Свердловська, Л. Пітерський — колишній військовий кореспондент з Праги.

Встановлено зв'язок з учнями 145-ї школи імені І. С. Конєва (м. Краків, ПНР).

У пошуковій роботі допомагають нам місцеві радіо і телебачення, куди рада музею надіслала понад 100 листів з проханням передати музичні вітання ветеранам з різних міст країни. Як свідчать листи ветеранів, ці замовлення

виконано. Члени ради музею тричі виступали по республіканському радіо в програмі «Пошук» та по київському радіо, розповідаючи про роботу музею.

У травні 1986 р. відбулась зустріч ветеранів. До нас завітали 69 гостей з різних міст країни. Ветерани шлють свій уклін музею. Його слідопитам присвятили свої вірші журналісти і письменники-ветерани 59-ї армії.

Надіслав нам багато віршів про подвиги героїв 378-ї стрілецької дивізії і описав у віршах бойовий шлях 59-ї армії М. Г. Чернишов. Він адресував нам і «Казку про Діда Мороза, хитру Лисичку та Фріца», написану у 1943 р., а юні слідопити Іра С, Саша Б., Ілона К., Саша С. показують її як лялькову виставу, що йде з великим успіхом.

З 5000 листівок, конвертів, що зібрали для музею учні школи (для листування з ветеранами), три тисячі зібрано молодшими школярами; вони ж допомагають раді музею розсилати вітання, готують аплікації для ветеранів мікрорайону і мешканців будинку-інтернату для пенсіонерів.

Коли створювався музей і вивчалися матеріали бойового шляху армії, в роботу включились учні тодішнього 2-В класу. В день урочистого відкриття музею вони разом з директором музею проводили першу екскурсію для гостей і ветеранів. Зі сльозами на очах слухали посивілі воїни жовтенят з червоними зірочками на грудях, щиро дякували їм. Ці учні вже перейшли до 5-го класу, але й тепер залишаються шефами музею. Вони допомагають його раді у проведенні екскурсій, пишуть листи, оформляють вітрини, стежать за порядком у музеї, залучають до цієї роботи своїх підшефних з 1-В класу, які 19 і 23 лютого та 7 травня цього року на зустрічі з ветеранами, на шкільних батьківських зборах, перед учнями 1—3 кл. виступали з ранком «Пам'ятайте їх імена», розповідаючи про лєнінградок Таню Савичеву, Зіну Портнову,

про піонерів-героїв Льоною Голікова, Марата Казея, Ларису Міхеєнко та інших, співали пісень, показували лялькову виставу; учні ж 4-В класу розповідали про подвиги воїнів 59-ї армії.

З особливою увагою під час екскурсій і діти, і дорослі слухають розповіді про захист Ленінграда, про криваві бої 1942 р. під М'ясним Бором. Це місце звалося раніше «Долиною смерті», а тепер — «Долиною мужності». Там загинули тисячі хоробрих воїнів з 59-ї та інших армій. В цей час по «Дорозі життя» через Ладугу в Ленінград везли продукти і боєприпаси, евакуювали дітей та поранених.

У Ленінграді живе багато друзів нашого музею. Це почесний громадянин польського міста Зімбіце, колишній розвідник В. С. Пивоваров, адмірал у відставці А. Д. Климов, почесний громадянин Чехословаччини О. А. Черненко, член ради ветеранів Волховського фронту В. С. Островидова, лауреат Державної премії СРСР Б. В. Кудияров, проректор Ленінградського університету, професор М. О. Беляєв, директор МПТУ-12 І. С. Мещеряков, доцент П. І. Продан та ін.

А нещодавно з Москви нам надіслали фотокопію замітки з газети повоєнних часів і фотографію дівчат-снайперів 377-Т Валгінської Червонопрапорної дивізії і ми дізналися, що ці хоробрі дівчата врятували штаб 1249-го стрілецького полку. Ми розшукали їхні адреси. Живуть ці колишні снайпери у м. Ленінграді.

...У школу йдуть і йдуть листи. За кожним — людина з своєю долею, зі своїм болем. Одні шукають однополчан, інші — своїх батьків, що загинули чи пропали безвісти. А ось вірші і пісні про рідну дивізію, пожовклі фотографії молодих воїнів, кольорові фото поважних ветеранів, з орденами, медалями.

[...] Учні з гордістю і любов'ю бережуть реліквії, зібрані в музеї. Старші дівчатка друкують вірші, пісні, листи, ма-

теріали для музею, хлопчики виготовляють нові стенди. Піонерській дружині присвоєно ім'я героїв 59-ї армії, а загони виборюють право носити ім'я одного з них.

За хорошу виховну роботу шкільний музей нагороджено грамотами, а в 1986 р. — дипломом Радянського комітету ветеранів війни. Відзначено і роботу учнів та вчителів, активістів музею.

Працюючи в музеї, який вже став часткою і мого життя, завжди пам'ятаю слова чудового педагога В. О. Сухомлинського: «Від того, що відкрилося дитині в навколишньому світі в роки дитинства, що викликало її подив і захопило, що обурило й примусило плакати — не від особистої образи, а від переживання за долі інших людей, — від цього залежить, яким громадянином буде наш вихованець».

Про проведення Республіканської паспортизації музеїв шкіл та позашкільних закладів*

З метою підвищення ролі шкільних музеїв у здійсненні комплексного підходу до ідейно-політичного, морального, трудового і естетичного виховання учнів та для впорядкування сітки шкільних музеїв згідно з Положенням про шкільний музей, затвердженим наказом Міністерства освіти СРСР від 15 жовтня 1985 року № 190, проводиться паспортизація музеїв шкіл та позашкільних закладів республіки (положення додається).

Час проведення: жовтень 1987 р. — січень 1989 р.

Керують паспортизацією Республіканська, обласна (міська) станції юних туристів; на місцях створюються районні комісії. В склад комісій входять: представники відділів народної освіти, інститутів удосконалення вчителів, методкабінетів, станцій юних туристів, Палаців і Будинків піонерів. Доцільно залучати до роботи комісій працівників державних музеїв, архівів, товариств охорони пам'яток історії і культури, природи та інших суспільних організацій.

Під час проведення паспортизації необхідно проаналізувати стан роботи шкільних музеїв усіх профілів в області (місті) і розробити заходи щодо поліпшення їх діяльності.

Контроль за проведенням паспортизації покласти на Республіканську станцію юних туристів Міністерства освіти УРСР, облвно, рай(міськ)вно.

Заступник міністра

18.08.87

І. С. Хоменко

№ 111-9-535

* Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР. 1988. № 3. С. 19—25.

**Положення про проведення
Республіканської паспортизації музеїв шкіл
і позашкільних закладів**

Республіканська паспортизація музеїв шкіл і позашкільних закладів проводиться з метою реалізації Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи, підвищення ролі шкільних музеїв в ідейно-політичному, моральному, трудовому і естетичному вихованні учнів та для впорядкування сітки шкільних музеїв відповідно до Положення про шкільний музей, затвердженого наказом Міністерства освіти СРСР від 15 жовтня 1985 року № 190.

Завдання паспортизації:

- визначення музеїв шкіл і позашкільних закладів, які відповідають вимогам даного Положення, присвоєння їм звання «Шкільний музей», вручення кожному музею паспорта і свідоцтва;
- удосконалення профільної структури шкільних музеїв; підвищення рівня обліку і зберігання експонатів;
- підвищення ролі музею в навчально-виховному процесі, в позакласній, позашкільній роботі;
- зміцнення контактів шкільних музеїв з місцевими державними музеями, архівами, товариствами охорони пам'яток історії і культури, відділеннями наукових товариств, творчих спілок;
- виявлення в шкільних музеях матеріалів, які мають історичну цінність, поставлення їх на державний облік, передача в державні сховища
- узагальнення і пропаганда досвіду роботи кращих шкільних музеїв.

Учасники паспортизації

У проведенні Республіканської паспортизації беруть участь музеї шкіл і позашкільних закладів УРСР усіх профілів.

Керівництво паспортизацією

Керівництво здійснюють Республіканська, обласні, міські станції юних туристів.

На місцях проводять паспортизацію районні комісії по роботі музеїв, в склад яких входять: представники відділів народної освіти, методкабінетів, Палаців та Будинків піонерів. Доцільно залучати до роботи комісій представників інститутів удосконалення вчителів, державних музеїв, архівів, товариств охорони пам'яток історії і культури, природи, інших суспільних організацій.

Контроль за проведенням паспортизації здійснюють Республіканська станція юних туристів Міністерства освіти УРСР, обласні, районні, міські відділи народної освіти.

Строки і порядок проведення паспортизації

Республіканська паспортизація проводиться з жовтня 1987 року по січень 1989 року.

Районні комісії планомірно вивчають роботу музеїв шкіл і позашкільних закладів і складають акти обстеження (*додаток 1*).

Акти обстеження і паспорти (*додаток 2*), оформлені школами і позашкільними установами, які мають музеї, направляються на розгляд обласних (міських) станцій юних туристів.

Музею, робота якого відповідає вимогам Положення про шкільний музей, наказом облвн (міськвн) присвоюється звання «Шкільний музей» і видається *свідоцтво 1, 2*.

Паспортизація проводиться раз у три роки.

1 Експонати з шкільних музеїв, які припинили своє існування, повинні бути передані в фонди профільних державних музеїв.

2 Зали і кімнати не паспортизуються, враховуються окремо.

АКТ
обстеження експозиції середньої школи №

(місто, район, область)

Складений комісією:

голова _____

(посада, прізвище, ініціали)

члени комісії: _____

(посада, прізвище, ініціали)

Присутні: _____

(посада, прізвище, ініціали)

(висновки комісії)

Складений в 2-х примірниках:

1 прим. — у школі

2 прим. — на обл (міськ) СЮТур

Голова комісії: Підпис

Члени комісії: Підписи

Додаток 2

Паспорт шкільного музею

Назва музею _____

Профіль музею _____

Школа (позашкільний заклад) _____

(зазначити адресу, телефон)

Район (місто) _____

Область _____

Складений у 2-х примірниках.

1 прим. — у школі.

2 прим. — на обл(міськ)СЮТур

1. Дата і № наказу про відкриття музею _____

2. Характеристика приміщення _____

(окреме, в приміщенні школи, зал, коридор, загальна площа в кв.м.)

3.

Фонди шкільного музею	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.
Кількість експонатів (всього) по книзі фондів З них оригінальних (основний фонд) Стоїть на обліку в державному музеї				

4. В експозиції поміщено _____ оригінальних експонатів.

5. Проведення інвентаризації

Рік	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.
Підпис керівника музею						

6. Розділи експозиції:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

7. Суспільно корисна робота музею в школі

8. Спільна робота шкільного музею з місцевими державними музеями, архівами, товариствами охорони пам'ятників історії і культури, природи _____

9. Нагороди музею (які, коли і ким видані) _____

10. Прізвище, ім'я та по-батькові керівника шкільного музею, дата і № наказу по школі про його призначення _____

11. Відмітки про присвоєння звання «Шкільний музей»

(свідчення №, дата видачі)

12. Відмітка про присвоєння «Відмінний шкільний музей»

(свідчення №, дата видачі)

13. Підтвердження звання «Шкільний музей»

Рік	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.
Підпис керівника музею						

14. Підтвердження звання «Відмінний шкільний музей»

Рік	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.	19.... р.
Підпис керівника музею						

Директор школи Підпис

Голова районної

комісії по роботі

шкільних музеїв Підпис

« » _____ 19.... р.

(дата заповнення паспорта)

Музей релігії та атеїзму в школі*

Ю. Б. Коляда,
С. Я. Татаринов

У середній школі № 12 м. Артемівська останніми роками виробилася певна система науково-атеїстичної роботи з учнями і батьками. Школа розміщена у новому мікрорайоні і тривалий час залишалася там єдиним культурним центром. Населення також молоде, тож серед учнів немає дітей з сімей віруючих. Це могло б стати приводом для самозаспокоєності, проте аналіз атеїстичної грамотності учнів і батьків наштовхнув педагогічний колектив на думку про створення науково-методичного кабінету атеїзму.

Експедиційні загони «Моя Батьківщина — СРСР» почали збирати матеріали з тематики, яка відповідає структурі музею атеїзму в м. Львові. Одержали також поради і матеріали з Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Всесоюзної бібліотеки ім. В. І. Леніна. Цікаві предмети первісних культів діти почали привозити з археологічних експедицій. Пошук набув краєзнавчого характеру, а в 1983 р. у школі відкрили музей історії релігії та атеїзму.

На його основі склалися такі напрями роботи: використання матеріалів на уроках, різноманітні форми поза-

* Коляда Ю. Б., Татаринов С. Я. Музей релігії та атеїзму в школі. *Радянська школа*. 1988. № 4. С. 67—71.

урочної науково-атеїстичної пропаганди з участю батьків, дальша пошукова діяльність з краєзнавчої атеїстичної тематики, подання практичної допомоги школам міста.

Музей історії релігії та атеїзму СШ № 12 нині став частиною ідеологічного комплексу школи, який включає кабінет «В. І. Ленін і Донбас», піонерську кімнату, бібліотеку, кабінети профорієнтації, інтернаціонального виховання, педагогічного всеобучу батьків, методичний, що дає змогу, по-перше, комплексно підходити до виховання; по-друге, урізноманітнювати форми впливу на учнів і батьків; по-третє, створити сприятливі умови для діяльності класних керівників і вихователів.

Через кожних два роки класні керівники вивчають рівень атеїстичної грамотності батьків, результати використовуються при плануванні роботи класів і школи в цілому. В музеї проводяться екскурсії, бесіди з окремих тем, тематичні політінформації, батьківські збори.

Цікавий краєзнавчий пошук ведуть діти. Юні геологи зібрали в походах і передали музею колекцію викопних молюсків та відбитки рослин і комах, яким 200—400 млн. років. Учителі біології організували зустріч юних біологів з селекціонерами Донецької дослідної станції садівництва, які подарували школярам немало наукових фотографій і публікацій про селекцію рослин.

Велику популярність серед учнів здобули літні археологічні експедиції. Щороку 40—50 хлопців разом з організатором позакласної і позашкільної виховної роботи С. Й. Татариним виїждять у район Сіверського Дінця, де досліджують за «Відкритим листом» Інституту археології АН УРСР стоянки людей новокам'яної бронзової епохи, кургани кочівників, могильники протоболгар VIII—X століть. У наметовому таборі чітко діє самоврядуван-

ня. Учні переконуються у справедливості слів ученого-археолога О. А. Спіцина про те, що розкопки — не спорт і не задоволення, це завжди важка і складна праця, пов'язана з відповідальністю за збереження пам'яток сивої давнини Батьківщини.

Як сторінки захоплюючої книги, «читають» діти сліди життя давніх людей, знімаючи шар за шаром землю лопатками, ножами, щіточками. У різний час і на різних місцях їм пощастило знайти глиняний глечик з рослинним орнаментом у вигляді квітки життя і червоною охрою всередині — очевидно, річ шамана середини II тисячоліття до н.е., кісткове намисто з іклами ведмедя — фетиш середини III тисячоліття до н.е., посудину з письменами кріто-мекенського обрису — культовий предмет епохи бронзи, культову посудину X—VII ст. до н.е., бронзовий браслет VII—III ст. до н.е. із змінними головами — символ мудрості у скіфів, ціле поховання людини з посудом і бронзовим кинджалом епохи бронзи, скелет людини з посудом VIII—IX ст., шиферну іконку XI ст. і єгипетську теракотову статуетку Ушебти VII ст. до н.е.

Під час розкопок діти та їхні керівники не ставлять завдання неодмінно розшукати культові речі, вони трапляються несподівано, серед інших знахідок. Доводиться розгадувати призначення тієї чи іншої речі — мимоволі школярі поглиблюють знання історії взагалі та історії культур, ролі людської праці. Юні краєзнавці розповідають про свої знахідки ровесникам у піонерських таборах, місцевим жителям.

Матеріали музею широко використовуються на уроках. Учителі історії Т. В. Лисенко, Г. О. Дронова, біології — Т. П. Клинова, В. О. Радюк, літератури — В. В. Клименко, Р. М. Демидова, О. Ф. Іващенко нерідко проводять тут свої

уроки. Учителька української літератури О. Ф. Іващенко зі своїми вихованцями оформила в кабінеті експозицію «Хліб моєї Батьківщини», де розповідається про роль хліба в народних традиціях і святах, про хліб громадянської і Великої Вітчизняної воєн, про працю пекаря, сучасні свята обжинок і першої борозни. Разом з учнями вона зібрала матеріали про земляків-письменників, діячів кіно і музики, створила куточок «Мистецтво — школярам».

Школа давно перейшла на тематичний принцип планування і проведення політінформацій, тому не рідше одного разу на чверть включаються теми атеїстичної спрямованості («Ідеологічна боротьба і релігія», «Сектанти — кому вони служать?», «Про 1000-ліття запровадження християнства на Русі» та ін.); у картотеці є матеріали про релігійну пропаганду на Заході, про сучасний молодіжний рух і релігію тощо. Шкільна бібліотека розробила тематику атеїстичних уроків, рекомендації для читачьких конференцій.

Учителі-предметники і старшокласники за завданням ради музею пишуть реферати і розробляють лекції, їх тематика постійно оновлюється, доповнюється новими темами, відомостями. Стан науково-атеїстичної пропаганди та виховання на уроках і в позаурочній діяльності щороку розглядається на педрадах, нарадах при директорі чи партійних зборах.

У школі функціонує клуб юного атеїста «Голос розуму», на засідання якого запрошуються лектори товариства «Знання», вчені. Понад 60 учнів є членами секцій геології, археології, біології, філології та історії Малої академії наук Донецької області, членами товариства «Думка», їм видаються оригінальні посвідчення. Кращі роботи з історії та археології на сесіях МАН відзначаються грамотами обкому комсомолу.

Традиційними стали конкурси атеїстичних бригад, усних журналів, плаката, газети і малюнка, виступи перед шефами і жителями мікрорайону, батьками, відбувається обмін цікавими формами роботи між класами.

Шукають і впроваджують у школі нові обряди, звичаї, наприклад, новорічні вечори старшокласників у формі вечорниць «Узяв би я бандуру», «Грай, моя гармошко», а на стадіоні — свято проведів новорічної ялинки з традиційним спаленням опудала Коляди.

Узявши курс на зміцнення зв'язків школи з сім'єю, педагогіку співробітництва учителя, учнів і батьків, педколектив створив один з перших в області кабінетів батьківського всеобучу. Проводяться дні сім'ї у школі — концерти сімей, виставки колекцій «Світ захоплень сім'ї», конкурси кулінарів, саморобкіних, спортивні змагання «Разом — дружна сім'я», «Сімейні силачі». Батьки ведуть заняття в гуртках юних геологів, радіоаматорів, туристів, юних медиків, юних друзів міліції, прикладного мистецтва. Сім'я учителів, дітей і батьків живе спільними думками та діями. Тому й при створенні музею атеїзму, і в ході його поповнення експонатами допомога батьків постійна. Так, сім'я Скороходових передала музею дореволюційний паспорт, ряд гімназичних підручників, речі часів першої світової війни; поповнювали експонатами музей сім'ї Велико-родневих, Пекурів, Шевцових.

Роботу музею і педколективу з науково-атеїстичної пропаганди очолює рада. Її девіз: «Сміливо за правду боротися з темрявою. Життя — боротьба». Членами ради є як учителі, так і учні VI—X кл. На базі музею діють секції юних археологів, геологів, біологів, фольклористів, лекторів, наочної агітації. Наприклад, члени секції лекторів не тільки самі опановують лекторське мистецтво, а й навчають

членів інших секцій виступати емоційно, дохідливо. Вони часто бувають у I—III класах, групах продовженого дня, де тематика бесід визначається на основі аналізу анкет і запитань дітей: про цікаві явища природи, сновидіння, чудеса хімії, про прикмети і марновірства, про походження релігії і релігійних свят тощо.

Новою формою роботи музею історії релігії та атеїзму і його активу стали виїзні засідання клубу атеїстів у школи міста, де є діти з сімей віруючих і ще слабка база атеїстичної пропаганди. СШ № 12 узяла шефство над восьмирічною школою № 1 — спеціально для її вихованців готують усні журнали, виставки експонатів, бесіди і виступи агітбригади.

Музей історії релігії та атеїзму відіграє помітну роль у роботі з ідеологічним активом м. Артемівська, є базою для ради з атеїзму при методичному кабінеті міськвн.

У перспективі активісти музею передбачають ще ширше залучати батьківську громадськість до участі в атеїстичних конкурсах агітбригад, усних журналів, у впровадженні нових свят та шкільно-сімейних обрядів і традицій.

Шкільний музей історичного фотолітопису*

Д. М. Даєн

методист Київського міського ІУВ

Інтерес молоді до історії нашої Батьківщини незмірно зріс у роки перебудови, гласності. Відмовляючись від стереотипів мислення, юні тягнуться до правди, до світлих, благородних сторінок минулого радянського народу.

Вчителі-ентузіасти очолюють учнівські пошукові групи, разом із вихованцями збирають документи, розшукують цікавих людей, записують їхні розповіді. Зібрані в такий спосіб матеріали становлять цінний фонд експонатів музеїв багатьох шкіл м. Києва.

Музей, який недавно відкрився у СШ № 229, — особливий. Це — фотолітопис Жовтневої революції, Великої Вітчизняної війни, наших днів.

Сильне враження справляють виставлені в музеї твори перших радянських фотожурналістів Петра Оцупа, Івана Кобозева, Петра Новицького, Якова Штернберга, Григорія Гольдштейна, Олександра Дорна та інших. Саме вони увічнили миті Жовтневої революції і громадянської війни, створили фотоленініану. [...]

Широко представлена в музеї фотодокументалістика періоду Великої Вітчизняної війни. Зокрема, роботи лауреата

* Даєн Д. М. Шкільний музей історичного фотолітопису. *Радянська школа*. 1989. № 2. С. 40—42.

Державної премії УРСР Я. Б. Давидзона відобразили безсмертний подвиг партизанських з'єднань С. А. Ковпака, О. Ф. Федорова, М. М. Попудренка. Чимало фотографій увічнюють юних партизанів. Фотообрази, збагачені живими оповідями екскурсиводів, глибоко хвилюють школярів, зміцнюють у них прагнення продовжувати справу героїв.

Жвавий інтерес викликає не лише творчість, а й життєвий шлях фоторепортера Я. Ю. Дацюка. У чотирнадцять років він став сином полку, чотири рази був поранений, закінчив війну у визволеному Радянською Армією Відні. Фотокореспондентом Я. Ю. Дацюк став після війни. Але все, що довелося йому пережити в часи грізних випробувань на міцність нашого ладу, наклало на його творчість своєрідний відбиток.

У музеї чимало цікавих знімків, що відтворюють наше сьогодення. Присвячений йому матеріал постійно оновлюється. Дедалі впевненіше звучить тема перебудови.

Про створення музею розповідає вчителька історії О. Г. Витищенко: «Все почалося із зустрічі учнів IV-Б класу з колишнім партизаном В. О. Гороховським. Від нього дізналися, що бійців партизанського загону фотографував Я. Б. Давидзон, який нині працює в газеті «Радянська Україна». Ветеран показав дітям численні знімки — справжній фотолітопис партизанського руху.

Діти зацікавилися фотожурналістикою, захотіли ознайомитися з творчістю інших фоторепортерів. У школі створили ініціативну пошукову групу, куди увійшли учні різних класів. Ентузіасти побували на фотовиставках, зустрілися із співробітником НДІ педагогіки УРСР О. В. Ляпіним, який розповів про історію фотографії, про перших вітчизняних фоторепортерів. Тоді й вирішили створити шкільний музей фотожурналістики.

Обрали раду музею, до якої увійшли Алла Мельник, Людмила Онищенко, Світлана Свирська, Тетяна Сиденко, Наталія Москаленко, Денис Орловський, Ігор Лучинкін.

Рада встановила дружні зв'язки з Я. Б. Давидзоном. Яків Борисович передав учням ряд своїх творів, допоміг познайомитися з колишніми фронтовими фоторепортерами М. Ф. Козловським, Б. Д. Градовим, іншими фотолітописцями. Знімки з особистого архіву передала учням художній редактор журналу «Наука і суспільство» О. Ю. Поліщук.

В оформленні музею допомагали працівники базового підприємства. Активно підтримували ентузіастів директор школи О. Г. Гагаріна і вчителька історії С. К. Савенок.

Учні СШ № 229 на чолі з Оленою Григорівною не просто поповнили список шкільних музеїв м. Києва. Вони пішли своїм шляхом в історичному дослідженні, шляхом, який виключає схематизм у вивченні історії.

Про підсумки республіканської паспортизації музеїв шкіл і позашкільних установ і шляхи подальшого поліпшення їхньої роботи*

Відділ позашкільних установ та організації позанавчальної діяльності управління виховної роботи Міністерства народної освіти УРСР спільно з Республіканською станцією юних туристів проаналізували діяльність органів народної освіти з розвитку музейної і туристсько-краєзнавчої роботи серед учнів загальноосвітніх шкіл і позашкільних установ республіки.

У ході республіканської паспортизації органами народної освіти проведена робота по впорядкуванню мережі шкільних музеїв згідно з Положенням про шкільний музей, підвищенню ролі музеїв у комуністичному вихованні учнів, формуванню їх активної життєвої позиції, розширенню і поглибленню знань, залученню школярів до пошукової діяльності, охорони пам'яток історії і культури радянського народу.

В даний час у республіці функціонує 2737 паспортизованих музеїв шкіл і позашкільних установ, у профільній класифікації переважають історичні музеї (2075), з них музеїв революційної, бойової, трудової слави — 1316.

* Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР. 1989. № 20. С. 13—19.

На матеріалах пошуково-краєзнавчої роботи учнів на місцях щорічно відкриваються нові шкільні музеї. За 3 роки в Полтавській області відкрито 30, в Ровенській — 27, Миколаївській — 31, в м. Києві — 40 нових музеїв різних профілів.

У республіці накопичений чималий позитивний досвід роботи музеїв, що стали справжніми центрами навчально-виховної, суспільно корисної роботи в школі, районі, області. Їх експозиції відзначаються глибиною і багатогранністю, науковістю і високим естетичним рівнем. Вони стали школою передового досвіду, на базі якої проводяться семінари для директорів, викладачів шкіл, методистів позашкільних установ.

У навчально-виховному процесі в школах та позашкільних установах народної освіти з питань комуністичного виховання чільне місце належить ленінській тематиці, яка складає основу ідеологічної роботи з учнями. Нині в республіці нараховується понад 330 ленінських музеїв. Багатолітню пошукову і дослідницьку роботу, своєрідний звіт про результати краєзнавчих експедицій, зустрічей, листування з людьми, які бачили В. І. Леніна, у поєднанні з місцевим матеріалом відображають експозиції ленінських музеїв середньої школи № 38 м. Сімферополя, середньої школи № 2 м. Вінниці та ін. Вони стали центрами ідейно-політичного виховання та духовного загартування учнівської молоді.

Важливим напрямком пошукової роботи шкільних музеїв бойової слави Вінницької, Донецької, Запорізької, Кримської, Одеської, Харківської, Херсонської, Чернігівської та інших областей стало збирання і оформлення експозицій про воїнів-інтернаціоналістів — випускників шкіл. У плані патріотичного та інтернаціонального виховання

молоді слід відзначити діяльність музею Цюрупинського Палацу піонерів Херсонської області, який веде значну пошукову, дослідницьку роботу по збиранню матеріалів про воїнів-інтернаціоналістів. З метою залучення до пошуків учнів шкіл району радою музею була організована естафета «Воїни-інтернаціоналісти — наші земляки». За рівнем організаційно-масової роботи музей можна порівняти з державним музеєм районного масштабу.

Певний досвід роботи по створенню музеїв Хліба нагромаджений у Житомирській, Полтавській та Харківській областях. Цілеспрямовану роботу по вихованню в учнів бережливого ставлення до хліба, поваги до праці хліборобів, а також по увічненню пам'яті загиблих в роки репресій проводить музей Хліба Великоцвілянської середньої школи Житомирської області. Юні краєзнавці зібрали унікальний матеріал про історію приготування хліба від найдавніших часів до наших днів.

Останнім часом у закладах народної освіти Закарпатської, Київської, Кримської, Хмельницької областей створюються музеї Миру, музеї Матері, які стали центрами патріотичного виховання та виховання у молоді любові та поваги до жінки. Активісти музеїв проводять велику пошукову роботу, організують шефство над солдатськими матерями.

Значне поширення одержали шкільні музеї в сільських районах. Це важливо тому, що більшість сільських шкіл значно віддалені від центрів зосередження державних об'єктів культурного життя. Помітне місце серед них займають комплексні краєзнавчі музеї, музеї села, етнографічні музеї. Одним з кращих комплексних музеїв Івано-Франківської області є музей Дем'янівської восьмирічної школи. Майже всі учні є активістами музею, беруть участь у археологічних розкопках на території села і району, завдя-

ки чому значно поповнилась експозиція. Велику роботу учні проводять по встановленню прізвищ учасників Великої Вітчизняної війни, створенню літопису колгоспу і школи, написанню історії комсомольської організації села.

На уроках і в позашкільній роботі вчителі восьмирічної школи села Липовий Ріг Чернігівської області ефективно використовують матеріали етнографічного музею. Для кращої організації роботи учнів створена фольклорна карта села, за якою можна визначити, де зберігаються етнографічні матеріали. При музеї створений фольклорний ансамбль, який не раз демонстрував свою майстерність на районних та обласних оглядах збирачів народної творчості.

Значну роботу по відродженню народних традицій, по вивченню та збору фольклору-проводить музей освіти Заричівської восьмирічної школи Закарпатської області. Секція юних фольклористів-етнографів, що працює при музеї, видає альманах «У народній криниці».

Разом з тим аналіз організації музейної роботи показав, що обласні управління, міські та районні відділи народної освіти на місцях не приділяють належної уваги розвитку мережі музеїв шкіл та позашкільних установ. Саме тому в республіці мала кількість музеїв народної творчості (0,25 проц.), науково-технічного (0,18 проц.), художнього (0,32 проц.), природничого (1,2 проц.), етнографічного (0,91 проц.) профілів. У Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Тернопільській областях зовсім відсутні музеї етнографії; у Волинській, Дніпропетровській, Київській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій — музеї природи. Художні музеї створено лише у Запорізькій, Івано-Франківській, Полтавській, Сумській, Харківській областях та містах Києві і Севастополі. Тільки у 5 областях (Вінницькій, Дніпропетровській, Житомирській, Івано-Франківській,

Львівській) працюють музеї народної творчості. Не розвивається мережа музеїв археології, їх лише 3 (Вінницька, Закарпатська, Львівська області).

За останні роки припинився розвиток музеїв історії школи, піонерської і комсомольської організацій; особливо це стосується Кіровоградської, Львівської, Закарпатської, Тернопільської областей.

Дуже повільно розвивається мережа музеїв та музейних експозицій у позашкільних установах республіки. Турбує стан цієї роботи у Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Черкаській областях.

Нерідко діяльність музеїв шкіл та позашкільних установ стоїть осторонь навчально-виховного процесу. Недооцінюється використання музейних фондів при викладанні основ наук.

У ряді музеїв протягом кількох років не реставруються і не змінюються експозиції, не осучаснюються матеріали та експонати. Непоодинокі факти використання політично застарілих матеріалів, в експозиціях мало експонатів, що відображають процес перебудови, демократизації радянського суспільства, керівну роль Комуністичної партії у поглибленні цих процесів.

У роботі музеїв недостатньо використовується саможурядування, ради музеїв часто існують формально.

У більшості областей республіки мають місце серйозні недоліки в роботі по добору керівників шкільних музеїв. Органи народної освіти мало використовують засоби матеріального і морального заохочення вчителів, керівників шкіл, позашкільних установ — організаторів музеїв.

На місцях недостатньо налагоджені контакти інститутів удосконалення вчителів, рай (міськ) методкабінетів, станцій юних туристів з державними музеями, товариствами охорони

пам'яток історії і культури, іншими державними і громадськими організаціями, слабо вивчається, узагальнюється і пропагується позитивний досвід роботи музеїв. Не відповідає вимогам рівень підготовки методичних матеріалів обл (міськ) СЮТур з питань шкільного музезнавства.

У ряді районів Вінницької, Київської та інших областей відділи народної освіти формально поставились до проведення паспортизації музеїв, що не сприяло поліпшенню музейної роботи.

Відділ позашкільних установ та організації позанавчальної діяльності вважає першочерговим разом з управліннями і відділами народної освіти, Республіканською станцією юних туристів вжити ряд заходів по удосконаленню організації музейної роботи в школах і позашкільних установах.

Необхідно спрямувати діяльність педагогічних, учнівських колективів шкіл, профтехучилищ, позашкільних установ на розвиток мережі музеїв народної творчості, етнографічних, природничих, комплексних красзнавчих та меморіальних музеїв, музеїв історії школи, хліба, материнської слави.

Особливу увагу слід звернути на утворення нових музеїв, ширше використовувати у цій роботі місцевий матеріал. Зупинити безпідставне скорочення музеїв у ряді шкіл, позашкільних установ, профтехучилищ. Надавати допомогу школам, позашкільним установам в обладнанні музеїв меблями, технічними засобами згідно з додатком до наказу Міністерства освіти УРСР № 1/1—9—225 від 22.04.88 р. «Про затвердження типового переліку туристського обладнання, інвентаря і спорядження».

Вивчити на місцях стан обліку і збереження фондів шкільних музеїв, організувати їх інвентаризацію. При потребі слід проводити роботу по поверненню нагород, які знаходяться в шкільних музеях, власникам, їх сім'ям або передати ці нагоро-

ди місцевим державним краєзнавчим музеям. Звернути увагу директорів шкіл і позашкільних установ на дотримання вимог «Положення про шкільний музей» щодо питань обліку та збереження експонатів шкільних музеїв. Сприяти розширенню взаємозв'язків з державними музеями, товариствами охорони пам'яток історії і культури, архівами, іншими державними і громадськими організаціями.

Інститутам удосконалення вчителів, рай (міськ) методкабінетам, методичним підрозділам позашкільних закладів необхідно активізувати роботу по здійсненню методичної допомоги установам народної освіти у проведенні Республіканського огляду ленінських музеїв, кімнат, залів, присвяченого 120-річчю з дня народження В. І. Леніна. Педагогічним колективам слід підвищити у цій справі роль учнівських колективів, органів учнівського самоврядування. За підсумками огляду на місцях провести збори або конференції комсомольського, піонерського активу. Взяти участь у проведенні в березні 1990 року Республіканського збору шкільного активу на базі Київського філіалу Центрального музею В. І. Леніна.

Установам народної освіти треба викорінювати формалізм у повсякденній роботі шкільних музеїв. Посилити їх роль у навчально-виховному процесі, позаурочній діяльності. Систематично удосконалювати зміст експозицій, своєчасно вилучати політично застарілі матеріали, відображати процес перебудови соціально-економічних, політичних відносин, демократизації радянського суспільства, керівну роль у цій роботі Комуністичної партії. Враховуючи зрослий інтерес до творів В. І. Леніна, активізувати роботу ленінських, історичних музеїв по пропаганді Ленінської книги. Залучати до музейної роботи учнівський актив. Перетворювати музей в осередки цікавих справ учнівської молоді.

Республіканській станції юних туристів разом з НДІ педагогіки УРСР необхідно підготувати і провести у 1989, році (і щорічно) Республіканські семінари-практикуми для відповідальних за музейну роботу в областях по темі «Проблеми удосконалення музейної роботи шкіл, позашкільних установ, профтехучилищ як складової частини системи безперервної освіти та виховання учнів». Підготувати та видати у 1990 році посібник «Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях». Розробити 36-годинний навчально-тематичний план і програму «Музейна робота в школі» з підготовки і перепідготовки вчителів шкіл і профтехучилищ. У програми факультативів та спецкурсів з підготовки до виховної позакласної роботи студентів вищих педагогічних навчальних закладів та учнів педагогічних училищ внести розділи музеєзнавчої підготовки майбутніх викладачів. Розробити методичні рекомендації щодо організації постійно діючих консультпунктів для педагогічних працівників — керівників музеїв шкіл, профтехучилищ, позашкільних установ на базі обласних інститутів удосконалення вчителів, рай (міськ) методкабінетів. Створити картотеку передового досвіду музейної роботи в установах народної освіти. Висвітлювати досвід роботи музеїв по комуністичному вихованню на сторінках науково-педагогічних журналів та газет.

Відділ позашкільних установ і організації позанавчальної діяльності

Профорієнтація і шкільний музей*

*О. В. Ляпін, С. М. Філоненко,
Г. В. Осадчий (НДІ педагогіки УРСР)*

Багато проблем, що потребують розв'язання, накопичилося у школі. Диференційований підхід у навчанні, його гуманізація, комп'ютеризація, інтегративний підхід до вивчення ряду предметів... І все це в кінцевому підсумку знову ж таки завершується питаннями: яким він вийде із школи, наш випускник? Ким стане? До чого захоче докласти свої знання і сили? Освітняни і науковці спільно шукають, як допомогти дітям правильно обрати трудовий шлях. На думку авторів статті, одним із засобів профорієнтації можуть стати шкільні музеї.

Поки планується створення спеціальної служби профорієнтації, введення у шкільний штатний розклад посади профорієнтатора, його завдання виконують в основному класні керівники та викладачі курсу «Основи вибору професії». Вони у більшості випадків обізнані з особистими якостями, здібностями й нахилами своїх вихованців. Поряд з традиційними формами й методами помітного значення набуває застосування комп'ютерів та інших технічних засобів профдіагностики. Однак основною має залишатися індивідуальна та групова робота з школярами.

* Ляпін О. В., Філоненко С. М., Осадчий Г. В. Профорієнтація і шкільний музей. *Радянська школа*. 1990. № 3. С. 28—31.

Вивчення історії промислових підприємств, колгоспів та радгоспів, збирання матеріалів про економічний і культурний розвиток краю, зустрічі з ветеранами війни і праці, передовиками виробництва, діячами науки та культури помітно сприяють виявленню інтересу учнів до різних професій.

Основні завдання, які вирішують музеї у профорієнтаційній роботі, це — ознайомлення з передовими технологіями, досягненнями промисловості й сільського господарства, вироблення в учнів поваги до праці та людей праці, підготовка до свідомого вибору професії. Експозиції, присвячені рідному краю, бойовим і трудовим традиціям трудящих, є джерелом знань про різноманітні професії, їх зміст та значущість для суспільства. Практично всі заходи, що проводяться музеями, покликані вирішувати завдання профорієнтації та профінформації і до певної міри — профвідбору. Показником ефективності якої роботи може бути число учнів школи, які вибрали потрібну для даної місцевості професію.

Скажімо, у музеї Відрадокам'янської СШ Херсонської обл. один із розділів експозиції присвячено історії радгоспу «Кам'янський». Тут учні дізнаються про розвиток свого радгоспу, його продукцію, про необхідні професії, тут їм розповідають про умови праці. Значна увага приділяється іншим підприємствам району: наприклад, Каховській ГЕС, де також працюють випускники школи.

А експозиція нещодавно створеного музею хліба СШ № 4 м. Херсона серед іншого ознайомлює з виробничими циклами підприємства-шефа — Херсонського заводу сільськогосподарських машин «Серп і молот». Традиційним стало проведення конференцій «Праця прикрашає людину», «Уроків хліба», в ході підготовки яких діти дістають уявлення про працю хлібороба, вивчають літературні твори, присвячені

їй, дізнаються про передовиків сільськогосподарського виробництва району, області, країни. Здобуті у такий спосіб знання вони реалізують у літніх таборах праці й відпочинку радгоспу ім. XXII партз'їзду (с. Правдине).

Оригінальною формою взаємодії школи, сім'ї і громадськості щодо виховання підростаючого покоління стали сімейні вечори, які проводяться з ініціативи музейного активу. На них читаються лекції, відбуваються зустрічі з ветеранами праці, передовиками виробництва. Серед цікавих заходів музею слід назвати тижні хліба. Це — комплексна форма роботи, яка об'єднує передачі шкільного радіовузла, екскурсії, лекції, бесіди, зустрічі з хліборобами.

Досвід кращих шкільних музеїв наочно свідчить, що у профорієнтаційній роботі немає меж пошукам і винахідливості заінтересованих. Так, у музеї трудової слави Канівської СШ № 4 набули поширення тематичні виставки: «З класу шкільного — в робітничий клас», «Його величність робітничий клас», «Ветерани праці Дніпробуду», «Передовики виробництва м. Канева».

У музеї складено графік екскурсій на промислові підприємства міста для різних вікових категорій учнів. Відвідуючи заводи «Магніт», «Південатоменергобуд», експериментальний завод медичної техніки і спеціального технічного обладнання, Канівську ГЕС, школярі бачать, як під впливом науково-технічного прогресу вдосконалюються, автоматизуються виробничі процеси, зростає продуктивність праці. Багато хто з них у результаті таких відвідин обирає свій трудовий шлях, саме в цьому музеї побутує така оригінальна форма роботи, як щорічний огляд-конкурс на кращий захист робітничої професії.

Організуючи роботу з профосвіти на базі шкільного музею, учителі формують цілісне, багатопланове уявлення

про різні галузі народного господарства, підприємства та професії, враховуючи особливості даного економічного району.

Краєзнавці Михайлівської СШ Херсонської обл. зібрали цікавий матеріал про свій радгосп «Дніпро». На базі створеної експозиції систематично ведеться пропаганда професій сільськогосподарського циклу. А в ході профорієнтаційної роботи в історичному музеї Очаківської середньої школи-інтернату Миколаївської обл. враховуються потреби промислових підприємств міста.

Багато уваги приділяється збереженню та примноженню трудових традицій, наступності, зміцненню зв'язків поколінь у Новотроїцькій СШ Херсонської обл. Рада музею організувала зустріч із ветеранами партії і праці В. І. Задорожного, І. М. Крижанівським, О. Л. Колодієм. Часті гості тут передовики виробництва радгоспу «Росія» — Герой Соціалістичної Праці механізатор П. Ф. Коваленко, представники трудової династії радгоспу, випускники школи В. і А. Голенко, лауреат премії Ленінського комсомолу бригадир газозварників М. Смоляний, бригадир трубоукладачів О. О. Телик. Їхні виступи, записані на плівку, використовуються на політінформаціях, уроках, у позакласних заходах. У музеї створено спеціальну фонотеку, матеріали якої дають учням змогу дізнатися про розвиток району, про внесок молоді в трудові звершення, а вчителям допомагають орієнтувати вихованців на потрібні господарству професії. Уже звичними стали спільні заходи школярів та працівників тваринницьких бригад колгоспу «Росія». А коли десятикласники готуються вступати у трудове життя, в музеї для них звучить напутнє слово керівників та спеціалістів підприємств Новотроїцького.

Понад 20 років існує музей бойової слави Станіславської червонопрапорної орденна Б. Хмельницького стрілецької

дивізії при Івано-Франківській СШ № 14 ім. М. Островського. Одним з основних завдань його є орієнтація учнів на свідомий вибір військової професії і підготовка до служби у лавах Радянської Армії. В музеї зберігаються зібрані школярами матеріали про воїнів, що визволяли край від німецько-фашистських загарбників, випускників школи, які стали офіцерами Збройних Сил СРСР. Тут часто відбуваються зустрічі з відмінниками бойової та політичної підготовки, ветеранами партії і війни.

На високому рівні організовано пропаганду військових спеціальностей у музеї ім. С. А. Ковпака СШ с. Котельва Полтавської обл. Більш як 80 її випускників закінчили різні військові навчальні заклади і гідно несуть службу по охороні соціалістичної Батьківщини.

Свій внесок у профорієнтацію роблять музеї практично всіх нині існуючих профілів — виробничі, історичні, природничі, художні та ін.

У студії образотворчого мистецтва при музеї графіки середньої школи-інтернату № 2 м. Сосновки Львівської обл. діти вже з першого класу освоюють складне мистецтво гравюри, різьблення по дереву, розписують тарілки, використовуючи в самостійно придуманих композиціях народні традиції. Велику увагу приділяють на заняттях теорії мистецтва. Учні вивчають історію народного мистецтва Львівщини, стежать за його розвитком у наші дні. На основі зібраних матеріалів готують реферати, з якими виступають перед товаришами. Важливо те, що заняття студії проходять у приміщенні музею і діти мають змогу постійно порівнювати свої роботи з роботами майстрів, учитися у них.

У художньому музеї с. Пархомівка Харківської обл. активно діє мистецький клуб «Веселка», який велику увагу

приділяє пропаганді мистецтва, естетичному вихованню учнів, ознайомленню їх із професіями художнього профілю. Заняття будуються за програмою для художніх вузів і охоплюють практично всю історію мистецтва від стародавніх часів до наших днів. Ті, хто прослухав повний курс занять, одержують спеціальність мистецтвознавця. Вони самостійно проводять екскурсії по музею, де демонструються полотна майстрів світового малярства.

Декілька років у СШ № 2 смт. Опішня Полтавської обл. працює клуб «Золотий гончарний круг». У ньому функціонують гуртки художньої кераміки, технічної естетики, кінофотокореспондентів, пошуковий загін. Заняття часто проводяться на Опішнянському заводі художньої кераміки. Діти вивчають традиції опішнянського гончарства, оволодівають його секретами. Члени гуртка технічної естетики освоюють основи сучасного дизайну. Дитячі витвори поповнюють експозицію музею, а багато випускників школи лишаються працювати на заводі.

Свідченням практичної необхідності залучення шкільних музеїв до профосвіти підростаючого покоління стала поява в ряді областей республіки (Одеській, Херсонській, Миколаївській та ін.) музеїв і залів профорієнтації, які перетворюються на дійовий важіль цього напрямку навчально-виховної роботи, стають навчальною базою для викладання курсу «Основи вибору професій». Як правило, вони співробітничать з ПТУ, трудовими колективами.

Нині у практиці шкіл Української РСР на базі музеїв проводиться така робота: профосвіта в ході екскурсій по відповідних розділах експозиції; розширення уявлень про професії при здійсненні пошукової роботи; підготовка виставок, альбомів, рефератів, доповідей, повідомлень про окремі підприємства і спеціальності на основі музей-

них фондів; зустрічі з фахівцями різних сфер матеріально-го і духовного виробництва; професійна орієнтація через гурткові, студійні, клубні заняття.

Усе це, безумовно, сприяє підвищенню якості навчально-виховного процесу в цілому, перетворює шкільні музеї в центри трудового навчання, виховання і професійної орієнтації молоді.

Музей «Берегиня»*

*Ю. К. Донченко,
Макарівський район Київської обл.*

На сцені все, як в українській хаті (стіл, прядка, на стіні — портрет Т. Г. Шевченка в рушнику). Із жартами та примовками, з відтворенням прадавнього обряду — прийому гостей на Україні — й розпочалося свято відкриття етнографічного музею «Берегиня» в Центральненській середній школі.

Із залу чути голос: «Можна до вас у гості?» Із світлиці назустріч гостям виходять господар і господиня (це учні п'ятих класів) з хлібом і сіллю на українському рушнику.

— Хороший гість — дому радість, — відказує господар і разом з господинею, вклоняючись, запрошують гостей до господи. Серед гостей — учні, вчителі, жителі села, їх близько чотирьохсот.

З піснею «Зеленеє жито, зелене» фольклорно-етнографічний колектив та учні п'ятих класів піднімаються на сцену і сідають за столи. Всі в українському національному вбранні. Лунають пісні, жарти. І ось перед гостями постає символічне дерево нашого роду — калина.

— Без верби й калини — немає України, — промовляє ведуча (а вона, до речі, й організатор музею) Катерина Леонтіївна Залевська. І ці слова змушують задуматись кожного: хто ми є і чий ми діти, на якій землі ростемо і генетичну пам'ять чийого роду несемо у світ...

* Донченко Ю. К. Музей «Берегиня». *Радянська школа*. 1990. № 8. С. 55—56.

Діти розповідають про те, як наші предки дбайливо оберігали й доглядали улюблену рослину-символ. Леся Мітіна розповіла, як від бабусі дізналася, що раніше на луках та узліссях росли цілі калинові гаї. А тепер біля наших будинків та в парках що тільки не побачиш, а калини немає. П'ятикласники повідомили присутнім, що вони вже посадили біля школи два кущі калини і закликають усіх посадити ці деревця біля своїх будинків.

І знову звучать ніжні, задушевні українські народні пісні у виконанні фольклорно-етнографічного колективу жителів села та школярів (керівники Р. М. Загорій, М. А. Гаптар), які сіють зерна відродження національної культури.

— В українських народних піснях, — говорить ведуча, — мудрість нашого народу і краса нашої землі, наше коріння. Тож давайте берегти рідну землю, традиції свого народу, вивчаймо пісні і з ними зустрічаймо весну, літо, Новий рік, співаймо, їх у будні. Не даймо всохнути родовому дереву нашого народу.

Захоплення у присутніх викликали виступи дорослих і дитячого фольклорного ансамблю «Колосок» (керівник В. Я. Гаптар). Вони обдарували їх щирими оплесками. А потім усі врочистості були перенесені в музей. Його оформлено у вигляді української хати з сіньми, коморою, світлицею. Приємно вражає оформлення музею. За нашими звичаями обставлений кожен куточок, усе на своєму місці — лава, піч, жердка, скриня...

Зачаровано вслухаються присутні в розповідь Катерини Леонтіївни, вдивляються в уцілілі в круговерті часу різномантні експонати музею — ярмо, ціп, прядку, свиту... До речі, старожитностей тут зібрано більше двохсот. Чимало з цих експонатів — діючі. Наші свідки минувшини заговорили перед нами на повен голос...

Заздалегідь навчені на уроках народознавства п'ятикласники демонстрували і дію: в ступі товкли просо, на прядці пряли, мололи на жорні, качали рушники рублем і качалкою, збивали масло в маслоробці, намотували нитки на мотальницю, демонстрували домоткані сорочки, рядна, скатерки із скрині, прали в дерев'яних ночвах, поралися біля печі... Демонструючи, діти розповідали присутнім, який предмет звідки привезений, яке місце раніше займав у побуті наших предків. З інтересом і подивом оглядали дорослі і діти таке багате зібрання стародавніх речей. І дійсно, що не предмет, то історія, чистий дзвінкий струмок днів минулих нашого краю.

...Слухаючи розповідь учительки, в душі по доброму заздрю теперішнім учням. Заздрю, що мають таку прекрасну школу, мають таку чудову ініціативну вчительку, мають можливість вивчати минувшину свого краю.

Ми, дорослі, вочевидь переконалися, як багато втратили, будучи позбавленими можливості ще отак в дитинстві відчувати себе не на словах, а на ділі спадкоємцями духовних скарбів народу.

Справа розпочата хороша і потрібна. Уроки народознавства в музеї, безумовно, збагатять дитячу душу і серце благородними думками і глибокими почуттями — вірності батьковій хаті, рідній землі. Бо ж не можна бути патріотом Батьківщини, не знаючи її історії. Фотознімок, гадаю, дасть змогу переконатися у красі музею.

А закінчилось свято пригощанням усіх присутніх варениками з капустою і картоплею, пампушками з часником, пирогами з калиною і буряками, узваром. І довго-довго ще лунала народна українська пісня.

Методичні матеріали з організації музейної роботи в школах

1. Ганнусенко Н.І., Омельченко Ю. А. Учебный план і програма курсу «Методика музейної роботи у школі». Київ: Міністерство народної освіти УРСР, 1990. 26 с.

2. Ганнусенко Н. И. Литературный музей в школе (методические рекомендации). Киев: Педагогическое общество Украинской ССР, Республиканский совет, 1989. 56 с.

3. Ганнусенко Н.И., Корнева Н. И. Методические рекомендации по организации собирательской работы, учету и хранению фондов школьных музеев. Киев: Министерство просвещения УССР, Научно-исследовательский институт педагогики УССР, 1986. 32 с.

4. Методические рекомендации в помощь организаторам и руководителям школьных музеев. Днепропетровск: Днепропетровская областная станция юных туристов, 1989. 24 с.

5. Методические рекомендации по созданию музея истории школы. Ворошиловоград: Ворошиловоградская областная станция юных туристов, Ворошиловоградский краеведческий музей, 1986. 10 с.

6. На допомогу вчителю, відповідальному за роботу шкільного музею. Ровно: Ровенська обласна станція юних туристів, 1985. 6 с

7. Омельченко Ю. А. История музейного строительства на Украине 1917—1932 гг. (на материалах музеев исторического и краеведческого профилей): автореф. дис. ... канд. ист. наук. Киев: Министерство высшего и среднего специального

образования УССР, Киевский ордена Ленина государственный университет им. Т. Г. Шевченко, 1972. 27 с.

8. Омельченко Ю. А. Розвиток учбових музеїв. Київ: НМК ВО, 1988. 195 с.

9. Омельченко Ю. А. Шкільні музеї. Київ: Міністерство освіти УРСР, Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР, 1981. 127 с.

10. Паспорт шкільного музею (кімнати-музею). Кіровоград: Кіровоградський обласний відділ народної освіти, Кіровоградська обласна дитяча туристсько-екскурсійна станція, 1977. 4 с.

11. Репецкая Н. М. Методические рекомендации по сбору документальных памятников по истории и культуре родного края и их хранения в школьном музее. Полтава: Полтавский областной отдел народного образования, Полтавская областная станция юных туристов, 1988. 16 с.

12. Струнка М. Л. Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях. Методичні рекомендації. Київ: Міністерство освіти УРСР, Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР, 1989. 38 с.

13. Струнка М. Л. Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю. Науково-методичний збірник. Київ: Міністерство освіти УРСР, Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР, 1990. 84 с.

14. Третьак О. І., Омельченко Ю. А. Організація та принципи діяльності музеїв загальноосвітніх шкіл, СПТУ, вузів у світлі перебудови системи освіти. Методичні рекомендації. Київ: Міністерство культури УРСР, Державний історичний музей УРСР, 1990. 32 с.

15. Черныш И. В., Володина В. Б. Методические рекомендации по созданию школьных музеев. Одесса: Одесский

областной отдел народного образования, Одесский институт усовершенствования учителей, Одесская областная станция юных туристов, 1980. 45 с.

16. Шевчук О. М. Облік та зберігання експонатів шкільних музеїв. Методичні рекомендації для керівників шкільних музеїв. Львів: Львівська обласна станція юних туристів, 1980. 8 с

17. Шевчук О. М. Шкільний художній музей та тематична структура його експозиції. Київ: Міністерство освіти УРСР, Республіканська станція юних туристів, 1982. 8 с.

18. Экскурсоводу школьного музея. Методические указания. Полтава: Полтавский областной отдел народного образования, Областная станция юных туристов, 1984. 8 с.

Перелік видань серії «Педагогічні републікації»

1. Михайло Кравчук. Вибрані праці. Історія і методика математики / Національний технічний університет України «КПІ», Педагогічний музей України; [упоряд.: Вірченко Н. О., Гайдей В. О., Міхно О. П.]. Київ: НТУУ «КПІ», ПМУ, 2014. 252 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 1). <https://cutt.ly/zesyGV0s>

2. Григорій Гринько. Олександр Шумський: Статті. Промови. Документи / НАПН України, Педагогічний музей України; [укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Київ: ПМУ, 2015. 144 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 2). <https://cutt.ly/n00sCqr>

3. УНДІП на сторінках педагогічних журналів 1926—1976 рр. / НАПН України, Педагогічний музей України; [укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Київ: ПМУ, 2016. 212 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 3). <https://cutt.ly/600sWcM>

4. Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917—1920 рр. (з фондів Педагогічного музею України) / Педагогічний музей України; [укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Київ: ПМУ, 2017. 182 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 4). <https://cutt.ly/CO0sza0>

5. Василь Сухомлинський. Афоризми / Педагогічний музей України; [укладач О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2018. 104 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 5). <https://cutt.ly/M00dp09>

6. Метод проєктів в українській школі 1920—1930-х років / Педагогічний музей України; [укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно;

наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2019. 196 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 6). <https://cutt.ly/j0OpH06>

7. Шкільні музеї в Україні в першій половині ХХ сторіччя / Педагогічний музей України; [укладачі: В. О. Гайдей, О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2020. 208 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 7). <https://cutt.ly/v0Opk0a>

8. Освіта дітей з інвалідністю: педагогічна преса про вітчизняний та зарубіжний досвід (кінець ХІХ — 30-ті рр. ХХ ст.) / Педагогічний музей України; [укладач: О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2021. 300 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 8) <https://cutt.ly/100o1PA>

9. In memoriam: некрологи на сторінках українських педагогічних часописів кінця ХІХ — початку ХХІ ст. (за матеріалами фондів Педагогічного музею України) / Педагогічний музей України; [укладач: О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2022. 356 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 9) <https://cutt.ly/k9BcC3U>

10. Ювілеї на сторінках українських часописів ХХ — початку ХХІ ст. (за матеріалами фондів Педагогічного музею України) / Педагогічний музей України; [укладач: О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2023. 448 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 10) <https://cutt.ly/FesyHPV5>

11. Праці Володимира Дурдуківського (1874—1938) у фондах Педагогічного музею України (до 150-річчя від дня народження) / Педагогічний музей України; [укладач: О. П. Міхно; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. Вінниця: Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2024. 282 с. (Сер. «Педагогічні републікації»; вип. 11). <https://tinyurl.com/усуухvn5>

ЗМІСТ

Від укладача	3
Літературний музей у школі	7
<i>В. С. Петренко, директор Орданівської школи Полтавської області</i>	
Музей у школі.....	18
<i>Г. А. Паперна, кандидат педагогічних наук, Львівський державний університет імені І. Я. Франка</i>	
Шкільний історико-краєзнавчий музей	24
<i>І. М. Шулик, учитель 2 середньої школи м. Шепетівки, Хмельницької області</i>	
Шкільний краєзнавчий музей	28
<i>Д. Т. Серьодкіна, директор Менської середньої школи ім. В. І. Леніна Чернігівської області</i>	
Музей Т. Г. Шевченка у школі-інтернаті	32
<i>І. М. Сидоренко</i>	
Шевченківський музей у школі	43
<i>І. І. Шавловський завуч 109 середньої школи ім. Т. Г. Шевченка, м. Київ</i>	
Шкільний музей.....	51
<i>Є. А. Пасічник</i>	

Літературно-меморіальні музеї в школі	65
<i>С. Д. Бабишин, м. Івано-Франківськ</i>	
Мовою експонатів	71
<i>В. С. Петренко</i>	
Виховна роль шкільного музею бойової слави	86
<i>З. Г. Цимерінова, вчителька середньої школи № 14, м. Харкова</i>	
Шкільний музей бойової слави	96
<i>Ю. Коган, голова ради музею 91 середньої школи м. Києва</i>	
Радяться краєзнавці	101
<i>А. Анатольський</i>	
Шкільні меморіальні музеї	105
<i>В. С. Петренко, кандидат історичних наук</i>	
Історіографія шкільних музеїв	113
<i>А. С. Василенко, Київський інститут культури</i>	
Історико-краєзнавчий музей школи	128
<i>В. В. Тимошенко, заступник директора середньої школи № 1 м. Скадовська, Р. М. Левицька, завідувача методичним кабінетом ЦДЕТС</i>	
Участь наймолодших учнів у створенні шкільних музеїв	135
<i>В. С. Петренко, ст. науковий працівник Інституту історії АН УРСР</i>	
Кімната-музей Уляни Кравченко	149
<i>Є. І. Капшій, Львівська обл.</i>	

Про затвердження положення про шкільний музей	155
Шкільний музей авіації та космонавтики ім. О. Ф. Можайського	161
<i>Л. О. Сенкевич, Вінницький ОІУВ</i>	
З історії становлення принципів роботи шкільних музеїв	166
<i>Ю. А. Омельченко, Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР</i>	
Шкільні музеї — центри навчально- виховної роботи	175
<i>Г. Є. Ясєв, завідувачий методичним відділом Республіканської станції юних туристів</i>	
Шкільний музей	183
<i>Д. М. Даєн</i>	
Виховання молодших школярів на матеріалі краєзнавчого музею «Партизанська іскра»	193
<i>В. В. Твердохлєб, доцент Миколаївського педінституту ім. В. Г. Белінського, канд. пед. наук</i>	
Шкільний музей і патріотичне виховання	197
<i>Д. Г. Щербак, вчитель-методист СШ № 190 м. Києва, директор музею Бойової слави 59-ї армії</i>	
Про проведення Республіканської паспортизації музеїв шкіл та позашкільних закладів	204
Музей релігії та атеїзму в школі	210
<i>Ю. Б. Коляда, С. Я. Татаринів</i>	

Шкільний музей історичного фотолітопису	216
<i>Д. М. Даєн, методист Київського міського ІУВ</i>	
Про підсумки республіканської паспортизації музеїв шкіл і позашкільних установ і шляхи подальшого поліпшення їхньої роботи	219
Профорієнтація і шкільний музей	227
<i>О. В. Ляпін, С. М. Філоненко, Г. В. Осадчий</i> <i>(НДІ педагогіки УРСР)</i>	
Музей «Берегиня»	234
<i>Ю. К. Донченко, Макарівський район Київської обл</i>	
Методичні матеріали з організації музейної роботи в школах	237
Перелік видань серії «Педагогічні републікації»	241

Наукове видання

Серія «Педагогічні републікації»

Випуск 12

ШКІЛЬНІ МУЗЕЇ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОРІЧЧЯ

Укладач:

Олександр Петрович Міхно

Науковий консультант

Ольга Василівна Сухомлинська

Відповідальний за випуск

Тетяна Полюхович

Комп'ютерна верстка

Тетяна Березовська

Дизайн обкладинки

Павло Кушнір

Технічний редактор

Павло Кушнір

На обкладинці фото з фотоальбому школи села Вівсяники
Деражнянського р-ну Хмельницької області.

Підписано до друку 06 травня 2025 року. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Cambria.

Умов. друк. арк. 15,55. Тираж 100 прим. Зам. № 705.

Надруковано з оригіналу макету замовника

у Центрі оперативного друку «Документ Принт».

Видавництво ФОП Кушнір Ю.В. Реєстраційне свідоцтво про внесення
суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців
серія ДК №5909 від 18.09.2017 р.

Адреса: м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, 1-й поверх, оф. 114.

Тел. 067 390 20 88, admin@docuprint.co.ua